

1941

1945

ІШЛА ВАЙНА НАРОДНАЯ

Абарончыя баі летам 1941 г.

Войны заўсёды ўрываюцца ў жыццё людзей раптоўна, нечакана нават тады, калі іх чакаюць. Так здарылася і ў 1941-м. Развіццё падзей у свеце ўсё відавочней паказвала, што над намі вось-вось грывне ваенны гром. Яго раскаты даўно чуліся, але пакуль што дзесьці там, па-за межамі ўласнага дома. А калі подых вайны, якая ўжо ахапіла ўсю Заходнюю Еўропу, дайшоў да нас і ўсур'ёз устрывожыў людзей, у прэсе з'явілася супакойлівае паведамленне, «что, по мнению советских кругов, слухи о намерении Германии порвать пакт и предпринять нападение на Советский Союз лишены всякой почвы.

Когда советский народ читал это оптимистическое сообщение ТАСС, фашистские генералы, собравшись в кабинете Гитлера, докладывали ему о полной готовности немецких войск к нападению на Советский Союз»¹.

А роўна праз тыдзень на нашы гарады і вёскі абрушыліся першыя бомбавыя ўдары. Пачалася Вялікая Айчынная вайна. Як і ўсе савецкія людзі,

жыхары Слаўгарадскага раёна на сходах і мітынгах выказалі гнеўны пратэст супраць фашысцкага вераломства і заявілі, што прыкладуць усе намаганні для разгрому агрэсара. Першы такі мітынг адбыўся 22 чэрвеня 1941 г. у калгасе «Кастрычнік». У прынятай рэзалюцыі яго ўдзельнікі запісалі: «Мы, калгаснікі, завяраем партыю і Савецкі ўрад, што яшчэ цясней згуртуем свае рады, так, як ніколі, з удзесяцяронай сілай і энергіяй».

Раніцай 23 чэрвеня каля Слаўгарадскай сярэдняй школы (цяпер СШ № 1) ужо было мнагалюдна. З кожнай гадзінай людскі натоўп павялічваўся, іграў духавы аркестр. У школе размясціўся мабілізацыйны пункт. Адсюль слаўгарадчане праводзілі сваіх сыноў і бацькоў на фронт. Большасць з іх, развітваючыся з блізкімі, была ўпэўнена, што хутка разаб'юць ворага і вернуцца дадому. На жаль, гэта светлая мара здзейснілася не хутка і не для ўсіх.

Тыя ж, каго мінулі першыя мабілізацыі, запісваліся ў атрады сама-

¹ Жуков Г.К. Воспоминания и размышления. М., 1982. 11 изд. Т. 1. С. 383.

абароны. Для іх узбраення збіраліся паляўнічыя стрэльбы, шашкі, іншыя ваенныя рэшткі. Усе працаздольныя, у тым ліку жанчыны і падлеткі, удзельнічалі ў абарончых работах. У лесе за Проняй рыхтавалася вялікая пляцоўка для палявога аэрадрома, на захад ад райцэнтра быў выкапаны супрацьтанкавы роў. Пазней менавіта тут знайшлі свой апошні зямны прытулак слаўгарадскія яўрэі, іншыя ахвяры фашызму.

Мясцовае насельніцтва ўсё больш уцягвалася ў вяр вайны. За Сож, на ўсход адпраўляліся калгасныя статкі, калоны трактароў. Днём і ноччу працавалі райкомы КП(б)Б і ЛКСМБ, райваенкамат. Яны добрасумленна выконвалі дырэктыву І.В.Сталіна: «Мы должны немедленно перестроить всю нашу работу на военный лад, все подчинив интересам фронта и задачам организации разгрома врага»¹.

У тым, што вораг будзе разбіты, ніхто не сумняваўся, а калі і сустракаліся такія, то іх адразу ж залічвалі ў баязліўцы і панікеры, і распаўсюджвалі з імі адпаведна з патрабаваннямі НКУС. Памятаецца, у час падрыхтоўкі пляцоўкі для аэрадрома калгаснік калгаса «Васькавічы» Марк Архіпавіч Мішуроў міжволі сказаў: «Дарэмна мы ўсё гэта робім. Хутка немец будзе тут». Ніхто на гэты конт з Мішуровым не спрачаўся і нібыта ніхто яго слоў не чуў. А ноччу ў пасёлак Прасвет, дзе пражываў М. Мішуроў, падкаціў «чорны воран» і звёз Марка назаўсёды ад жонкі і дзяцей, ад аднавяскоўцаў. А ў Мішурова былі падставы для такой «крамольнай» думкі. Вайна падступала ўсё бліжэй. Вораг ужо захапіў Мінск, Бабруйск, Рагачоў, фарсіраваў Дняпро ў раёне Быхава і 5 ліпеня заняў горад, акружыў Магілёў. Па Варшаўскай шашы ўзмацніўся рух. Асабліва шмат

ішло бежанцаў. Людзі ўцякалі ад вайны. І тое, што ніхто не спыняўся на Прапойшчыне, а ўсе спыняліся далей на ўсход, сведчыла, што міжрэчча Дняпра і Сожа лічылася не вельмі надзейным сховішчам.

Вельмі хутка раён апынуўся ў прыфрантавой паласе. Многія яго жыхары падаліся за Сож, але большасць засталася на месцы: што будзе то будзе, раптам супастата далей не пусцяць. Гэта надзея некаторы час падтрымлівалася тым, што з боку Рагачова і Магілёва сталі часцей даносіцца бомбавыя выбухі, а ў спякотным небе калі-нікалі праляталі на захад чырваназорныя самалёты.

Камандаванне Заходняга фронту рабіла ўсё магчымае, каб спыніць праціўніка на дняпроўскіх рубяжах. 15 ліпеня камандуючы фронтам маршал С.К.Цімашэнка загадаў 21-й арміі перайсці ў наступленне, адбіць у праціўніка Быхаў і Бабруйск, выйсці ў тыл немцаў на Магілёўска-Смаленскім напрамку. Дывізіі 63-га стралковага корпуса, якім камандаваў генерал-лейтэнант Л.Р.Пятроўскі, пасляхова фарсіравалі Дняпро, авалодалі гарадамі Рагачоў і Жлобін і наступалі ў бок Бабруйска. На поўдні 232-я стралковая дывізія 66-га стралковага корпуса прасунулася на 80 км і захапіла пераправы на Бярэзіне і Пцічы. Адначасова 67-ы стралковы корпус 21-й арміі і частка сіл 13-й арміі затрымалі варожыя войскі. Дапамогу 21-й арміі ў гэты час аказалі войскі 4-й і 13-й армій. Актыўнымі дзеяннямі ў раёне Рагачова, Слаўгарада і Крычава яны скавалі буйныя сілы групы армій «Цэнтр». Нямецкія генералы вымушаны былі накіраваць сюды 2-ю палявую армію і зняць з-пад Смаленска адзін корпус генерала Гудэрыяна.

Узмацненне праціўніка значна пагоршыла становішча 13-й арміі, якое

¹ Сталин И. В. О Великой Отечественной войне Советского Союза. М., 1946. 5 изд. С. 13.

пасля адыходу ў сярэдзіне ліпеня са Слаўгарада 4-й арміі стала асабліва цяжкім. Пры аголеным левым флангу ёй давялося весці кровапралітныя баі фактычна ў трох ізаляваных раёнах: каля Магілёва, у раёне Чавусаў і каля Крычава. Агульная глыбіня гэтых ачагоў бітваў з захаду на ўсход дасягала 100 км.

Тым не менш раскіданыя на вялікай тэрыторыі аб'яскоўленыя палкі і дывізіі 13-й арміі працягвалі змагацца з ворагам. Да пачатку 2-й паловы ліпеня ўзнікла рэальная пагроза іх поўнага акружэння. Фронт арміі быў прарваны на некалькіх напрамках, была страчана сувязь з 61-м стралковым і некаторымі іншымі карпусамі. Камандуючы арміяй генерал-лейтэнант В.Ф.Герасіменка вырашыў адвесці свае войскі за Сож. Аднак яго загад на адыход быў адменены. Штаб фронту патрабаваў стаяць на займаемых рубяжах і даць згоду на адвод толькі левага фланга 13-й арміі. 16 ліпеня авіяцыя праціўніка неаднаразова бамбіла штаб арміі, што прымусіла генерала В.Ф.Герасіменку ў ноч на 17 ліпеня перамясціцца на ўсход ад Крычава.

К таму часу вайна ўжо падзяліла Слаўгарадскі раён на дзве часткі: правабярэжжа Проні і Сожа, куды прыйшлі акупанты, і левабярэжжа, дзе іх яшчэ не было. Савецкім заставаўся пакуль што і абласны цэнтр з прадмесцямі. Тут Чырвоная Армія на тры тыдні скавала значныя сілы ворага і некалькімі контратакамі нанесла яму адчувальныя страты. Толькі пасля адной з іх, праведзенай сіламі 110-й стралковай і 210-й матарызаванай дывізіій, гітлераўцы не далічыліся больш як 50 танкаў і шмат іншай тэхнікі. А ўсяго за перыяд з 11 па 16 ліпеня ў міжрэччы Дняпра і Сожа фашысцкія захопнікі страцілі 186 танкаў, 227 аўтамашын, 27 гармат, 11 самалётаў і не менш як тысячу салдат і афіцэраў.

Аднак дамагчыся больш значных вынікаў на сваю карысць Чырвоная Армія не змагла: не хапала ні людскіх, ні матэрыяльных рэсурсаў. Большасць аб'яскоўленых у прыгранічных баях палкоў і дывізіій апынулася ў акружэнні, і хто як мог прабіваўся на ўсход. Дзесяткі тысяч нашых байцоў і камандзіраў трапілі ў палон.

А тыя палкі і дывізіі, якія спешна перакідваліся з глыбіні краіны на захад і часцей за ўсё ўступалі ў бой прама з колаў, не маглі стрымаць націску браніраваных армій Гудэрыяна. Самае большае, на што яны былі здольны, — затрымаць на нейкі час прасоўванне гітлераўскіх войскаў.

Як успамінаў В.А.Кацюшын, былы начальнік аператыўнага аддзела 172-й стралковай дывізіі, у час выхаду з акружэння на шляху савецкіх воінаў сустракаліся частыя пераправы цераз рэкі Дняпро, Проню, Басю, Сож. Іх даводзілася фарсіраваць ноччу на бярвёнах, плытах і ўплаў. У час пераправы цераз Сож каля Слаўгарада немцы засекалі акружэнцаў і адкрылі моцны ружэйны агонь. Трымаючыся за працягнутыя цераз раку дзве ніткі кабельнай лініі, байцы пераправіліся ўплаў. Шмат параненых патанула.

Перапраўляліся цераз Сож каля Слаўгарада не толькі воіны 172-й стралковай дывізіі, але і іншых часцей Чырвонай Арміі. Асабліва шмат такіх перапраў адбылося з 15 ліпеня па 12 жніўня 1941 г., калі ўчасткі Варшаўскай шашы і ракі Сож ад Слаўгарада да Крычава сталі лініяй фронту. Прычым і Слаўгарад (з 15 ліпеня), і Крычаў (з 17 ліпеня) былі ўжо ў немцаў. Больш таго, 3-я танкавая дывізія праціўніка авалодала Крычавам, захапіла каля яго плацдарм на левым беразе Сожа і акружыла чавускую групоўку нашых войскаў. Гэта стварыла вялікую пагрозу для ўсяго левага крыла Заходняга фронту. Таму былі зроблены чарговыя спробы адбіць у ворага Крычаў і Слаўгарад, выйсці на р.



Г. А. Тэр-Гаспаран.

Проня. І здаралася, што райцэнтр зноў трапляў у рукі Чырвонай Арміі, але ненадоўга, бо сілы былі няроўныя.

На ўчастку Слаўгарад—Чэрыкаў дзейнічалі танкавыя і матарызаваныя дывізіі групы Гудэрыяна, якія падтрымлівала авіяцыя. 55-я стралковая (камандзір палкоўнік Г. А. Тэр-Гаспаран) і суседнія з ёй савецкія дывізіі наступалі на Слаўгарад пяхотнымі часцямі пры падтрымцы двух артпалкоў, але без танкаў, авіяцыі, супрацьтанкавай і зенітнай артылерыі, супрацьтанкавых мін. Ноччу нашы войскі авалодвалі райцэнтрам, а раніцай варожыя танкавыя падраздзяленні пры падтрымцы штурмавых гармат і авіяцыі атакавалі з некалькіх напрамкаў і выбівалі савецкія часці са Слаўгарада.

У ходзе гэтых баёў быў смяротна паранены камандзір 20-га стралковага корпуса генерал-маёр С. І. Яромін, загінуў камандзір 13-га механізаванага корпуса генерал-маёр П. М. Ахлюсцін. Паранены, ён прайшоў з баямі 500 км ад заходняй граніцы па акупіраванай ворагам тэрыторыі, вывёў зводны атрад, сфарміраваны з часцей свайго корпуса, да Сожа ў раёне Слаўгарада.

Узяцце Слаўгарада мела для ворага не толькі стратэгічнае, але яшчэ і маральнае значэнне. Адсюль да Масквы заставалася ўжо менш кіламетраў, чым да Брэста, ад сцен якога гітлераўскія войскі пачалі сваё, як ім

здавалася, пераможнае шэсце. Праціўнік ужо выйшаў на апэратыўную прастору. Яго танкавыя і матарызаваныя дывізіі падышлі да Смаленска. 22 ліпеня фашысцкая авіяцыя ўпершыню бамбіла Маскву. Аднак, каб пераадолець супраціўленне Чырвонай Арміі, камандаванне вермахта вымушана было кідаць на сожскія рубяжы новыя палкі і дывізіі, здымаючы іх з галоўнага напрамку.

Для ўзмацнення адпору ворагу Стаўка Вярхоўнага галоўнакамандавання 23 ліпеня вылучыла левафланговыя 13-ю і 21-ю арміі Заходняга фронту ў самастойны Цэнтральны фронт пад камандаваннем генерал-палкоўніка Ф. І. Кузняцова. З 1 жніўня ў склад фронту ўвайшла 3-я армія, якая заняла абарону на яго левым флангу. Членамі ваеннага савета сталі 1-ы сакратар ЦК КП(б)Б П. К. Панамарэнка і дывізіённы камісар А. Дз. Гапановіч, начальнікам штаба — палкоўнік Л. М. Сандалаў. Штаб фронту знаходзіўся ў Гомелі.

Стварэнне новага фронту матывалася тым, што з сярэдзіны ліпеня баявыя дзеянні войскаў цэнтра і левага крыла Заходняга фронту падзяліліся на два адносна самастойныя участкі: адзін у раёне Смаленска, другі ў раёне Гомеля. Для больш апэратыўнага кіраўніцтва войскамі гомельская групоўка вылучалася ў самастойнае апэратыўнае аб'яднанне. На яго ўскладаліся вялікія надзеі ў вырашэнні агульнай задачы, якая стала перад войскамі заходняга напрамку. У дырэктыве, падпісанай І. В. Сталіным і Г. К. Жукавым і накіраванай генерал-палкоўніку Ф. І. Кузняцову 23 ліпеня, указвалася: «Нам крайне неабходна на Цэнтральном фронце дзействаваць як можна актывнее, штобы актывнымі дзействамі большае сковаць сіл протывніка...»

Да канца ліпеня Чырвонай Арміі ўдалося спыніць праціўніка на рубя-

жы Вялікія Лукі — Ярцава — Ельня — Крычаў — Жлобін. Гэта быў значны поспех. У яго дасягненне зрабілі свой уклад і тыя, хто стаяў на сожскіх рубяжах. Цяжка сказаць, як бы разгарнуліся падзеі ў бітвах за Смаленск і Маскву, калі б на гэтых рубяжах, у тым ліку і пад Слаўгарадам, савецкія воіны не затрымалі ледзь не палову войск 2-й танкавай групы Гудэрыяна.

Раніцай 12 жніўня пасля моцнай авіяцыйнай і артылерыйскай падрыхтоўкі гітлераўскія дывізіі фарсіравалі Сож на ўчастку Чэрыкаў — Слаўгарад. Пад іх націскам часці Чырвонай Арміі адыходзілі да р. Дзяс-



М.А. Бышкаў.

на, якая павінна была стаць чарговым рубяжом у барацьбе з ворагам.

П.С.Ерашэнка.

Калі грывнуў ваенны гrom

З успамінаў М.А.Бышкава, былога камісара Слаўгарадскага райваенкамата

Я атрымаў відпуск і збіраўся правесці яго ў родзічаў жонкі. У нядзелю 22 чэрвеня мы павінны былі пакінуць Слаўгарад. І раптам... вайна!

Спачатку нават не верылася, думаў, якое-небудзь непаразуменне, пагранічны інцыдэнт. Але на роздум часу не заставалася, і я паспяшаўся ў ваенкамат. Усе работнікі былі на месцы. Яны чакалі ад камісара суцэльнага слова. А што я мог сказаць? Аздаў загад падрыхтаваць мабілізацыйныя дакументы. Аднак шыфроўку аб пачатку мабілізацыі я атрымаў толькі ўвечары.

Па ўзгадненні з раённым камітэтам партыі ў калгасы быў накіраваны партыйна-савецкі актыв. Амаль ва ўсіх вёсках адбыліся мітынгі працоўных, на якіх прымаліся рэзалюцыі пратэсту, гнеўна асуджаўся нямецкі фашызм за вераломны напад на нашы рубяжы.

Разам з тым у сельскія Саветы былі накіраваны тэрміновыя пакеты з мабілізацыйнымі павесткамі, указаннем пунктаў збору ваеннаабавязаных, аўтамашын, цягачоў.

Бяскончым патокам пайшлі людзі на зборныя пункты. На іх тварах былі гнеў і абурэнне, непахісная рашучасць адбіць напад ворага, выкінуць яго з роднай зямлі.

Райваенкамат працаваў з поўнай нагрузкай. Калі вораг наблізіўся непасрэдна да нашага раёна, на зборных пунктах стала асабліва шматлюдна. Ішлі не толькі ваеннаабавязаныя. У райваенкамат неслі заявы падлеткі, а таксама вызвалі-

ныя ад ваеннай службы з просьбай добраахвотна паслаць іх на фронт.

Усё часцей і часцей чуліся выбухі авіябомбаў, з захаду даносілася артылерыйская кананада. За Сожам заняла абарону 5-я, у раёне возера Узмутнае — 42-я стралковыя дывізіі. Паблізу в. Аляксандраўка размясціўся 26-ы стралковы корпус. Па шашы Брэст — Масква ўзмацніўся рух. Усё сведчыла аб тым, што вораг набліжаецца. Парашэнні райкома і райвыканкома ў гэты час ствараюцца атрады самаабароны, якім райваенкамат выдае зброю. Для арганізацыі партызанскага руху рыхтуюцца спецыяльныя групы.

Каб не дасталося ворагу добра, калгасы пачалі адпраўляць грамадскую жывёлу ў тыл. Пайшлі на ўсход калоны трактароў. Цераз раку Сож пачалі тэрмінова наводзіць пераправу, бо ў лес ішлі не толькі ваеннаабавязаныя, але і старыя, жанчыны, дзеці.

Гітлераўцы з'явіліся ў Слаўгарадзе надвечоркам 14 ліпеня. Некалькі танкаў уварваліся з боку Новай Слабады і захапілі вышыню, дзе зараз сярэдняя школа № 2. Яны пачалі абстрэльваць і шашу, і пераправу цераз Сож. На вуліцах горада пачалася перастрэлка, успыхнулі пажары. Жыхары разам з байцамі атрадаў самаабароны і савецкімі воінамі мужна адбівалі атакі ворага, паказвалі стойкасць і гераізм.

Успамінаецца такі выпадак. Шафёр Фёдар Луфераў спрабаваў выратаваць легкавую

аўтамашыну. Ён ужо пераадолеў пераправу, калі яго накрылі агнём з танкаў. Машына спынілася ў пяско, заглук матор. Мы бачылі, як вадзіцель выскачыў з машыны і кінуўся пад абрыў. Стала ціха, фашысты спынілі агонь. Луфэраву ўдалося запусціць рухавік і вырваць машыну з пясчанага палону.

Гітлераўцы адкрылі ўраганны агонь, але было позна.

Вораг захапіў Слаўгарад, бітва за яго працягвалася амаль месяц. Горад неаднаразова пераходзіў з рук у рукі. Чырвоная Армія рабіла ўсё магчымае, каб затрымаць ворага, збіць яго наступальны парыў.

Эмтэсаўскі дух

З успамінаў М.Жуткіна, былога механіка Слаўгарадскай МТС

У ліпені 1941 г. мне даручылі кіраваць эвакуацыяй Слаўгарадскай МТС. Былі тады ў наяўнасці 2 балотныя гусенічныя трактары, 32 ХТЗ, некалькі газагенератарных трактароў, што працавалі на дрывах. Аўтамабілі перадалі ў райваенкамат, пакінуўшы адзін старэнкі «ЗІС». Везлі з сабой таксама рухавікі з камбайнаў. Перад тым, як адправіцца з тэхнікай на ўсход, я затрымаўся на некаторы час — прымалі аўтамабілі ад арганізацыі, каб адправіць іх на фронт.

Першы арыенцір на нашым шляху — Старынка. Наперадзе была пераправа цераз Сож. Зрабіць гэта было няпроста — адзіны ў горадзе паром быў перагружаны — людзі ўцякалі ад вайны. Паспрабавалі растлумачыць абстаноўку, але гэта нічога не дало. Перапраўляць на пароме ўсе трактары — значыць, пазбавіць людзей магчымасці перабрацца на той бераг. А час прыспешваў — па Віравой білі варожыя дальнабойныя гарматы. Тэхніка магла дастацца ворагу.

Рашэнне прыйшло нечакана. Два гусенічныя трактары пераправілі на пароме. У астатніх трактарах наглуха замацавалі руль, прасачыўшы, каб колы стаялі прама. Пасля гэтага зачэпілі адзін канец троса за гусенічны трактар, другі — за трактар на супрацьлеглым беразе. І нашы трактары рушылі па дне Сожа. Той, хто назіраў за гэтым збоку, спачатку нічога не мог зразумець: гусенічны трактар стаяў на ўзгорку, а калі пачынаў рухацца, тут жа хаваўся з поля зроку

ў лагчыне. А праз некалькі хвілін, як прывіды, паяўляліся нашы ХТЗ прама з рачных хваль, «самастойна» рухаліся.

Сваім ходам ехалі да станцыі Камунары. Не ведаю адкуль, але сустракаліся нам «агітатары», якія раілі пакінуць трактары немцу, не гнаць іх невядома куды. Нашы хлопцы даволі крута адбрывалі такіх.

Пагрузілі мы сваю тэхніку на платформы. І частка маіх памочнікаў адразу накіравалася на фронт, каб ваяваць за Радзіму — не на трактарах, а на танках, гарматах. Многія — каб праз пякельны франтавы агонь прыйсці на ціхае жытнёвае поле, многія — каб ніколі не прыйсці з поля, дзе гарэў хлеб, плавілася жалеза.

У жніўні наша тэхніка прыбыла на станцыю Вузлавая Тульскай вобласці і была здадзена ў Птанскую МТС.

А потым — «вучэбка» ў Чувашыі і франтавыя будні. Стаў камандзірам мінамётнага разліку, ваяваў у Беларусі, Польшчы, да Берліна не дайшоў. Другое за вайну цяжкае раненне вывела са строю: не толькі з ваеннага, але ў многім і з жыццёвага. Вярнуўся ў сваю МТС — без работы ў ёй не ўяўляў жыцця, але доўга працаваць па ранейшай спецыяльнасці не мог. І тады прапанавалі работу ў Манастырку, у школе механізацыі. З радасцю згадзіўся, бо адкрылася шчаслівая магчымасць перадаць той эмтэсаўскі дух, што вёў маіх сяброў — першых механізатараў на працоўны подзвіг.

Мы трапілі на сапраўдную вайну

З успамінаў палкоўніка В.М.Кандрашова, былога палітрука роты сувязі 275-га стралковага палка 117-й стралковай дывізіі

Васіль Мікалаевіч Кандрашоў нарадзіўся ў 1916 г. У Чырвонай Арміі з верасня 1937 г. па сакавік 1971 г. У Вялікай Айчыннай вайне ўдзельнічаў з чэрвеня 1941 г. па чэрвень 1944 г. у складзе 117-й страл-

ковай дывізіі. Ваяваў на Заходнім, Бранскім, Варонежскім, Сталінградскім і 4-м Украінскім франтах. Удзельнік абарончых баёў за наш раён у 1941 г. Палкоўнік. Узнагароджаны ордэнамі Айчыннай

вайны I і II ступені, трыма ордэнамі Чырвонай Зоркі, 15 медалямі.

17 ліпеня 1941 г. наша 117-я стралковая дывізія была паднята па трывозе ў Тоцкіх лагерах (Арэнбургская вобл.) і чыгункай накіравана на захад для ўдзелу ў палявых вучэннях. Але замест гэтага мы трапілі на сапраўдную вайну, ды яшчэ якую!

22 ліпеня на чыгуначнай станцыі Кулікоўка нам стала вядома аб нападзе на СССР фашысцкай Германіі. На працягу двух сутак дывізія атрымала поўную баявую экіпіроўку і рушыла насустрач ворагу. Першая сутычка з ім адбылася 6 ліпеня 1941 г. каля Жлобіна. Яна была жорсткай і кровапралітнай. Ужо ў гэты дзень мы ўбачылі шмат забітых гітлераўцаў, некаторыя з іх былі захоплены ў палон, а адзін з фашысцкіх афіцэраў, каб не трапіць у палон, застрэліўся.

Я бачыў, як мужна змагаліся нашы байцы і камандзіры, як умела кіраваў боем 63-га корпуса генерал-лейтэнант Л.Р.Пятроўскі, пад камандаваннем якога корпус не толькі стрымліваў на працягу многіх дзён прасоўванне нямецкіх войскаў уперад, але і неаднаразова цясніў ворага назад. Нам усім запомніліся словы камкора: «Мы прыйшлі на Дняпро не толькі абараняцца, але і рашуча біць ворага ў наступленні». І гэтыя словы здзейсніліся, калі дывізія 63-га корпуса адбілі ў гітлераўцаў Рагачоў і Жлобін, многія іншыя населеныя пункты.

У ноч на 18 ліпеня нашы пазіцыі заняла 167-я стралковая дывізія, а нас пагрузілі на аўтамашыны і перакінулі пад Слаўгарад, дзе мы ўвайшлі ў склад 67-га стралковага корпуса. У гэты час недзе на поўдзень ад Магілёва фашысты фарсіравалі Дняпро і пачалі рухацца ў глыбіню краіны. Мы павінны былі стрымаць ворага на гэтым напрамку.

Наш 275-ы стралковы полк выгрузіўся ў в. Рэкта і адразу перайшоў у контрнаступленне супраць кавалерыйскіх часцей праціўніка ў напрамку на Чавусы. Настрой у байцоў і камандзіраў быў рашучы, і хутка ініцыятыва перайшла да нас. Упарта, крок за крокам мы цяснілі ворага. Тут, на рубяжы Слаўгарад — Доўск 117-я стралковая дывізія разам з 55-й стралковай і 229-й механізаванай дывізіямі на працягу 26 сутак супрацьстаялі націску значна большых сіл гітлераўцаў.

Ва ўпартых баях вораг страціў тут нямала сваіх салдат і афіцэраў, вялікую колькасць тэхнікі і зброі.

На зыходзе дня 18 ліпеня батальёны нашага палка з баямі занялі вёскі Бахань і Ржаўку. Камандны пункт палка перамясціўся ў гай на поўнач ад в. Вялікая Зімніца. Уначы сюды прыбылі намеснік камандуючага 21-й арміяй В.Ф.Герасіменка, член ваеннага савета арміі дывізіённы камісар С.Е.Калонін, камандзір нашай дывізіі палкоўнік С.Е.Хіжняк са сваімі начштаба палкоўнікам М.Ф.Старасціным і камісарам дывізіі брыгадным камісарам Архлігельскім.

Пакуль камандаванне ўдакладняла баявую абстаноўку і чарговыя задачы, паступіла данясенне аб тым, што фашысты ноччу арганізавалі контрнаступленне з боку Быхаў — Абідавчы і занялі населеныя пункты Іркань — Зімніца — Прудок. Такім чынам, штаб нашага палка і два батальёны былі адрэзаны ад дарогі Слаўгарад — Доўск і ад сваіх тылоў. Генерал-лейтэнант Герасіменка тут жа аддаў загад: «Батальёны зняць з займаемых пазіцый, з ходу ліквідаваць «заслон» праціўніка паміж вёскамі Зімніца — Прудок і заняць абарону на поўнач ад шашы Доўск — Слаўгарад.

На досвітку наступнага дня пасля кароткай перастрэлкі завязаўся рукапашны бой. Гітлераўцы, відаць, не ведалі, што ззаду ў іх знаходзяцца баяздольныя падраздзяленні Чырвонай Арміі. Таму паяўленне ў тыле разгорнутага чырвонаармейскага наступальнага ланцуга было для іх поўнай нечаканасцю. Не адразу фашысты разабраліся што і адкуль. А менавіта гэта і спрыяла нашаму поспеху. Мы вырваліся з калыца, пакінуўшы на месцы бою нямала варажых тупаў. Некалькі фашысцкіх салдат і афіцэраў здаліся ў палон, у тым ліку і паранены афіцэр з крыжам на грудзях.

Не абышлося без страт і ў нас, аднак яны на гэты раз былі мінімальныя: два загінуўшыя — лейтэнант Віктар Несцераў і яшчэ адзін баец, прозвішча якога, на жаль, запамятаваў, і некалькі параненых, сярод якіх быў і камандзір дывізіі палкоўнік Хіжняк.

Трэба сказаць, што гэта акружэнне было для палка першым, але не апошнім. Наступны раз мы вырваліся з пасткі ворага без малага праз месяц. Здарылася гэта на тэрыторыі Чачэрскага раёна Гомельскай вобласці.

Абаронцы Брэсцкай крэпасці — Шаблоўскія

Уладзімір Васільевіч Шаблоўскі нарадзіўся ў 1908 г. у в. Запаланне. 17-гадовым юнаком адправіўся у Данбас, дзе працаваў шахцёрам. З 1930 г. у Чырвонай Арміі.

У 1932 г. У.В.Шаблоўскі скончыў Беларускае ваеннае вучылішча і быў прызначаны на пасаду камандзіра стралковай роты. У гэтым жа годзе ён стаў камуністам. Малады афіцэр з першых дзён службы ў вайскавай часці вызначаўся добрасумленнасцю, руплівымі адносінамі да падначаленых. Энергічнага і ініцыятыўнага камандзіра хутка прыкмецілі ў палку. Яго выбралі членам палкавога бюро ВКП(б). У 1939 г. яму прысвоена званне капітана. У 1940 г. Шаблоўскі прызначаны камандзірам батальёна 125-га стралковага палка 6-й стралковай дывізіі, які вайна застала на будаўніцтве прыгранічных умацаванняў. Сам жа камбат надвячоркам 21 чэрвеня прыехаў да сям'і — жонкі Галіны Карнеёўны і чатырох дачок.

З пачаткам артабстрэлу ён кінуўся да казармаў палка, дзе разам з іншымі камандзірамі арганізаваў на Заходніх валах крэпасці абарону. Побач з мужам змагалася з ворагам і жонка Шаблоўскага. Але сілы былі няроўныя і варожыя аўтаматчыкі цаной вялікіх страт захапілі ў палон параненых байцоў і іх камандзіра. Палонных пагналі да моста цераз канал каля паўночна-заходніх варот. Асобна вялі жанчын і дзяцей. У групе жанчын была і Галіна Карнеёўна. На руках яна несла грудную дачку, а трое старэйшых ішлі побач, трымаючыся за матчын падол.

Калі група палонных апынулася на мосце, Шаблоўскі павярнуўся і, сустрэўшыся позіркам з жонкай, развітална махнуў ёй рукой. Ім авалодала думка вырвацца з рук ворага або загінуць. Ён адпіхнуў канваіра і крыкнуў: «За мной!» — і перамахнуў цераз поручні моста. Тут жа ўслед камбату паласнулі аўтаматныя чэргі. Вада сямкнулася над яго галавой і, разбягаючыся кругамі, пазначыла месца яшчэ адной трагічнай развязкі, якая адбылася ў крэпасці. Гэта здарылася 24 чэрвеня.

Астатніх палонных, у тым ліку і Г.Шаблоўскую з дзецьмі, загналі ў турму. Выйшаўшы з яе, Галіна Карнеёўна некаторы час заставалася ў захопленым ворагам, але не скораным Брэсце.

Тут яна стала членам падпольнай групы. У рады падпольшчыкаў станавіліся і іншыя баявыя сяброўкі абаронцаў крэпасці. Смела, самааддана выконвала заданні падпольнай групы Галіна Карнеёўна. Яна імкнулася быць дастойнай свайго мужа. На руках Г.К.Шаблоўскай было чацвёра маленькіх дачок. Вялікіх намаганняў каштавала ёй накарміць такую сям'ю. І ўсё ж яна знаходзіла сілы і час для падпольнай барацьбы з ненавісным ворагам.

Стаўшы сувязной партызанскага атрада «Дзядзькі Косці», яна перабралася з дзецьмі ў вёску, у раён яго дзеяння. Шаблоўскай даручаліся і цяжкія справы, выконваючы якія Галіна Карнеёўна часта адпраўлялася ў лес, на чыгуначныя станцыі ў Брэст, Кобрын, розныя вёскі. Так дзень за днём, месяц за месяцам, рызкуючы сваім жыццём і жыццём сваіх дзяцей, дзейнічала бястрашная савецкая патрыётка. Аднойчы чалавек, з якім трэба было сустрэцца Галіне Карнеёўне, аказаўся правакатарам. Страшным катаваннем падвяргалі разведчыцу гітлераўцы. Але маўчала мужная падпольшчыца. Не спужала яе і шыбеніца, над якой яна ў апошні раз бачыла роднае неба, успамінала сваіх дачушак. Адна з іх і зараз жыве ў Брэсце, дзе ёсць вуліца, названая імем яе бацькі. Мужны абаронца Брэсцкай крэпасці У.В.Шаблоўскі пасмяротна ўзнагароджаны ордэнам Айчынай вайны I ступені.

З успамінаў К.Г.Гарбаткова, былога радавога музычнага ўзвода 125-га стралковага палка

Я добра ведаў капітана Шаблоўскага ў мірныя дні. Пры выхадзе на вучэнні або на стрэльбы ён браў мяне сігналістам і, аддаючы планшэтку, заўсёды гаварыў: «Ад мяне не адставай». Шаблоўскі быў вопытным камандзірам. Яго каманды вызначаліся выразнасцю і дакладнасцю, мы іх выконвалі бяспрэчна.

Разам з Шаблоўскім я абараняў Брэсцкую крэпасць. Ён быў для нас прыкладам мужнасці і стойкасці, адданасці свайму народу. Мы далі тады клятву адпомсціць за гібель сваіх баявых таварышаў і праняслі яе цераз усю вайну.

Матэрыял падрыхтаваў П.С.Ерашэнка па газеце «Ленінскае слова» за 25.10.1990.

У баях пад Прапойскам

У ліпені — жніўні 1941 г. дваццацігадовы лейтэнант, камандзір батарэі 84-га лёгкага артпалка 55-й стралковай дывізіі Віктар Эрнставіч Шомадзі прымаў актыўны ўдзел у абарончых баях на тэрыторыі цяперашняга Слаўгарадскага раёна. Пасля папярэдніх і да канца гэтых баёў яго батарэя захавала поўную баяздольнасць і неаднойчы вызначалася ў гэтых спякотных (у прамым і пераносным сэнсе) дні. У наградным лісце на прадстаўленне В.Э.Шомадзі да ўзнагароджання ордэнам Чырвонай Зоркі паведамлялася: «Проявил отвагу и мужество в бою за Пропойск. Будучи на ПНП, отошел с него по приказанию командира д-на после того, когда танки и пехота противника прошли на 2—3 км в тыл.

В бою проявляет спокойствие и уверенность. За период боя с 18 по 23.7.41 г. метким огнем батареи уничтожил более 12 целей противника и столько же подавил. Огонь батареи довел до автоматизма...»

24 ліпеня 1941 г. камандуючы 4-й арміяй палкоўнік Л.М.Сандалаў падпісвае заключэнне ваеннага савета арміі: заслугоўвае ўрадавай узнагароды — ордэна Чырвонага Сцяга. Гэта быў першы ордэн В.Э.Шомадзі. У нашы дні генерал-маёр у адстаўцы В.Э.Шомадзі шмат увагі і сіл надае ўвечкавечанню подзвігу савецкіх воінаў. Ён доўгі час быў вядучым тэлеклуба «Пошук», яго пярэ належаць кніга «Маршрутамі народнай славы», якая вытрымала 2 выданні. Шомадзі апісаў баявы шлях 55-й стралковай дывізіі. Машынапісны рукапіс гэтага апісання аформлены ў выглядзе брашуры. Ёсць там і глава, якая называецца «Боевые действия в районе Пропойска, Черикова с 10 июля по 11 августа». З невялікімі скарачэннямі яна прыводзіцца ніжэй.

К 10 июля соединения 4-й армии закончили в основном переформирование и заняли тыловой оборонительный рубеж силами 143-й и 42-й стрелковых дивизий по р. Пропоя севернее Пропойска, силами 55-й стрелковой дивизии — по восточному берегу р. Сож южнее Пропойска до ст. Каменка и силами 6-й стрелковой дивизии — в 7 км западнее Кричева. 84-й ЛАП, сохранивший свою боеспособность, был временно придан 44-му СП 42-й СД, на который возлагалась оборона Пропойска (44-м стрелковым полком перед началом войны командовал будущий герой обороны Брестской крепости Герой Советского Союза П.М.Гаврилов). Огневые позиции батарей полка располагались восточнее Пропойска на северном и южном берегах р. Сож.



У. В. Шаблоўскі.



В. Э. Шомадзі.

Забегая несколько вперед, следует сказать, что в предшествовавших боях, начиная с 24 июня, и до дня последнего боя дивизии 22 сентября 1941 года, 84-й ЛАП, действуя в сложной обстановке почти непрерывных боевых действий, сохранил свою боеспособность, в чём большая заслуга командира полка майора Ивана Кирилловича Воропаева, уроженца д. Турья на Могилевщине, человека большого жизненного и боевого опыта...

В Пропойске наблюдательный пункт (НП) 1-й батареи был на северной окраине города, на чердаке крайнего дома слева от дороги на Красную Слободу; так как противника ожидали со стороны Быхова, основные силы обороняющихся были сосредоточены на западной окраине. А наблюдательный пункт 1-й батареи на северной окраине города выполнял функции бокового НП полка — на всякий случай. Пехоты около нас не было, стояло только одно противотанковое орудие (правее дороги).

Вечером 12 июля, когда обозначился успех войск противника на Мстиславльском направлении, 55-я СД получила новую задачу: совершив 35-километровый марш, к утру 13 июля сосредоточиться в лесу южнее Черикова, а 84-й ЛАП был направлен в район севернее Кричева для совместных действий с частями 6-й СД, которые должны были не допустить противника к Кричеву. На рассвете 13 июля был получен приказ срочно вернуть 107-й СП и 1-й дивизион 84-го ЛАП в Пропойск, а 2-й дивизион был временно придан 6-й стрелковой дивизии. К утру 14 июля мы вернулись на прежние позиции.

Бой на участке 42-й СД начался вечером 14 июля и продолжался всю ночь и день 15 июля.

Личный состав 42-й СД дрался упорно. Особенно храбро сражались артиллеристы 462-го КАП и 84-го ЛАП, которые своим огнем уничтожили танки врага (ЦАСА. Ф. 318. Оп. 4631. Д. 39. Л. 53).

С утра 14 июля все было относительно спокойно. Однако где-то около 14 часов с северо-запада из-за ржаного поля северную окраину города обстреляли из малокалиберного орудия. Командир отделения разведки взвода управления батареи сержант Дудоров Николай Евдокимович с кем-то из разведчиков отправился выяснять обстановку. Вначале все было тихо, затем послышалась ружейно-автоматная стрельба и все стихло, а примерно через 30–40 минут разведчики приволокли эту пушку на трех немцах. И пушку, и немцев Дудоров сдал потом в городе в какой-то штаб.

Около 16 часов колонна мотопехоты противника пыталась прорваться в город из Красной Слободы, но была встречена огнем полка, огнем противотанкового орудия, которым командовал незадолго до этого пришедший на наблюдательный пункт батареи начальник штаба нашего дивизиона лейтенант Михаил Троян, и ружейно-пулеметным огнем личного состава взвода управления батареи. Через

некоторое время нас отбомбила вражеская авиация, и после огневого налета артиллерии немцы опять и опять пытались сбить нас с занимаемых позиций, но все их попытки ворваться в город с этого направления успеха не имели.

Около 4 часов утра 15 июля противник нанес по Пропойску и Черикову несколько мощных авиационных ударов, а затем ударом с северо-запада вражеские танки и бронемашины прорвались через мост на р. Проня и 4-я танковая дивизия немцев стала распространяться одним полком к Черикову, а другими частями ворвалась с северо-запада в Пропойск (Сандалов Л.М. На московском направлении. М., 1973. С. 143). Прорвавшиеся к Черикову танки противника были остановлены частями 6-й СД, взорвавшими мост в 7 км западнее Черикова (ЦАСА. Ф. 318. Оп. 4631. Д. 39. Л. 53). Бой в городе длился весь день. С наступлением темноты, отразив несколько атак немцев, я со взводом управления (противотанковая пушка к этому времени была разбита прямым попаданием снаряда) стал отходить к мосту через р. Проня, но перебраться по нему оказалось невозможным: немецкие автоматчики, засевшие на деревьях вдоль дамбы, «поли-

Отважный командир

На западной окраине населенного пункта М. было замаскировано 150 миллиметровое орудие фашистов. Это орудие вело сильный огонь. Но наши отважные разведчики все же это орудие обнаружили. Об местонахождении орудия они быстро сообщили на наблюдательный пункт.

— Командиру тов. Шамоди подавить огонь противника и уничтожить фашистское орудие! — такое приказание было передано с командного пункта.

Этот энергичный, знающий свое дело командир сразу же приступил к вы-

полнению боевого приказа.

Он дал с начала 2 пристрелочных выстрела, а после чего перешел на беглый огонь. Заговорили орудия. К месту цели полетели снаряды. Черное облако поднялось к небу. Издали было заметно как разбегались фашисты. Они были в панике и обиты ужасом от сильного огня. Орудие фашистов замолкло.

С первых же дней боев т. Шамоди показывает образец работы, бойцы умело маскируют орудия и метко бьют по врагу.

Ф. Д.

Артыкул у чырвонаармейскай газете "Боевой натиск" за 21 ліпеня 1941 г.

вали» мост огнем из автоматов; картина была красивая — сплошной поток транссирующих пуль над полотном моста, но для нас не радостная, так как мостом воспользоваться мы не смогли и, перебравшись через дамбу, переплыли р. Сож южнее города в районе мельницы.

Начиная с 16 июля наиболее сильные бои развернулись в районе Пропойска. Атаки части сил 55-й СД и 219-й моторизованной дивизии 25-го мехкорпуса на Пропойск с юга совпали с атаками на него прорывавшихся из окружения дивизий 45-го СК с северо-запада; эти совместные концентрированные атаки нанесли огромный урон 10-й моторизованной дивизии группы Гудериана и заставили ее перейти к обороне у Пропойска, который во второй половине июля неоднократно переходил из рук в руки. В наступлении на Пропойск участвовала наиболее сохранившаяся из войск 4-й армии 55-я СД и главные силы 219-й МД, которые наступали на Пропойск пехотными частями при поддержке только двух артиллерийских полков, но без танков и авиации, без противотанковой и зенитной артиллерии и без противотанковых мин. Тяжелые бои велись днем и ночью, причем ночью даже с большим напряжением: как правило, ночью наши войска захватывали город, а утром вражеские танки при поддержке штурмовых отрядов и авиации выбивали наши части из Пропойска (Сандалов Л.М. Там же. С. 146, 147, 152). Особенно сильные бои за Пропойск развернулись 16-го, 17-го, 19-го и 21 июля (Там же. С. 148). В этих боях только

20 июля первая батарея 84-го ЛАП уничтожила 9 вражеских танков, не понеся при этом потерь (ЦАСА. Ф. 318. Оп. 4631. Д. 39. Л. 66), уничтожила минометную батарею и до 40 солдат противника (Там же. Д, 40, Л. 37).

Беспрерывными атаками с юга и севера на Пропойск и Чериков советские войска задержали на занимаемых рубежах почти до конца июля прорвавшиеся за Днепр войска 24-го и ряд частей 46-го моторкорпусов 2-й танковой группы Гудериана, лишив таким образом почти половину войск группы возможности участвовать в июльском наступлении немцев на Смоленском направлении (Сандалов Л.М. Боевые действия войск 4-й армии в начальный период Великой Отечественной войны. М., 1961. С. 180). И как указывает в своих воспоминаниях Гудериан, эти контратаки вражеское командование приняло за «...контрнаступление двадцати дивизий Тимошенко...».

24 июля 55-я стрелковая дивизия была передана в состав 13-й армии.

Были подведены первые итоги боев. Отличившиеся в боях красноармейцы, сержанты и командиры были награждены правительственными наградами. Я был награжден орденом Красного Знамени.

С 26 июля 84-й ЛАП вернулся в 55-ю стрелковую дивизию, которая совместно с 333-м СП 6-й СД и сводными подразделениями 42-й СД занимала оборону по южному берегу р. Сож на участке Борисевичи, Чериков, Пропойск. На этом участке дивизия упорно оборонялась вплоть до 11 августа.

Тут гінули палкі і дывізіі

З успамінаў С.І.Гурава, былога начальніка штаба 49-й стралковай дывізіі

От самой границы пробивалась на восток, выходя из окружения, 49-я Краснознаменная стрелковая дивизия. 27 июля 1941 г. мы подошли к д. Александровка 2-я и с рассвета следующего дня предприняли попытку переправиться через р. Сож. Наши командиры с криком «Ура!» повели бойцов к реке, но были встречены пулеметным, минометным и артиллерийским огнем противника.

Прорываясь к своим, здесь, на берегу р. Сож у брода, погибло очень много наших воинов и

командиров. Берег реки был усеян их трупами. Сначала фашисты не разрешали делать захоронение советских воинов. Лишь спустя несколько суток распорядились трупы прикопать и все сравнять с землей.

После войны на шоссе Москва — Варшава, при повороте на д. Александровка 2-я был воздвигнут памятник на братской могиле, в которой захоронено 220 безымянных воинов. Их останки собрали в лесу от шоссе до деревни в период, когда проводилось массовое

перезахоронение погибших советских воинов.

А на берегу р. Сож, где тысячи сынов Родины отдали свои жизни во имя Победы, нет ни одного мемориала, ни одного памятника. Можно подумать, что этот живописный уголок на р. Сож у д. Александровка 2-я война обо-

шла стороной. А ведь годы идут. Уходят из жизни свидетели этого героического подвига. Хочется верить, что память о погибших во имя Родины увековечится в памятнике над р. Сож, на месте гибели многих советских частей, в т.ч. и 49-й Краснознаменной стрелковой дивизии.

І загаварылі аб Прапойску ў генштабе вермахта

З успамінаў генерал-палкоўніка Л.М.Сандава, былога начальніка штаба 4-й арміі

14 июля, утром, вместе с генералом Поповым и группой штабных командиров я выехал на правый фланг 28-го стрелкового корпуса в район Чаус. Высланные на розыски штаба 13-й армии командиры установили, что в районе Чаус его уже нет. Командарм уехал под Быхов, где шли бои, а штаб переместился в район Кричева.

После этого генерал Попов направился в свои войска проверять оборону на р. Проня, и я тоже поехал проверять оборону на Проне. Больше всего меня интересовала 42-я стрелковая дивизия, которой временно командовал полковник М.Е.Козырь. Она занимала оборону на фронте до 20 км, в полосе ее находился Пропойск. Подразделения дивизии заняли оборону только в наиболее важных в тактическом отношении пунктах. Стрелковые взводы и роты едва успели отрыть окопчики, около которых стояли батальонные орудия. Подступы к реке с запада прикрывались огнем артиллерийского полка. В районе Пропойска один его дивизион стоял на открытых позициях, изготовившись к стрельбе прямой наводкой. У моста через р. Проня была выставлена батарея ПТО, и мост подготовлен для взрыва. В отрытых окопчиках сидели стрелки со связками гранат для борьбы с танками. Тут же находился и командный пункт командира 44-го стрелкового полка.

Неожиданно для себя я встретил в этой же дивизии и члена военного совета Ф.И.Шлыкова.

— В километре за Пропойском, — с возмущением сообщил он, — местное население под руководством бывшего коменданта Брестского укрепрайона генерала Пузырева отрыло многокилометровую глубокую траншею, но ее никто не занимает.

Перед рассветом 15 июля на Чериков и Пропойск начались непрерывные массированные налеты вражеской авиации. А после 4 часов полковник Козырь доложил мне, что немецкие танки неожиданным ударом с северо-запада прорвались через мост на р. Проня у Пропойска и распространяются к Черикову, а в самом Пропойске идет бой.

Связавшись с генералом Поповым, я узнал, что полковник Осташенко о прорыве в районе Пропойска знает, что 6-я стрелковая дивизия приведена в полную боевую готовность и что командир 42-й стрелковой дивизии Козырь ведет бой в районе Пропойска, пытаясь восстановить положение.

— Еду в 333-й стрелковый полк — на подступы к Черикову, — сказал я полковнику Долгову. — В штаб фронта о прорыве под Пропойском до моего приезда не доносят и штаб армии из района Черикова не перемещайте. Боюсь, что стоит нам переместиться на восток, как нашему примеру последуют все подчиненные штабы.

В полку я оставался до середины дня 15 июля. Оборона там была прочная. Да еще командир корпуса выслал туда два дивизиона корпусного арtpолка. А вот в 42-й стрелковой дивизии дела шли неважно. Ее контратаки в районе Пропойска успехом не увенчались. Помощь со стороны 55-й стрелковой дивизии запоздала, и Пропойск был захвачен немцами. Это были, как мы узнали позже, полки 4-й танковой дивизии группы Гудериана.

Во второй половине дня, 15 июля, возвратившись на командный пункт армии, я с болью в сердце и, признаться, с некоторой опаской доложил о случившемся С.К.Тимошенко. К ве-

черу от него последовала телеграмма: «Донести, кто виноват в сдаче Пропойска».

К этому времени нам уже стали известны все подробности. В 3 часа 30 минут, в момент удара по Пропойску с воздуха, на мост через Проню въехали грузовики и подводы, принадлежавшие нашим войскам, отходившим от Днепра. Вслед за ними, а точнее вместе с ними, прорвались через мост и вражеские танки. Огнем батареи, стоявшей у моста, два немецких танка и грузовик были подбиты. Но и сама батарея тут же оказалась смятой. Командир 44-го полка не успел отдать приказание о взрыве моста, и 4-я танковая дивизия немцев стала распространяться одним полком к Черикову, а другими своими полками ворвалась с северо-запада в Пропойск. Этот удар противника для наших войск оказался неожиданным.

— Давайте ответим военному совету фронта честно, что в сдаче Пропойска виновато в первую очередь командование армии, — предложил я Шлыкову. — Мы не установили связи с войсками, отходившими к Проне от Днепра, плохо знали обстановку.

Федор Иванович не согласился.

— Военный совет фронта не поп. Выслушав наше покаяние, он не скажет: «Бог простит...»

Кончилось тем, что Шлыков сам составил ответ, в котором указал только, кто командовал частями под Пропойском и как город был захвачен противником. Я этой телеграммы не подписал, и она ушла к адресату за одной подписью члена военного совета армии.

Утром 16 июля командир 55-й стрелковой дивизии донес, что он вместе с частью сил моторизованной дивизии соседнего 25-го мехкорпуса перешел в наступление на Пропойск и ведет бой на южной окраине города. В это же время отряд полковника Попсуй-Шапка вместе с правифланговыми частями воздушно-десантного корпуса повел успешное наступление на Горки. Начальник штаба корпуса полковник А.Ф.Казанкин сообщил по телефону, что на этом направлении неожиданной нашей атакой во фланг противник был смят и отброшен от Мстиславля на несколько километров к северо-западу. 143-я стрелковая дивизия, по докладу офицера связи, удерживала рубеж по р. Проня.

Днем 16 июля я собрал на армейском наблюдательном пункте южнее Пропойска командиров и начальников артиллерии обеих насту-



Л.М.Сандалаў.



П.П.Корзун.



М.П.Дзмітрыеў.

павших на Пропойск дивизий, а также начальников армейского управления. Оба командира дивизии указывали на необходимость более тесной увязки при наступлении на Пропойск. Моторизованной дивизией командовал генерал-майор П.П.Корзун, в прошлом кавалерист, участник гражданской войны, обладавший незаурядными оперативными дарованиями. Забегая вперед, скажу, что он вскоре стал командиром корпуса, а затем и командармом. Корзун на совещании доложил:

— Последнюю атаку на Пропойск проводил вчера. Один полк дивизии дошел до церковной площади. Но его контратаковали два полка противника с большим числом танков. Потеряв почти половину людей, полк отошел обратно.

— Дивизия не раз занимала весь Пропойск, — докладывал в свою очередь Тер-Гаспарян, — но удержаться не смогла.

На совещании был составлен детальный план взаимодействия дивизий при штурме Пропойска. Генерал Дмитриев стянул сюда большую часть имевшейся в армии артиллерии и лично руководил артиллерийской поддержкой наступления.

Атаки частей 55-й стрелковой и 219-й моторизованной дивизий на Пропойск с юга начиная с 15 июля совпали с атаками на него прорывавшихся из окружения дивизий 45-го стрелкового корпуса с северо-запада. Эти совместные концентрические атаки нанесли огромный урон вышедшей сюда 10-й моторизованной дивизии Гудериана. Они уничтожили большую часть ее машин, низвели ее до положения пехотной и заставили перейти к обороне у Пропойска. Во второй половине июля последний неоднократно переходил из рук в руки. Особенно сильные бои за Пропойск развернулись 16, 17, 19 и 21 июля. Судя по известным нам официальным немецким документам, населенный пункт Пропойск, наряду с Кричевом и Чериковом, в течение июля был широко известен в германском генеральном штабе.

Ожесточенные атаки наших войск с севера и юга на Пропойск пополнились с утра 17 июля наступательными действиями 28-го стрелкового корпуса на Чериков. Генералу Попову удалось здесь перерезать Варшавское шоссе и заставить 4-ю танковую дивизию Гудериана перейти у Черикова к обороне.

Непрерывными атаками с юга и севера на Пропойск и Чериков советские войска приковали дивизии Гудериана к этим пунктам. А в это время в промежуток между ними, на участок 28-го стрелкового корпуса, начиная с 16 июля стали переходить Сож с севера, преимущественно ночью, вначале одиночки, группы и подразделения, а затем целые полки и дивизии 13-й армии. Вышедшие из окружения командиры сообщили штабу 4-й армии, в каких пунктах во вражеском тылу

сосредоточились наши части, к каким пунктам на р. Сож они направляются и когда они будут пробиваться к реке. Навстречу дивизиям 45-го стрелкового корпуса 13-й армии генерал Попов высылал разведчиков от своего корпуса. Они сообщали подходившим к реке частям места бродов, где и сколько можно будет использовать лодок, паромов и плотов. К пунктам, где ожидался выход из окружения войск, интендант 4-й армии подвозил кухни.

20 июля и в последующие дни между Чериковом и Пропойском организовано, в ожесточенных боях с противником переправилась на южный берег р. Сож значительная часть личного состава дивизий 45-го стрелкового корпуса. Наиболее организовано со штабами вышли 132-я стрелковая дивизия под командованием генерал-майора С.С.Бирюзова и 137-я стрелковая дивизия во главе с полковником И.Т.Гришиным.

От переправившихся через реку командиров мы узнали, что за ними двигается сводная колонна из сохранившегося личного состава 13-го механизированного корпуса. Этот размещавшийся в районе Бельска корпус должен был на второй день войны принять участие с войсками 4-й армии в контрударе на Брест. Но он был значительно слабее даже нашего мехкорпуса. Будучи обойденным с флангов крупными силами врага, он принужден был отступать. Его части несколько раз попадали в окружение. Состав бойцов день ото дня таял, технику пришлось уничтожить.

Друкуецца са скарачэннямі па кн.: Сандалов Л.М. На московском напраўленні. М., 1970. С. 140–149.

Жывымі засталіся толькі двое

...В ночь на 18 июля 1941 года рота 107-го стрелкового полка 55-й стрелковой имени К.Е.Ворошилова дивизии бесцумно переправилась через р. Сож возле устья р. Проня и, пройдя вверх по течению, внезапным ударом захватила шоссейный мост через Проню восточнее Пропойска, по которому третий день шло оживленное движение вражеских войск в район начавшегося Смоленского сражения.

Желая сохранить деревянный мост, фашисты не применяли артиллерии и танков, а бросили в бой лишь пехоту, стремясь сбить наших бойцов с занимаемых ими позиций, но все атаки отбивались одна за другой. Напряжение боя нарастало. Гитлеровцы не хотели ждать до утра, потому что от реки до Пропойска и в самом городе образовались большие «пробки» войск, спешивших на восток.

На рассвете только два красноармейца из тридцати вернулись в полк. Их, раненных, едва державшихся за бревно, вынесло течением к нашему берегу.

Захваченный 23 июля в плен обер-лейтенант из 10-й моторизованной дивизии рассказал на допросе, что возле моста гитлеровцы потеряли сто восемьдесят солдат и офицеров убитыми и девяносто ранеными.

Друкуецца па кн.: Шомоди В.Э. Маршрутамі народнай славы. Мн., 1988. С. 74–75¹.



Дз. В. Чумачэнка.

Жменька супраць соцень

— Колькі ж мы будзем топаць і ўсё на ўсход, таварыш лейтэнант? — ужо ў каторы раз задавалі чырвонаармейцы адно і тое ж пытанне свайму камандзіру. — Так і да Крамля фашыста прывядзем.

— Што ж, калі хочаце, можам і спыніцца, — адказаў афіцэр. — Тым больш, што знаходзімся мы прыкладна на паўдарозе паміж дзвюма сталіцамі, якія звязвае вунь тая шаша, што ідзе справа побач. Ды і мясціны тут цудоўныя.

Сказана — зроблена. Так паміж вёскамі Прыволле і Ржаўка 2-я ўзніклі салдацкія акопы. А калі ў байца ёсць свая крэпасць, то, вядома, знойдзецца і той, хто захоча ўзяць яе. Так здарылася і ў дадзеным выпадку.

Ледзь паспелі салдаты перакурыць пасля напружанай працы, як да іх данеслася чужаземнае гагатанне, гукі нібыта дзіцячага

гармоніка. Сумненняў не было — гэта крочылі ворагі па нашай зямлі. Яны, відаць, не чакалі супраціўлення і ішлі бесклапотна, нахабна. І калі дружна ўдарылі стрэлы, гэта было для іх нечаканасцю. Некалькі фашыстаў паваліліся мёртвымі. Астатнія заляглі, каб праз некалькі хвілін пачаць атаку. Аднак яна таксама поспеху не мела. Зноў парадзелі рады гітлераўцаў. Дзесяткі акупантаў засталіся на полі бою, але загінулі і восем адважных воінаў, якія змагаліся да апошняга патрона.

Фашысты, раз'юшаныя вялікімі стратамі, знявечылі целы нашых байцоў... Ужо пасля вайны ад жыхара в. Прыволле А. М. Краўцова стала вядома імя лейтэнанта — камандзіра групы адважных. Гэта быў кіраваградзец Фёдар Дзмітрыевіч Малалетка.

А. П. Ерашэнка.

У небе над Сожам

У адзін з ліпеньскіх дзён 1941 г. старшы лейтэнант Дз. В. Чумачэнка атрымаў загад вылецець са сваёй эскадрылляй у раён Слаўгарада і нанесці ўдар па варожай механізаванай калоне, якая перапраўлялася цераз р. Сож. Эскадрылля зрабіла тры заходы. Ад бомбаў і кулямётнага агню загінула шмат фашысцкіх салдат і афіцэраў, было разбіта нямала машын. Праз некаторы час Чумачэнка атрымаў ордэн Чырвонага Сцяга.

Усяго за гады вайны Дзмітрый Васільевіч зрабіў 327 баявых вылетаў. Вайну скончыў на пасадзе намесніка камандзіра авіяпалка. У 1945 г. яму было прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. На жаль, у 1948 г. Дз. В. Чумачэнка загінуў у авіяцыйнай катастрофе.

У небе над Сожам у тыя дні вызначылася таксама і намеснік камандзіра эскадрыллі 135-га блізкабамбардзіровачнага авіяпалка старшы лейтэнант Кацярына Іванаўна Зялен-

¹ Апісваючы гэты факт, аўтар выкарыстаў іншую друкаваную крыніцу — кнігу Дз. А. Марозава «О них не упоминалось в сводках» (М., 1965). Па словах В. Э. Шомадзі (яму пра гэта гаварыў сам аўтар), у рукапісе марозаўскай кнігі быў і працяг гэтай гісторыі: камандзір нямецкай дывізіі загадаў пакласці загінуўшых у час бою чырвонаармейцаў, і міма іх са схіленымі сцягамі прайшлі часткі дывізіі. Аднак па зразумелых прычынах пры рэдагаванні рукапісу гэты факт быў апушчаны.

ка. У прадстаўленні да ўзнагароды адважнай лётчыцы, ужо адзначанай за ўдзел у савецка-фінляндскай вайне ордэнам Чырвонага Сцяга, ёсць такія радкі: «У ліпені месяцы ў раёне Прапойска яна вяла групу бамбардзіроўшчыкаў на фашысцкую калону танкаў... Смелым і рашучым налётам было знішчана каля 45 танкаў праціўніка і 20 аўтамашын з пяхотай».

Потым Каця Зяленка яшчэ не раз вылятала на рызыкаўныя заданні. Яна загінула ў паветраным баі пад Ромнамі, пайшоўшы на таран «месершміта». Імя лётчыцы было ўстаноўлена па залітым крывёю камсамольскім білеце № 7463250.

У маі 1990 г. К.І.Зяленка прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. Яе імя носіць адна з малых планет Сонечнай сістэмы.

П. Фралюў, А.П.Ярохін.

Тут я страціў шмат баявых сяброў

У ліпені 1941 г. 219-я матарызаваная дывізія была перакінута ў Беларусь, на Гомельшчыну. Наш 710-ы мотастралковы полк, у якім я служыў, ішоў галаўным, упершыню сустрэўся з ворагам за 15 км ад Слаўгарада на дарозе Карма — Слаўгарад. Гэта адбылося 10 ліпеня 1941 г. прыкладна ў 9 гадзін раніцы.

Бой пачаўся раптоўна і быў жорсткім. Нашы танкі, у тым ліку і ахопленыя полымем, агнём і гусеніцамі знішчалі фашысцкіх захопнікаў. Ад нечаканасці яны разгубіліся, і нам удалося разграміць штаб нямецкай часці, захапіць палонных і важныя дакументы. А тым часам асноўныя сілы дывізіі прасоўваліся да Слаўгарада, у які 14

ліпеня ўвайшлі немцы. Аднак іх было параўнальна мала, і нашы часці адбілі горад у ворага.

Але праз некалькі гадзін гітлераўцы нанеслі моцны паветраны ўдар, а наша дывізія не мела ніякага авіяцыйнага прыкрыцця. На працягу дня Слаўгарад неаднаразова пераходзіў з рук у рукі. Баі ішлі і ўдзень і ўначы. Чырвонаармейцы рашуча адбівалі наземныя і паветраныя атакі ворага. За час баёў у раёне Слаўгарада мы панеслі цяжкія страты ў жывой сіле і тэхніцы. Шмат маіх баявых сяброў засталася навечна на ўзлесках, на абочынах дарог, у лесе, дзе праходзіла ў тых цяжкіх дні наша дывізія.

М.У.Філіпенкаў.

З дзевяці вядомы чацвёрка

У першай палове ліпеня 1941 г. з маглёўскага акружэння вырваліся 6 савецкіх танкаў і накіраваліся на ўсход. Але дайці ім удалося толькі да вёскі Шаламы. Тут яны вымушаны былі прыняць няроўны бой з ворагам.

Усе 6 баявых машын былі разбіты. Загінулі і ўсе тых, хто знаходзіўся ў танках. Яны палічылі за лепшае прыняць смерць, чым трапіць у палон. Настаўнік мясцовай школы Васіль Сямёнавіч Мельнікаў арганізаваў пахаванне адважных танкістаў, у якім удзельнічаў і я.

Перад пахаваннем мы агледзелі трупы загінуўшых, хацелі па дакументах устанавіць іх

імяны. Але зрабіць нам гэта ўдалося не поўнаццо. Фашысты знішчылі дакументы савецкіх байцоў. Але па знойдзеных абрыўках мы ўстанавілі некалькі імён. Вось яны:

Караскевіч Барыс Васільевіч, н. у 1918.

Мартынаў Леанід Васільевіч, мал. лейт.

Мартынаў.

Мартынаў.

Імяны апошніх двух нам устанавіць не ўдалося. Але, верагодна, гэта былі тры браты з Карэліі.

Астатнія пяцёра так і засталіся для нас безыменнымі.

А.Я.Мельнікаў.

Вайна вачыма падлетка

З успамінаў У.В.Мацвееўкі, жыхара в. Васькавічы

На нядзелю 22 чэрвеня намячалася вяселле ў пас. Зарэчча: выходзіла замуж Ніна Захараўна Самусенка ў в. Папоўку. Мы, падлеткі да 15 гадоў, зранку былі ўжо на месцы і

чакалі самага цікавага — як будуць «лавіць зайца». Пасля гэтага ўжо падлічвалі, колькі каму дасталося ад гасцей жаніха медзякоў і цукерак. А ў хаце тым часам рассаджваліся

за сталы. З адчыненых акон і дзвярэй да нас даносіўся гоман кампаніі і гукі радыё. Раптам усё сціхла. А праз некалькі хвілін мы даведаліся, што чакаецца нейкае важнае па-ведамленне.

У 12 гадзін усе мы пачулі выступленне наркома замежных спраў СССР В.М.Мола-тава, з якога даведаліся аб пачатку вайны. Было ўжо не да вяселля. Апусціўшы галовы, людзі пачалі разыходзіцца па хатах. А веча-рам была аб'яўлена ўсеагульная мабілізацыя. Раніцай жыхары навакольных вёсак сабраліся ў Васькавічах, дзе тады быў сель-савет, на ўзгорку каля чырвонай школы. Школу так называлі таму, што яна была на-крыта бляхай, афарбаванай у чырвоны колер.

Хутка паявіліся падводы, каб адвезці мабілізаваных у Слаўгарад. Наступілі цяжкія хвіліны развітання. З усіх бакоў чуўся ля-мант жанчын, плач дзяцей. У наша жыццё ўварвалася вайна.

Днём і ноччу па шашы рухаліся ваенныя. Не прайшло і месяца, збожжа яшчэ не ўбралі, як пайшлі чуткі, што паявіліся нямецкія дэ-санты. Чуткі гэтыя яшчэ больш напалохалі людзей. Адноўчы сярод белага дня з боку в. Ганчароўкі паявілася некалькі нямецкіх тан-кетак, якія рухаліся з адкрытымі люкамі. З люкаў высоўваліся аўтаматчыкі. Гэта выклікала паніку. А варожыя машыны на высокай хуткасці праскочылі вёску і памчаліся ў бок Шаламоў. Ніхто ім ніякага супраціўлення не аказаў.

Хутка ўсю вёску абляцела страшная вес-тка: гітлераўцы расстралялі Васіля Сазонен-ку. Ён перад вайной скончыў ваеннае вучылішча і быў у адпачынку. Фашысты схапілі яго, выехалі за вёску і расстралялі. Васіль быў адзіны ў маці сын і так нечакана трагічна загінуў. Гэта была першая ў нашай вёсцы ахвяра вайны, якая толькі разгарала-ся. Людзі падаліся ў бежанцы. Фронт на не-каторы час спыніўся па шашы Доўск — Слаў-гарад — Васькавічы, і навакольныя вёскі запалалі ў агні. Потым, як фронт крыху ады-шоў, мясцовыя жыхары пачалі вяртацца да-дому. Тое, што засталася ад вялікай вёскі, выклікала ў людзей слёзы. Трэба было ду-маць, дзе зімаваць, чым харчавацца.

Выкарысталі ўжо выкапаня зямлянкі, пачалі капаць новыя. Ураджай быў багаты. Збожжа ўжо паспела. Сяляне сабраліся на сход і вырашылі раздзяліць калгасную зям-лю з пасевамі паміж хатамі падушна. І хай кожны ўбярэ свой ураджай. Раздзел прайшоў па справядлівасці, усе былі задаволены. І хут-ка на полі не засталася ні каласка.

Так людзі сустрэлі акупацыю, пражылі першы год вайны. А далей пайшло жыццё па сваіх адвечных законах: аралі зямлю, касілі сена, нарыхтоўвалі дровы, убіралі ўраджай. Хто мог, рабіў сабе жыллё. Вестак з фронту не было, карысталіся чуткамі. Напружаныя чаканні — што ж будзе далей? Пайшлі чуткі, што нейкія людзі мініруюць шашу, і машы-ны ворага падрываюцца. З лесу пачалі абст-рэльвацца калоны, што бесперапынна рухаліся на ўсход. Партызанскі рух хутка пашыраўся. Усе, хто мог насіць зброю, падлеткі, прабіраліся за Сож, дзе ў лясах былі партызаны. Пайшоў і мой брат Іван. Кожную раніцу даводзілася чуць, што на шашы падар-ваны мост ці машына, ці пашкоджана тэле-фонная сувязь. Жыццё стала неспакойным. Сталі наезджаць карныя атрады. Карнікамі кіраваў нейкі Юрчанка. Яго атрад складаў-ся ў асноўным з былых ваеннапалонных чыр-вонаармейцаў, галоўным чынам украінцаў. Некаторыя з іх пажаніліся ў нашай вёсцы.

Але час няўмольна рабіў сваю справу. Стаў чутны гул гармат на ўсходзе. Хутка пачаў расці рух у процілеглым напрамку. Паявіліся бежанцы са Смаленшчыны. Іх гналі па шашы міма нашай вёскі. Але восенню фронт зама-цаваўся на лініі Проня — Сож. Чырвоная Армія да 1 кастрычніка 1943 г. вызваліла ўсё левабярэжжа Проні, Сожа. Пачаліся кровапралітныя баі за правабярэжную част-ку раёна. Некалькі разоў пераходзіла з рук у рукі в. Рудня. Толькі ў канцы лістапада былі вызвалены Слаўгарад і Васькавічы. Ворага пагналі далей на Захад. У вёсцы разгарнуліся работы па аднаўленні разбура-най гаспадаркі. Усё рабілася рукамі жанчын, старых і падлеткаў. Пачалі вяртацца інваліды. Пасля перамогі прыйшлі ў вёску і некаторыя франтавікі, але іх было зусім мала. Траіх братоў не дачакаўся і я.

Рызыкуючы сабой

У жніўні 1941 г. на пераправе цераз р. Проня ішоў жорсткі бой. Ва ўрочышчы Караўнае быў цяжка паранены лейтэнант. Вечарам яго прывезлі ў в. Ляцягі і размясцілі ў стаяўшай на водшыбе хаце салдаткі А.П.Кавалёвай. Аляксандра Пятроўна з дочкамі Евай і Еўдакіяй схавалі параненага ў ёўні свайго гумна. Там рабілі яму перавязкі, кармілі.

Да халадоў лейтэнант знаходзіўся ў гумне, а потым перасяліўся ў хату, змяніў вопратку, пачаў пакрыху хадзіць на самаробных мыліцах. Калі зусім паправіўся, стаў збіраць зброю. І як

толькі ў бліжэйшых лясах з'явіліся партызаны, лейтэнант сказаў, што настаў час расквітацца з ворагам. Са слязамі на вачах Мікалай (так звалі лейтэнанта) пакідаў хату, гаспадыня якой, рызыкуючы сабой, выратавала яго.

Ад непазбежнай смерці выратавала маёра Чырвонай Арміі і Матруна Кулагіна. Маёр таксама потым пайшоў у партызаны і ваяваў да поўнай перамогі. Пасля вайны ён доўгі час перапісваўся з М.Кулагінай.

П.Е.Кавалькоў.

Але другі ліст не прыйшоў

Аднойчы ў 1981 г. вучні Гіжэнскай школы, ходзячы па грыбы, знайшлі ў лесе, дзе 40 гадоў таму назад трымалі абарону нашы войскі, два медальёны. У адным з іх збераглося адзінае слова «лейтэнант». У другім жа паперка захавалася лепш. І на ёй прачыталі «малодшы сяржант Рыгор Фёдаравіч Кузнечык, нарадз. — 1916 г., Віцебскай вобл., Віцебскага р-на». Хутка адгукнулася сястра загінуўшага Антаніна Фёдараўна, а потым прыехала на месца, дзе загінуў яе брат. Антаніна Фёдараўна расказала, што да вайны Р.Ф.Кузнечык працаваў у

Віцебску на трыкатажнай фабрыцы слесарам, вучыўся на вячэрнім аддзяленні ў тэхнікуме. У 1939 г. быў прызваны ў Чырвоную Армію, удзельнічаў у вызваленні Заходняй Беларусі. У апошнім лісце ён пісаў: «Рыхтуемца да выканання асобага задання. Таму пакуль мне не пішыце. Чакайце другога пісьма». Але другі ліст не прыйшоў.

У гэтым жа ўрочышчы ёсць яшчэ 17 магіл. А вось хто ў іх пахаваны, нікому не вядома.

П.Е.Кавалькоў.

Спакойнага жыцця захопнікам не было

На акупіраванай тэрыторыі Слаўгарадскага раёна гітлераўцы адразу пачалі ўстанаўліваць свой «новы парадак». Першыя рэпрэсіі абрушыліся на яўрэяў, камуністаў, камсамольцаў, былых камісараў і камандзіраў Чырвонай Арміі, савецкіх работнікаў, актывістаў калгаснага руху. У в. Бахань фашысты расстралялі яўрэяў Гіту Бубнову, мужа і жонку Зелік. У в. Васькавічы быў схоплены лейтэнант Чырвонай Арміі В.С.Сазоненка (пасля заканчэння ваеннага вучылішча ён знаходзіўся ў водпуску), вывезены за вёску і расстраляны. Гэтак жа захопнікі абышліся з яўрэямі Гіршам і Фрэйдай Меркавічамі. 15-гадовага васькаўскага хлопца Паўла Прадалякіна

расстралялі за тое, што знайшлі ў яго камсамольскі білет і ключы ад калгасных свёрнаў, якія яму перадаў бацька, адыходзячы на фронт. У в. Чырвоная Слабада першымі ахвярамі гітлераўцаў сталі старшыня мясцовага калгаса Клім Андрэевіч Федчанка, пяцёра калгаснікаў і група палонных. Прычынай паслужыў абстрэл кімсьці акупантаў з лесу каля вёскі.

Фізічны тэрор суправаджаўся рабаваннем насельніцтва, калгаснай і саўгаснай маёмасці. Матэрыяльныя каштоўнасці, прадукты харчавання, жывёла вывозіліся ў Германію.

Сярод жыхароў вялася агітацыя ехаць на працу ў Нямеччыну, дзе ўсім ім было абяцана райскае жыццё. Але

ахвотнікаў знайшлося няшмат. Тады фашысты пачалі рабіць аблавы, у час якіх хапалі працаздольных мужчын, жанчын і падлеткаў. За перыяд акупацыі са Слаўгарадскага раёна былі вывезены на катаржныя работы ў Германію 1242 чалавекі.

Сельсаветы былі пераўтвораны ў воласці, у вёсках прызначаны старасты.

Пад пагрозай смерці некаторыя грамадзяне пайшлі служыць у паліцыю, жандармерыю, іншыя створаныя акупантамі фарміраванні, а тыя, хто меў крыўду на савецкую ўладу, рабілі гэта добраахвотна.

З узмацненнем акупацыйнага рэжыму пачало нарастаць масавае супраціўленне захопнікам. Першыя падпольныя групы ўзніклі ў аддаленых ад ажыўленых шляхоў зносін кутках раёна, куды рэдка наведваліся гітлераўцы. На чале іх становіліся былыя камандзіры і палітрукі Чырвонай Арміі з акружэнцаў ці ваеннапалонных, якім удалося ўцячы, а таксама мясцовыя камуністы і камсамольцы.

У пачатку лістапада 1941 г. падпольную антыфашысцкую групу стварылі камсамольцы в. Крамянка. Крыху пазней былі створаны Дабранская, Завад-Віраўская, Бярозаўска-Гіжэнская падпольныя групы. Патрыёты збіралі зброю, боепрыпасы, рыхтавалі базы для шырокага разгортвання барацьбы з акупантамі. Толькі на месцах былых баёў было сабрана больш за 600 вінтовак, 32 аўтаматы, 11 ручных і 8 станковых кулямётаў, 2 гарматы, 4 мінамёты, 112 наганаў і пісталетаў, шмат боепрыпасаў, у тым ліку снарадаў, мін, гранат, узрыўчаткі.

4 сакавіка 1942 г. ва ўрочышчы Цароў калодзеж адбыўся сход камуністаў Гіжэнскага і Целяшоўскага сельсаветаў, які праводзіў М.М.Нікіцін. Сход прыняў рашэнне стварыць партызанскі атрад, які пазней атрымаў нумар 42. Ва ўрочышчы Во-



А.П.Кавалёва.

страў, каля в. Любаны, дыслацыравалася група на чале з В.Я.Гапеевым.

У пачатку мая 1942 г. за Сожам, у раёне возера Старык адбылася сустрэча прадстаўнікоў Слаўгарадскага падполля і партызанскіх груп. Яе ўдзельнікі дамовіліся аб наладжванні пастаяннай сувязі паміж сабой, сумесных дзеяннях на тэрыторыі раёна партызан і падпольшчыкаў, распрацавалі план правядзення дыверсійных аперацый на бліжэйшы час. Адным з яго пунктаў стала вызваленне ў канцы мая 1942 г. з нямецкага палону 23 былых ваеннаслужачых, якія адразу былі накіраваны ў 42-і партызанскі атрад.

Хутка былі ўстаноўлены сувязі з патрыятычнымі арганізацыямі суседніх раёнаў і Магілёўскім падполлем. У раён пачалі паступаць «Правда» і іншыя цэнтральныя газеты, лістоўкі. Людзі больш сталі ведаць аб падзеях у краіне, поспехах Чырвонай Арміі, якая пачала выганяць фашысцкіх захопнікаў з роднай зямлі. Гэта садзейнічала пашырэнню і актывізацыі ўсенароднай барацьбы з ворагам. Калі вясной 1942 г. у раёне дзейнічалі толькі 4 антыфашысцкія падпольныя групы, то ў жніўні 1943 г. іх налічвалася 11 з агульнай колькасцю 81 чалавек. Сотні байцоў мелі ў сваім складзе партызанскія атрады «Беларусь» партызанскага палка «Трынаццаць», 41-ы, 42-і, 48-ы.

У сакавіку 1943 г., зыходзячы з рашэння лютаскага (1943) Пленума

ЦК КП(б)Б «Аб становішчы і задачах работы партыйных органаў і партыйных арганізацый у акупіраваных раёнах Беларусі», Слаўгарадскі штаб падпольнай арганізацыі стварыў 43-і партызанскі атрад. Касцюком атрада з'явіліся Дабранская, Кліноўская і Крамянская падпольныя групы.

Партызаны і падпольшчыкі не давалі ворагу спакойнага жыцця. Яны грамілі паліцэйскія гарнізоны ў вёсках, узрывалі масты на дарогах, псавалі сувязь, распаўсюджвалі сярод насельніцтва лістоўкі, газеты, інфармавалі яго аб становішчы на фронтах Вялікай Айчыннай вайны, знішчалі акупантаў і іх паслугачоў. Яшчэ ў першай палове 1942 г. быў разгромлены паліцэйскі гарнізон у в. Старынка, а вёска і наваколле абвешчаны партызанскай зонай.

У ноч на 31 мая 1943 г. партызаны правялі дзёрзкую аперацыю ў Слаўгарадзе: захапілі мясцовую турму і вызвалілі з яе 43 вязні, у тым ліку падпольшчыкаў А. А. Цюпу, А. С. Скальзаева, Ф. В. Краснашчокава, маці сям'і патрыётаў Самусенкаў Маланню Абакумаўну з двухгадовай унучкай-сіратай Вольгай Якавенка і іншых. Былі разгромлены нямецкая камендатура і гарадская жандармерыя. Не паспелі гітлераўцы апамятацца пасля гэтага налёту, як падпольшчыкі на чале с А. В. Шэдавым узарвалі гарадскую электрастанцыю, якую акупанты так і не змаглі аднавіць. Праз некаторы час члены гэтай групы камсамольцы Мая Міхайлаўна Барадзіна, Альберт Адамавіч Каліноўскі і яго бацька Адам Казіміравіч падрыхтавалі і ажыццявілі аперацыю «Соль». Яны вывезлі са слаўгарадскага маслазавода ўсю соль, вырабленае масла, а завод замінаравалі, з гарадской управы вынеслі пішучую машынку і дзве папкі сакрэтных спраў.

У чэрвені 1943 г. слаўгарадскія падпольшчыцы Варвара Фёдараўна Самусенка, Ніна Аляксандраўна Ерашэнка, Марыя Рыгораўна Емяльяненка і Марыя Кузьмінічна Грыгарук з дапамогай сяброўкі з Рудня-Міхайлаўскай групы Таісы Міхайлаўны Кукаравай вынеслі з бальніцы ўвесь хірургічны інструмент, медыкаменты, перавязачныя матэрыялы і даставілі ўсё гэта ў 43-і партызанскі атрад. Гэта была вялікая дапамога партызанскім шпіталам засожскай зоны.

Калі летам 1943 г. упаўнаважаным Магілёўскага абкома КП(б)Б Я. М. Нікіфаравым былі створаны падпольныя райкомы партыі і камсамола, патрыятычны рух на Слаўгарадчыне ўзняўся на якасна новую ступень. Удары партызан і падпольшчыкаў па ворагу з кожным днём станавіліся ўсё больш адчувальнымі. Узляталі ў паветра нямецкія легкавыя і грузавыя машыны, ішлі пад адхон эшалоны, узрываліся масты, спілоўваліся тэлеграфныя і тэлефонныя слупы. Нават і тады, калі акупанты ў мэтах бяспекі знішчалі ўздоўж дарог лес на адлегласці 200 м з абодвух бакоў, яны не рызыкавалі ездзіць адзіночнымі машынамі ці невялікімі групамі. Яскравым прыкладам страт ворагам жывой сілы сталі нямецкія могілкі, якія можна было бачыць тады амаль у кожнай вёсцы, за выключэннем тых, куды акупанты не паказваліся. Іх колькасць павялічылася ў час правядзення гітлераўцамі восенню 1943 г. карных аперацый. На жаль, шмат гінула і мірных жыхароў. Перад пагрозай немінучай раслаты фашысты знішчалі ўсё жывое і нежывое на сваім шляху, ліхаманкава рыхтавалі чарговы абарончы рубаж на Сожы і Проні. Яны разлічвалі, што перад іх умацаваннямі і кручамі рэк спыніцца Чырвоная Армія.

1 кастрычніка 1943 г. савецкія палкі і дывізіі падышлі да Сожа. У 1941 г.

некаторыя з іх мужна трымалі абарону тут, на левым беразе. Цяпер ім патрэбна было не менш мужнасці, каб перабрацца з левага на правы бераг. Зрабіць гэта вельмі і вельмі цяжка. Але там, уперадзе, лютое вораг, льецца шмат людской крыві, гараць вёскі. І Чырвоная Армія з вялікімі намаганнямі і стратамі 12 кастрычніка фарсіруе Сож, а праз некалькі дзён і Проню. Час вызвалення набліжаўся.

П. С. Ерашэнка.



У. М. Краўчанка.

Першы стрэл па ворагу ў в. Каменка

Уладзімір Міхайлавіч Краўчанка нарадзіўся і вырас на Украіне. Вайсковую службу праходзіў у г. Чавусы. Пасля арміі застаўся на Слаўгарадчыне. Настаўнічаў у Кульшычах, Ржаўцы. Калі скончыў завочна педінстытут, быў прызначаны дырэктарам Каменкаўскай школы. Жыў ён з сям'ёй у школьным будынку.

Многія жыхары верылі, што рака Сож — надзейны рубеж і вораг далей не прасунецца. Таму і не эвакуіраваўся з сям'ёй дырэктар школы ў тыл. Тым больш, што каля школы стаялі нашы гарматы. А гэта супакойвала не толькі Краўчанку. Калі ж вёску запоўнілі варожыя салдаты, ён вырашыў дачакацца цемры і ісці ў лес. Зброяй ён ужо абзавёўся. Неўзабаве каля шко-

лы спыніўся нямецкі бронетранспартёр, і варожыя салдаты накіраваліся ў будынак.

Уладзімір Міхайлавіч, схопіўшы вінтоўку, выскачыў праз акно. Але вакол будынка былі фашысты. А ён адзін, толькі побач за сцяной жонка і трое малых дзетак. Што будзе з імі?

— Рус, здавайся! — пачуў Краўчанка голас фашыста.

У адказ на гэтую прапанову грывнуў стрэл. Першы стрэл па ворагу ў в. Каменка. Не даўся жывым у рукі акупантаў Уладзімір Міхайлавіч Краўчанка. Ён стаў першай ахвярай фашысцкіх захопнікаў у в. Каменка.

М. Каралёў.

Браткі, не спяшайцеся капаць

З успамінаў Г. Ф. Новікавай, жыхаркі в. Чырвоная Слабада

Было лета 1941 г. Фронт ужо аддаліўся ад нас на ўсход. Усё цішэй і цішэй становіўся гул гармат. У нашай вёсцы стаяў варожы абоз. Аднойчы ў вёску прыйшоў незнаёмы. Ён размаўляў і па-нашаму, і па-нямецку. Незнаёмы сказаў, што за Проняй, у лесе, засталася вайсковая часць, якая хоча здацца ў палон, толькі каб прыйшлі і забралі іх. Фашысты пайшлі за Проню з гэтым чалавекам. Як толькі яны прайшлі луг і наблізіліся да лесу, праваднік раптоўна знік у хмызняку. А тых, каго ён вёў, сустрэў агонь кулямэтаў і вінтовак. Мала хто з акупантаў вярнуўся ў вёску. І яны вырашылі адпомсціць жыхарам вёскі. Фашысты ўсіх мужчын загналі ў хлеў, паставілі вартавых. На наступны дзень прыгналі мужыкоў на бераг ракі. Асобна паставілі Федчанку Кліма

Андрэвіча, былога нашага старшыню калгаса, Астапцова Рыгора, Ахтаменку Аляксея Якаўлевіча, Круцікава Міхаіла, Крыштапава Івана, некалькі ваеннапалонных. Тут жа вясковым мужыкам далі лапаты і заставілі капаць яму. Тыя пяць, што стаялі асобна, зразумелі, што капаюць для іх магілу. Клім Федчанка звярнуўся з просьбай да тых, хто капаў, каб яны не спяшаліся, каб далі магчымаць пажыць яшчэ некалькі хвілін. Жанчыны імкнуліся прарвацца да месца, дзе рыхтавалася крывавая расправа. Але іх туды не пусцілі. Хутка прагучалі аўтаматныя чэргі. Усе пяць нашых чалавек і некалькі палонных упалі ў агульную яму, якая стала для іх магілай. Так фашысты расквіталіся з ні ў чым не вінаватымі людзьмі.

Партыйныя і камсамольскія падпольныя органы

Прапойскі падпольны райком КП(б)Б

(12.8—1.10.1943)

Сакратар — Нікіцін Мікалай Макаравіч; члены райкома: Гапееў Васіль Яххімавіч, Самусенка Васіль Прохаравіч, Саўчанка Сцяпан Фёдаравіч, Хаблоў Міхаіл Пятровіч.

Друкаваны орган — газета «За Советскую Родину», рэдактар Гапееў Васіль Яххімавіч.

Прапойскі падпольны райком ЛКСМБ

(1.6—1.10.1943)

Сакратары: Самусенка Васіль Прохаравіч, Кудраўцаў Пётр Герасімавіч (сакратар па прапагандзе); члены райкома: Драздоў Васіль Аляксандравіч, Кандрацьёў Павел Пятровіч, Клішкоў Андрэй Арцёмавіч, Марозаў Якаў Данілавіч, Марчанка Іван Афанасьевіч, Шэдаў Аляксей Васільевіч.

Партызанскія фарміраванні, якія дзейнічалі на Слаўгарадчыне

Партызанская брыгада 13-я Касцюковіцкая. Дзейнічала на акупіраванай тэрыторыі Касцюковіцкага, Клімавіцкага і Слаўгарадскага раёнаў.

Створана ў маі 1943 г. на базе 719, 46, 718-га атрадаў (са жніўня 1943 г. адпаведна 1, 2 і 3-і батальёны). Камандзір — С. А. Мазур, камісар — Дз. Е. Савельёў, начальнік штаба — І. М. Мароз.

Партызаны 20.4—31.5.1943 г. зрабілі рэйд з Клічаўскага раёна ў Клімавіцкі, фарсіравалі рэкі Друць, Дняпро, Проня, Сож, з боем прайшлі чыгунку Быхаў — Рагачоў. У чэрвені — верасні 1943 г. вялі баі з ворагам, абараняючы раён дыслакацыі, праводзілі аперацыі на чыгунцы Клімавічы — Касцюковічы і прылеглых грунтавых дарогах. Удзельнічалі ў аперацыі «рэйкавая вайна». 29.9.1943 г. брыгада (1080 партызан; батальёны 1, 2 і 3-і) злучылася з Чырвонай Арміяй.

Партызанская брыгада 17-я. Дзейнічала на акупіраванай тэрыторыі Дрыбінскага, Чавускага, Слаўгарадскага і Быхаўскага раёнаў.

Створана ў жніўні 1943 г. на базе партызанскага палка «Трынаццаць» (у чэрвені 1943 г. група атрада былой партызанскай брыгады «Звязда» ўвайшла ў полк як 4-ы батальён). Камандзір брыгады — М. І. Кітаеў, камісар — П. С. Равякоў, начальнік штаба — Б. А. Сяргееў.

У кастрычніку 1942 — лютым 1943 г. байцы групы атрадаў правялі 16 баёў з ворагам, які імкнуўся прарвацца ў зону дыслакацыі партызан. У аперацыі «рэйкавая вайна» на чыгунцы Магілёў — Крычаў падарвалі больш за 570 рэек.

У кастрычніку 1943 г. удзельнічалі ў баях з нямецка-фашысцкімі захопнікамі ў Быхаўскім раёне, потым разгрупаваліся на асобныя падраздзяленні, якія вялі манеўраныя абарончыя баі. 1.10 і 2.12.1943 г. брыгада (457 партызан; атрады 122, 123, 124-ы) злучылася з Чырвонай Арміяй.

Партызанскі атрад 2-і. Дзейнічаў на акупіраванай тэрыторыі Шклоўскага, Слаўгарадскага, Чэрыкаўскага, Краснапольскага і Дубровенскага раёнаў.

Створаны ў верасні 1942 г. Камандзіры: Ф. І. Чабыкін, Я. П. Кірылаў; камісары: Я. П. Кірылаў, С. З. Праскурын. 29.9.1943 г. атрад (97 партызан) злучыўся з Чырвонай Арміяй.

Партызанскі атрад 12-ы. Дзейнічаў на акупіраванай тэрыторыі Смаленскай і Магілёўскай абласцей.

Створаны ў чэрвені 1943 г. у складзе партызанскага палка «Трынаццаць», з верасня 1943 г. 6-ы батальён гэтага палка. Камандзіры: І. А. Макаранка, М. В. Зайцаў, Я. Л. Дулькін; камісары: А. І. Палякоў, В. М. Герасімаў, І. Я. Абаротаў.

Партызаны праводзілі дыверсіі на камунікацыях ворага, удзельнічалі ў разгроме паліцэйскіх гарнізонаў. 30.6.1944 г. атрад (265 партызан) злучыўся з Чырвонай Арміяй.

Партызанскі атрад 13-ы. У маі 1942 г. у г. Мажайск быў створаны дыверсійны атрад з 17 байцоў, якіх 12.8.1942 г. накіравалі ў тыл ворага, з верасня 1942 г. у брыгадзе «Аляксея». У лютым 1942 г. вылучаны з брыгады і пера-

Партызанскія фарміраванні, якія дзейнічалі на Слаўгарадчыне

дыслацыраваны на Смаленшчыну, дзе аперацыйна падпарадкоўваўся партызанскаму палку «Трынаццаць», а крыху пазней увайшоў у яго склад.

Камандзіры: Дз.К.Рыбакоў, К.І.Новікаў; камісары: К.І.Новікаў, І.А.Яцына, А.Я.Драздоў, І.М.Рэкрут.

У кастрычніку 1943 г. удзельнічаў у баях з карнікамі ў Слаўгарадскім і Быхаўскім раёнах. Партызану П.А.Галецкаму прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. 29.6.1944 г. атрад злучыўся з Чырвонай Арміяй.

Партызанскі атрад 15-ы. Дзейнічаў на тэрыторыі Слаўгарадскага і Чэрыкаўскага раёнаў. Створаны ў жніўні 1943 г. з мясцовых жыхароў на базе групы І.Н.Валчкова — Я.А.Касмачова.

У жніўні 1943 г. партызаны ўдзельнічалі ў «рэйкавай вайне» на перагоне Крычаў — Чавусы, на Варшаўскай шашы і грунтовых дарогах. Знішчылі 6 мастоў. 2.10.1943 г. атрад (432 партызаны) злучыўся з Чырвонай Арміяй.

Партызанскі атрад 41-ы. Дзейнічаў асобна на акупіраванай тэрыторыі Краснапольскага, Слаўгарадскага і Чэрыкаўскага раёнаў. Створаны ў чэрвені 1942 г. паводле ўказання ўпаўнаважанага ЦК КП(б) Беларусі па Гомельскай вобласці на базе групы С.М.Карзюкова (Вечаркова). Са жніўня 1943 г. атрад Краснапольскай ваенна-аперацыйнай групы (ВАГ).

Камандзіры: С.М.Карзюкоў, В.Н.Калпаноў (выконваючы абавязкі); камісары:

А.І.Ушаў, М.Ц.Кузняцоў, П.М.Марчанка; начальнікі штаба: Б.А.Бурцаў, Г.А.Тычынскі.

Партызаны праводзілі дыверсіі на варожых камунікацыях, удзельнічалі ў аперацыі «рэйкавая вайна» на чыгунцы Крычаў — Чавусы. Разграмілі гарнізоны ворага ў вёсках Беразнякі і Старая Каменка Слаўгарадскага раёна. У верасні 1943 г. на дарозе Краснаполле — Выбранка падарвалі 6 варожых аўтамашы. 1.10.1943 г. атрад (440 партызан) злучыўся з Чырвонай Арміяй.

Партызанскі атрад 42-і. Дзейнічаў асобна галоўным чынам на акупіраванай тэрыторыі Слаўгарадскага і Чэрыкаўскага раёнаў.

Створаны ў чэрвені 1942 г. з мясцовых жыхароў. Меў найменне «Трынаццаць» (столькі байцоў было ў ім у пачатку стварэння).

Камандзіры: М.М.Нікіцін (з 24.6.1942 па 12.8.1943), потым Г.А.Каралёў; камісар — В.Я.Гапееў; начальнік штаба — І.М.Гаўрылаў.

Асноўнымі аб'ектамі яго дзеяння былі шаша Брэст — Масква на ўчастку Доўск — Слаўгарад — Чэрыкаў і чыгунка на перагоне Чавусы — Крычаў. Рабіў таксама налёты на мясцовыя гарнізоны ворага. Летам 1942 г. атрадам былі разгромлены паліцэйскія участкі ў вёсках Целяшы і Гіжэнка. Двойчы атрад наносіў ўдары па ўмацаваным гарнізоне ў в. Азёры Чэрыкаўскага раёна.

З 13 чалавек у чэрвені 1942 г. атрад вырастаў 248 байцоў. За час баявых дзеянняў знішчыў шмат варожай сілы і тэхнікі пры мінімальным



Партызаны 13-га партызанскага атрада муж і жонка Пётр і Соф'я Варанковы (глядзі пра іх у артыкуле «Разведчыца партызанскага палка «Трынаццаць»»).

сваіх стратах: 3 загінуўшыя і 10 параненых. У кастрычніку 1943 г. 139 байцоў і камандзіраў 42-га атрада ўліліся ў рады дзеючай Чырвонай Арміі і працягвалі граміць ворага, а тыя, хто застаўся на вызваленай тэрыторыі, самааддана працавалі на аднаўленні разбуранай гаспадаркі раёна.

Партызанскі атрад 43-і імя К.Я.Варашылава. Дзейнічаў самастойна, а са жніўня 1943 г. — асобны атрад Прапойскай ваенна-аператыўнай групы.

Створаны ў маі 1943 г. з мясцовых жыхароў на базе падпольнай групы М.В.Кліменкі.

Камандзіры: М.П.Хаблоў, М.В.Навуменка; камісар — С.Ф.Саўчанка; начальнікі штаба: М.В.Кліменка, Ф.С.Скальзаеў.

Партызаны атрада праводзілі аперацыі на варожых камунікацыях. У маі 1943 г. на шашы на захад ад Слаўгарада падарвалі 2 аўтамашыны; у чэрвені вызвалілі 53 вязняў са слаўгарадскай турмы; у жніўні падарвалі 2 масты, спілавалі больш за 20 тэлеграфных слупоў, падбілі аўтамашыну, разбурылі 250 м чыгуначнага палатна, учынілі крушэнне варожага эшалона; у верасні спалілі 4 масты, кантралявалі дарогу Краснаполле — Слаўгарад. 1.10.1943 г. атрад (381 партызан) злучыўся з Чырвонай Арміяй.

Партызанскі атрад 48-ы Прапойскі. Дзейнічаў на акупіраванай тэрыторыі Слаўгарадскага, Крычаўскага і Журавіцкага раёнаў.

Створаны ў маі 1943 г. на базе групы В.Л.Шыркі, у жніўні аб'яднаўся з атрадам А.Л.Гаўрыленкі ў адзіны атрад — 48-ы Крычаўскі. У верасні 1943 г. у час блакады каля 60 партызан на чале з Шыркі выйшлі ў Слаўгарадскі раён і стварылі атрад 48-ы Прапойскі. Яго камандзірам стаў В.Л.Шырко.

Партызаны праводзілі дыверсіі на чыгуначным перагоне Крычаў — Клімавічы. У ліпені 1943 г. на станцыі Крычаў замініравалі эшалоны з гаручым (згарэлі), на перагоне Крычаў — Ходасы пусцілі пад адхон варожы эшалон, у жніўні падарвалі больш за 80 рэк. Вялі баі з карнікамі ў Горацкім, Слаўгарадскім і Быхаўскім раёнах. 7.12.1943 г. атрад (302 партызаны) злучыўся з Чырвонай Арміяй.

Партызанскі атрад 720-ы. Дзейнічаў на акупіраванай тэрыторыі Чэрыкаўскага, Касцюковіцкага, Клічаўскага, Краснапольскага, Чавускага, Слаўгарадскага і Крычаўскага раёнаў.

Створаны ў кастрычніку 1942 г. 3 лістапада знаходзіўся ў складзе 4-й Клічаўскай брыгады, з красавіка 1943 г. дзейнічаў самастойна, са жніўня 1943 г. асобны атрад Чэрыкаўскай ВАГ. Камандзіры: Ф.С.Тарасевіч, Г.А.Храмовіч, П.У.Жмуроўскі; камісары: Г.А.Храмовіч, М.П.Фёдараў.

Вясной 1943 г. атрад зрабіў рэйд з в. Усакіна Клічаўскага раёна ў Чэрыкаўскі. Удзельнічаў у «рэйкавай вайне», самастойна і сумесна з іншымі атрадамі граміў варожыя апорныя пункты ў Чэрыкаўскім, Клімавіцкім і Чавускім раёнах. Пры падыходзе Чырвонай Арміі на дарозе Чэрыкаў — Краснаполле падбіў 8 варожых аўтамашын, утрымліваў пераправу цераз Сож. 1.10.1943 г. атрад (207 партызан, без 3-й роты) злучыўся з Чырвонай Арміяй.

Партызанскі атрад «Другія», спецатрад НКДБ БССР. Дзейнічаў на акупіраванай тэрыторыі Быхаўскага, Бялыніцкага, Касцюковіцкага, Краснапольскага, Крычаўскага, Слаўгарадскага і іншых раёнаў Беларусі, а таксама ў Арлоўскай, Смаленскай і Чарнігаўскай абласцях. 30.4.1942 г. атрад (43 партызаны) накіраваны ў варожы тыл.

Камандзіры: П.П.Качуеўскі, М.В.Зябніцкі. У жніўні 1943 г. на базе атрада (219 партызан) створаны 3 самастойныя спецгрупы: «Уперад» (камандзір П.М.Салодкі), «Кроўныя» (камандзір М.І.Краўчанка), «Дняпро» (камандзір М.В.Сонцаў).

Партызаны пусцілі пад адхон 8 варожых эшалонаў, у т.л. браняпоезд, знішчылі і пашкодзілі 33 аўтамашыны, узарвалі і спалілі 24 масты, разбурылі больш за 1,5 км чыгуначнага палатна, каля 7 км тэлефонна-тэлеграфнай лініі, разграмілі 15 гарнізонаў. Перадавалі савецкаму камандаванню звесткі разведкі. У лістападзе 1943 г. атрад (29 партызан) злучыўся з Чырвонай Арміяй. Камандзіру атрада М.В.Зябніцкаму прысвоена званне Героя Савецкага Саюза.

Партызанскі атрад І.А.Сцефаненкі. Дзейнічаў на акупіраванай тэрыторыі Краснапольскага, Чэрыкаўскага, Слаўгарадскага і Кармянскага раёнаў.

Створаны ў маі 1942 г. Камандзір — І.А.Сцефаненка, камісар — Г.П.Баснін. Падтрымліваў сувязь з дыверсійна-разведвальнымі групамі і атрадамі П.П.Качуеўскага, С.Х.Новікава, В.Н.Чарнышэвіча, «Упе-

Партызанскія фарміраванні, якія дзейнічалі на Слаўгарадчыне

рад». Потым увайшоў у групу атрадаў паўночных раёнаў Гомельскай вобласці.

Партызаны атрада і груп П.П.Качуеўскага і С.Х.Новікава ў ліпені 1942 г. узарвалі мост цераз р. Сянна на дарозе Краснаполле — Чэрыкаў. У канцы ліпеня атрад (68 партызан) адцеснены ворагам у клятнянскія лясы, у жніўні ўліўся ў атрад «Слаўны».

Партызанскі атрад Чэрыкаўскі. Дзейнічаў на акупіраванай тэрыторыі Чэрыкаўскага, Краснапольскага, Касцюковіцкага, Клімавіцкага і Слаўгарадскага раёнаў.

Створаны ў жніўні 1941 г. Камандзір Г.А.Храмовіч, камісар С.Ф.Васькавец.

У верасні 1941 г. на чыгуначным участку Верамейкі — Чавусы партызаны пусцілі пад адхон эшалон. На шашы Чэрыкаў — Крычаў падарвалі 2 масты цераз рэкі Лабчанка і Волчас, на дарозе Ушакі — Пільня знішчылі варожую аўтакалону. У кастрычніку 1941 г. разграмілі Краснапольскую ўправу, прарвалі акружэнне карнікаў і выйшлі ў Хоцімскі раён Магілёўскай, потым у Клятнянскі раён Арлоўскай абласцей. У кастрычніку 1941 г. частка партызан атрада выйшла ў савецкі тыл, астатняя частка вясной 1942 г. перайшла ў Бабруйскі, потым у Клімавіцкі раёны, дзе ўлілася ў Кіраўскі атрад.

Партызанскі полк 15-ы. Дзейнічаў на акупіраванай тэрыторыі Клічаўскага, Слаўгарадскага, Быхаўскага і Бярэзінскага раёнаў.

Створаны ў жніўні 1943 г. на базе 15-га атрада. Камандзір палка — А.С.Дзямідаў; камісар — І.П.Ніжнік; начальнікі штаба: І.І.Вішнеўскі (загінуў), П.А.Віліткевіч. У кастрычніку 1943 г. у час прарыву блокады полк пацярпеў вялікія страты, выйшаў асобнымі групамі ў Клічаўскі раён, дзе быў перафарміраваны і папоўнены партызанамі 208-га і 425-га палкоў.

Партызаны наносілі асноўныя ўдары па камунікацыях ў тыле 4-й і 9-й нямецкіх армій. У жніўні 1943 г. падарвалі 9 варожых эшалонаў, 46 аўтамашын. Летам 1943 г. у раёне чыгуначнай станцыі Верамейкі перабілі звыш 920 рэк, у кастрычніку 1943 г. вялі цяжкія абарончыя баі ў Слаўгарадскім і Быхаўскім раёнах. У складзе Клічаўскай ВАГ удзельнічалі ў разгроме варажага гарнізона ў в. Пагост Бярэзінскага раёна. 28.6.1944 г. полк (797 партызан) злучыўся з Чырвонай Арміяй.

Партызанскі полк «Трынаццаць».



І.А.Сцефаненка.



А.С.Дзямідаў.



С.У.Грышын.

Дзейнічаў на акупіраванай тэрыторыі Смаленскай, Магілёўскай, Мінскай і Віцебскай абласцей.

Створаны ў чэрвені 1942 г. на базе партызанскага атрада «Трынаццаць», арганізаванага ў лістападзе 1941 г. у Дарагабужскім раёне Смаленскай вобл. З красавіка 1942 г. дзейнічаў у Мсціслаўскім, Крычаўскім, Чавускім, Быхаўскім, Слаўгарадскім, Бялыніцкім, Круглянскім, Крупскім і Талачынскім раёнах. У кастрычніку 1943 г. полк (2169 партызан, без атрада «Перамога») падпарадкаваны БШПР.

Камандзіры палка: С.У.Грышын, С.В.Пахомаў (выконваючы абавязкі); камісар — І.А.Стралкоў; начальнікі штаба: І.В.Узлоў (загінуў), С.П.Скварцоў.

Партызаны дзейнічалі ў апэратыўным тыле 4-й і 9-й нямецкіх армій, вялі абарончыя, сустрэчныя і наступальныя баі з ворагам. У кастрычніку 1943 г. ва ўмовах блокады 19 дзён вялі цяжкія абарончыя баі ў Слаўгарадскім і Быхаўскім раёнах. 1.6.1944 г. полк разгорнуты ў асобнае партызанскае злучэнне «Трынаццаць». Камандзіру палка С.У.Грышыну прысвоена званне Героя Савецкага Саюза.

Дакументы сведчаць

З ДАКЛАДНОЙ ЗАПІСКІ КАМАНДЗІРА 42-га ПАРТЫЗАНСКАГА АТРАДА НАЧАЛЬНИКУ АПЕРАТЫЎНАГА АДДЗЕЛА БЕЛАРУСКАГА ШТАБА ПАРТЫЗАНСКАГА РУХУ ПАДПІЛКОЎНИКУ БРУХАНАВУ

Зимой 1942—1943 гг. отряд совместно с отрядами Перепечкина, Вечеркова, Кононыхина, Иванова и группой Бажикова на зимовку объединился в одну бригаду, в которой состояли до марта 1943 г.

Рост отряда характеризуется следующими показателями: на 1.01.1943 г. — 13 чел., на 1.08.1943 г. — 150 чел., на 1.09.1943 г. — 201 чел., на 1.10.1943 г. — 248 чел. и ко дню выхода из тыла — 248 чел.

Рост отряда шел исключительно за счет местного населения района. По выходе из тыла передано частям Красной Армии 139 чел. Отряд состоял в своем большинстве из местного населения, которое составляло 209 человек, и окруженцы, которых было 38 человек. К правительственной награде орденами и медалями представлено 12 человек.

Виды вооружения	В начале организации	К моменту выхода
1. Винтовки 5-зарядки	10	135
2. —//— СВТ	—	50
3. Автоматы немецкие	1	2
4. Автоматы ППД	1	2
5. Автоматы ППШ	2	3
6. Ручных пулеметов	2	26
7. Ротные минометы	—	2
8. Наганов и пистолетов	3	28

Боевые действия

За период деятельности отряда было истреблено 958 немцев и 39 предателей. На сторону отряда перешло РОА и полиции 30 человек. За период деятельности отряд потерял убитыми 3 человека, раненых 10 человек. Захвачено в боях: винтовок 45, пулеметов 6, пистолетов 4, патронов 1200, лошадей 5, минометов 1.

Произведено 12 засад по Варшавскому шоссе на перегоне Чериков—Пропойск. 22 случая минирования полотна шоссе и дорожки. Спущены под откос 4 воинских эшелона с живой силой и техникой противника. Взорвано 900 метров рельс. В основном велись бои из засад на перегоне Чериков—Пропойск по Варшавскому шоссе. На засаду выделялся один взвод 40—45 человек с 6 пулемета-



Здымак на памяць. У час адной з сустрэч партызан 42-га, 48-га атрадаў і падпольшчыкаў. Люты 1976 г.

Партыйна-камсамольскія групы, якія дзейнічалі на Слаўгарадчыне

ми, при движении колонны машин противника отрезались от хвоста 5—6 машин и обстреливались. Как правило, в большинстве случаев выбирались машины с живой силой противника. Трофеи брать не представлялось возможности, так как лес по дороге был выжжен на 200 м по обе стороны...

Минирование шоссе производилось самодельными минами, делались деревянные ящики, в них заливался выплавленный из снарядов тол по 3—4 кг и закапывались в полотно дороги глубиной до 10 см.

1 октября 1943 г. во время выхода отряда из тыла противника 2 роты отряда, находившиеся в засаде с задачей уничтожить отходившую силу противника в момент, когда немцы хотели развернуться и принять бой с преследующими (их) частями Красной Армии, внезапно открыли пулеметно-оружейный огонь. Немцы, не приняв боя, вынуждены были бежать, оставив на поле боя убитых и весь обоз. Захвачены трофеи и, таким образом, произошло соединение с частями Красной Армии.

Партыйно-политическая работа

На протяжении всего периода с населением поддерживалась тесная связь. Население помогало в изыскании оружия и боеприпасов, доносило отряду разведанные о гарнизо-нах противника. Работа населения на партизан нами сохранялась в тайне во избежание репрессий и террора со стороны немцев.

Сводки Совинформбюро ежедневно отпечатывались и размножались отрядной типографией и немедленно отправлялись населению. С момента организации подпольного РК КПБ работа отряда стала иметь более оживленный характер и приняла более конкретные, определенные формы. В отряде выпускалась райгазета (Калгасный Шлях).

Отряд ставил своей задачей срыв всех проводимых мероприятий немецкими властями, как-то: срыв заготовок продуктов, срыв насильной вербовки (рабочей силы в Германию) и т.д., путем разъяснения указаний Партии и Правительства. За счет резервов района в 1943 г. выросли отряды 42, 43, 46, 720, 721, 13 бригада, партизанские полки 13 и 15. Ко дню выхода отряда из тыла резервы населения, способного носить оружие, составляли до 1000 человек.

Командир отряда № 42 им. Тринадцати лейтенант (Королев)

Верно: Начальник секретного отдела М.Королев

Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці. Ф. 3500. Воп. 4. Спр. 120. Л. 18—20.

Партыйна-камсамольскія падпольныя групы, якія дзейнічалі на Слаўгарадчыне

Бярозаўска-Гіжэнская. Кіраўнік — Драздоў Васіль Аляксандравіч. Члены групы: Анішчанка Восіп Пятровіч, Балудоў Фёдар Лявонавіч, Балудоў Цімафей Аляксеевіч, Градовіч Уладзімір Мікітавіч, Макаранка Іван Агеевіч, Мураўёў Іван Платонавіч, Раманаў Дзям'ян Нічыпаравіч, Селянкоў Трафім Сямёнавіч.

Даўгамохская. Кіраўнік — Сцяпанаў Іван Архіпавіч. Члены групы: Баранаў Міхаіл Арцёмавіч, Бондараў Мікалай Паўлавіч, Ганчароў Аляксандр Парфенавіч, Кондалеў Фёдар Яўхімавіч, Новікаў Тарас Восінавіч, Сцяпанаў Васіль Архіпавіч.

Завад-Віраўская. Кіраўнік — Ганчароў Іван Васільевіч. Члены групы: Базылеў Аляксей Яўціхавіч, Ганчарова Настасся Фёдараўна, Мельнікаў Васіль Фёдаравіч, Савосціна Ніна Іванаўна.

Крамянская. Кіраўнік — Сёмкін Іван Аляксандравіч. Члены групы: Баранаў Уладзімір Іванавіч, Савельеў Васіль Парфенавіч, Сёмкін Аляксандр Іванавіч, Сёмкін Іван Нічыпаравіч, Студнёў Сцяпан Сцяпанавіч, Уткін Аляксей Восіпавіч, Хаданоў Сямён Іванавіч.

Прапойская 1-я. У яе ўваходзілі: Грашчанка Сямён Ларывонавіч, Кавалькоў Іван Васільевіч, Скальзаева Вольга Сяргеёўна, Скальзаеў Аляксей Сяргеевіч, Шэдаў Мікалай Пракопавіч.

Прапойская 2-я. Дзейнічала на электрастанцыі. Кіраўнік — Шэдаў Аляксей Васільевіч. Члены групы: Барадзіна Марыя Міхайлаўна, Груздзеў В.В., Далетаў Сцяпан, Каліноўскі Адам Казіміравіч, Каліноўскі Альберт Адамавіч, Кліменка Іван Васільевіч, Сарокіна Паліна Міхайлаўна.

Н. І. Камандзенка
(Савосціна).

С. С. Студіёў.



В. С. Скальзаева.



А. С. Скальзаеў.

Прапойская 3-я. Дзейнічала пры раённай бальніцы. Кіраўнік — Самусенка Варвара Фёдараўна. Члены групы: Грашчанка Аўгіння Апанасаўна, Грыгарук Марыя Кузьмінічна, Даўгяла Антаніна Антонаўна, Емяльяненка Марыя Рыгораўна, Ерашэнка Ніна Аляксееўна, Маргунова Марыя Сцяпанаўна.

Прапойская 4-я. Кіраўнік — Лісцын Аляксей Апанасавіч. Члены групы: Караленка Дар'я Фёдараўна, Краснашчокаў Фёдар Уладзіміравіч, Лісцына Кацярына Гаўрылаўна, Лісцына Паліна Васільеўна, Цішчанка Аляксандр Паўлавіч.

Рудня-Міхайлоўская. Кіраўнік — Навуменка Мікалай Васільевіч. Члены групы: Гаўрыленка Аляксей Рыгоравіч, Каршчукоў Васіль Іванавіч, Кухарава Таіса Міхайлаўна, Луфераў Андрэй Рыгоравіч, Салаўеў Ягор Іванавіч, Самусенка Васіль Прохаравіч.

Харанеўская. Кіраўнік — Коваль Восіп Восіпавіч. Члены групы: Асіноўскі Уладзімір Ануфрыевіч, Капчыкаў, Куракоў Іван Нічыпаравіч, Малашанка Дзмітрый Ягоравіч, Саладухін Дзмітрый Пятровіч, Ухватаў Рыгор Максімавіч.

Улуцка-Рабавіцкая. Кіраўнік — Цімашкоў Іван Якаўлевіч. Члены групы: Бандарэнка Вера Герасімаўна, Емяльянаў Павел Пятровіч, Краснабаеў Павел Рыгоравіч, Крыштапаў Васіль Ермалаевіч, Назараў Андрэй Мікалаевіч, Сомая Архіп Сяргеевіч.

Кіраўнікі падполля і партызанскага руху на Слаўгарадчыне

БАНДАРЭНКА Вера Герасімаўна. Нарадзілася ў 1918 г. у в. Улукі Слаўгарадскага раёна. Да вайны працавала ў Азарыцкай сямігодцы. Удзельнічала ў стварэнні Улуцка-Рабавіцкай падпольнай групы. Маючы на руках малое дзіця, выконвала адказныя заданні групы, праз яе група звязалася з раённым падпольным штабам. 3 мая 1943 г. разведчыца партызанскага палка «Трынаццаць», 11 лістапада перайшла лінію фронту. Пасля вайны працавала старшынёй сельсавета, у райкоме партыі, настаўніцай у СШ № 2 г. Слаўгарад.

ГАПЕЕЎ Васіль Яўхімавіч. Нарадзіўся ў 1913 г. у в. Рагальня Чэрыкаўскага раёна. З сялян. Беларус. Вайна застала яго ў родным раёне на пасадзе дырэктара Гайкаўскай НСШ. 3 ліпеня 1941 г. удзельнік партызанскага руху ў Магілёўскай вобласці, камісар 42-га партызанскага атрада. З 12.8.1943 г. член Прапойскага падпольнага РК КП(б)Б, рэдактар раён-

най падпольнай газеты «За Советскую Родину». Пасля вайны на партыйнай рабоце. У апошнія гады дырэктар слаўгарадскай СШ № 2. Узнагароджаны ордэнамі Чырвонага Сцяга, Айчынай вайны I ступені, Чырвонай Зоркі, «Знак Пашаны», медалямі. Памёр у 1988 г.

ДРАЗДОЎ Васіль Аляксандравіч. Нарадзіўся ў 1915 г. у в. Бярозаўка Слаўгарадскага раёна. Да вайны настаўнічаў у Чавускім раёне. Кіраўнік Бярозаўска-Гіжэнскай падпольнай групы. З красавіка 1943 г. партызан 42-га атрада, палітрук роты. З 11.8.1943 г. член Прапойскага падпольнага РК ЛКСМБ. З 1.10.1943 г. працаваў у раёне загадчыкам райана, упраўляючым аддзялення Дзяржбанка, дырэктарам Новаслабодскай школы. Апошнія гады шмат працаваў над падрыхтоўкай гэтай кнігі.

КАНДРАТАЎ Павел Пятровіч. Нарадзіўся ў 1920 г. у с. Лімак, Паўночная Асеція. У 1941

г. трапіў у акружэнне на Слаўгарадчыне, дзе і застаўся. Са жніўня 1942 г. у 42-м партызанскім атрадзе, камандзір аддзялення. З 11.8.1943 г. член Прапойскага падпольнага РК ЛКСМБ. У пасляваенны час стаў хлебаробам, узначальваў аддзяленне саўгаса ў Растоўскай вобласці.

КАРАЛЁЎ Генадзь Андрэевіч. Нарадзіўся ў 1913 г. у г. Іванава. Рускі. З першых дзён Вялікай Айчыннай вайны на фронце, лейтэнант. У 1942 г. паранены трапіў у акружэнне, пасля выхаду з яго знайшоў прытулак у в. Рабавічы. Адзін з арганізатараў Улуцка-Харанеўскай падпольнай групы, яе камісар. З мая 1943 г. партызан 43-га атрада, яго камісар. У жніўні 1943 г. абраны камандзірам 42-га партызанскага атрада, які ўзначальваў да злучэння з Чырвонай Арміяй. Потым зноў у дзеючай арміі. Лейтэнант. Пасля вайны жыў у Вільнюсе, працаваў у штабе Грамадзянскай абароны. Узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга, медалямі. Памёр у 1994 г.

КЛІМЕНКА Максім Васільевіч. Нарадзіўся ў 1908 г. у в. Рудня Васькавіцкага сельсавета Слаўгарадскага раёна. Да вайны дырэктар Старынскай НСШ. З сакавіка 1942 г. член Слаўгарадскага штаба падпольнай арганізацыі, з сакавіка 1943 г. камандзір партызанскай групы, з мая 1943 г. начальнік штаба 43-га партызанскага атрада. Пасля вызвалення раёна войскамі Чырвонай Арміі працаваў на розных пасадах, настаўнічаў у Старынцы.

КЛІШКОЎ Андрэй Арцёмавіч. Нарадзіўся ў 1914 г. ў в. Гарадзішча Магілёўскага раёна. У час службы ў Чырвонай Арміі ўзначальваў камсамольскую арганізацыю 15-га артпалка, 26.7.1941 г. трапіў у акружэнне, з пачатку акупацыі застаўся дома. У студзені 1943 г. стаў партызанам, з 11.8.1943 г. член Прапойскага падпольнага РК ЛКСМБ. Пасля 1.10.1943 г. працягваў ваяваць ў дзеючай арміі. У пасляваенны час стаў настаўнікам, працаваў у Гуслішчанскай школе Магілёўскага раёна.

МАКАРАНКА Іван Агеевіч. Нарадзіўся 5.1.1918 г. у в. Кузьмінічы Чавускага раёна. Да прызыву ў Чырвоную Армію настаўнічаў у вёсцы. На фронце з першых дзён вайны. З акружэння дабраўся да родных мясцін, з пачаткам разгортвання партызанскага руху стаў членам Бярозаўска-Гіжэнскай падпольнай групы. Збіраў і хаваў зброю, праводзіў



В.Я.Гапееў.



В.А.Драздоў.



П.П.Кандратаў.



Г.А.Каралёў.

агітацыйную работу сярод насельніцтва. У красавіку 1943 г. прыйшоў у партызанскі полк «Трынаццаць», перадаў пры гэтым камандаванню 7 скрынак з патронамі і некалькі вінтовак. Летам 1943 г. быў прызначаны камандзірам атрада «Беларусь», створанага камандаваннем палка з мясцовага насельніцтва. Пасля вайны скончыў Мінскі медінстытут. Доктар медыцынскіх навук, прафесар кафедры гінекалогіі і акушэрства гэтага інстытута.

МАРОЗАЎ Якаў Данілавіч. Нарадзіўся ў 1914 г. у в. Тачкі Мазырскага раёна. З сялян. Беларус. Па заданні падпольнай арганізацыі пайшоў служыць у паліцыю, садзейнічаў дастаўцы зброі партызанам, потым перайшоў да іх і сам, у 43-м партызанскім атрадзе камандаваў узводам. З 11.8.1943 г. член Прапойскага падпольнага РК ЛКСМБ. Пры злучэнні атрада з Чырвонай Арміяй стаў у яе рады, загінуў на фронце.

МАРЧАНКА Іван Апанасавіч. Нарадзіўся ў 1923 г. у в. Рабінаўка Слаўгарадскага раёна. З



М. В. Кліменка.



Я. Д. Марозаў.



І. А. Марчанка.



І. А. Макаранка.

сялян. Беларус. Да пачатку вайны настаўнічаў, пражываў дома. З 21.5.1943 г. у партызанскім атрадзе, з 11.8.1943 г. член Прапойскага падпольнага РК ЛКСМБ. З кастрычніка 1943 г. у Чырвонай Арміі, загінуў на фронце.

НІКІЦІН Мікалай Маркавіч. Нарадзіўся ў 1906 г. у в. Заглінае Слаўгарадскага раёна. З сялян. Беларус. Працаваў у сельскай гаспадарцы, потым 3 гады на шахце і 7 гадоў у органах унутраных спраў. З 1937 г. да пачатку Вялікай Айчыннай вайны на партыйнай рабоце. У час вайны знаходзіўся на палітрабоце ў дзеючай арміі. У чэрвені 1942 г. узначаліў 42-і партызанскі атрад. З 12.8.1943 г. сакратар Прапойскага падпольнага РК КП(б)Б. Пасля вызвалення раёна 1-ы сакратар Слаўгарадскага РК КПБ, на іншых адказных пасадах. З 1963 г. персанальны пенсіянер рэспубліканскага значэння. Узнагароджаны ордэнамі Чырвонага Сцяга, Айчыннай вайны I ступені, Працоўнага Чырвонага Сцяга, медалямі. Ганаровы грамадзянін г. Слаўгарад. Памёр у 1964 г.

САВЕЛЬЕЎ Дзмітрый Емяльянавіч. Нарадзіўся ў 1917 г. у в. Харанеў Слаўгарад-

скага раёна. У пачатку вайны сакратар партбюро 3-й артбрыгады рэзерву Галоўнага камандавання. Летам 1941 г. трапіў у акружэнне, пасля жыў у роднай вёсцы. Уздзельнічаў у стварэнні Улуцка-Харанеўскай падпольнай групы, з сакавіка 1942 г. яе кіраўнік, з сакавіка 1943 г. камісар 13-й партызанскай брыгады.

САМУСЕНКА Варвара Фёдараўна. Нарадзілася ў 1916 г. у в. Рудня Васькавіцкага сельсавета Слаўгарадскага раёна. З пачатку вайны ў дзеючай арміі, медыцынская сястра. У раёне Мінска з параненымі байцамі трапіла ў акружэнне, потым жыла ў роднай вёсцы, хутка ўстанавіла сувязь з падпольшчыкамі і ўзначаліла падпольную групу. Па заданні падполля стала працаваць у Слаўгарадскай бальніцы з урачом-ваеннапапалонным Лукоміным. Неаднаразова наведвала Магілёў, дзе звязвалася з мясцовым падполлем. З Магілёва прывозіла медыкаменты, перавязачны матэрыял. Зімой 1942 г. на санях разам з Васілём Самусенкам прывезла ў лес 15 вінтовак. Аказвала медыцынскую дапамогу партызанам. З чэрвеня 1943 г. партызанка 43-га атрада, удзельнічала ў баявых аперацыях па падрыве мастоў на шляху Доўск — Слаўгарад, у «рэйкавай вайне» ў верасні 1943 г. на чыгунцы Чавушы — Крычаў. Пасля вызвалення ад акупантаў была загадчыцай раённага аддзела аховы здароўя Слаўгарадскага раёна. Потым скончыла медінстытут. Да выхаду на пенсію працавала ўрачом у Прыбалтыцы. Памерла ў 1993 г.

САМУСЕНКА Васіль Прохаравіч. Нарадзіўся ў 1914 г. у в. Рудня Васькавіцкага сельсавета Слаўгарадскага раёна. Беларус. Адукацыя сярэдня. У час Айчыннай вайны знаходзіўся ў роднай вёсцы, дзе арганізаваў і ўзначаліў маладзёжную падпольную групу. З 25.5.1943 г. палітрук узвода ў 43-м партызанскім атрадзе. З 11.8.1943 г. сакратар Прапойскага падпольнага РК ЛКСМБ, з 12.8.1943 г. адначасова і член Прапойскага падпольнага райкома КП(б)Б. Пасля вызвалення раёна ад акупантаў удзельнічаў у аднаўленні народнай гаспадаркі, потым жыў і працаваў у Мінску, дзе і памёр.

САЎЧАНКА Сцяпан Фёдаравіч. Нарадзіўся ў 1912 г. у Слаўгарадзе. Беларус. Па рашэнні ЦК КП(б)Б быў пакінуты ў тыле для арганізацыі падпольнай работы і партызанскага руху. Палітрук. У 1941 г. узначаліў Прапойскую раённую падпольную арганізацыю. З мая 1943 г. камісар 43-га партызанскага ат-

рада. З 12.8.1943 г. член Прапойскага падпольнага РК КП(б)Б. Пасля вайны жыў і працаваў у Магілёве. Памёр у 1990 г.

ХАБЛОЎ Міхаіл Пятровіч. Нарадзіўся ў 1905 г. у Слаўгарадзе. Капітан. У 1942 г. трапіў у палон, уцёк, жыў у Слаўгарадзе, уладкаваўся на працу ў дарожны аддзел рабочым. Член падпольнай арганізацыі, камандзір падпольнага штаба. З мая 1943 г. у 43-м партызанскім атрадзе, з 30.5.1943 г. яго камандзір. З 12.8.1943 г. член бюро Прапойскага падпольнага РК КП(б)Б, начальнік ваенна-аператыўнай групы (ВАГ). Пасля злучэння з Чырвонай Арміяй зноў стаў у яе рады і працягваў біць ворага да канца вайны, быў паранены. Узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны II ступені, медалямі. Памёр у 1988 г.

ЦМАШКОЎ Іван Якаўлевіч. Нарадзіўся ў 1915 г. у в. Улукі Слаўгарадскага раёна. З сялян. Беларус. Скончыў Магілёўскі педінстытут. Перад Айчыннай вайной працаваў загадчыкам Валкавіцкага райана. У час акупацыі жыў у роднай вёсцы, адзін з арганізатараў Улуцка-Харанеўскай падпольнай групы. З мая 1943 г. партызан 43-га атрада. Пасля вызвалення раёна працаваў у партыйных органах, потым настаўнічаў у Гомелі.

ШЭДАЎ Аляксей Васільевіч. Нарадзіўся ў 1922 г. у Слаўгарадзе. У пачатку вайны ў Чырвонай Арміі, лейтэнант. 14.7.1941 г. паранены, трапіў у акружэнне. Жыў і лячыўся ў лесе. У лістападзе 1941 г. прыйшоў дамоў у Слаўгарад, дзе ўладкаваўся на працу на электрастанцыю. У лютым 1942 г. стаў членам падпольнай арганізацыі. З мая 1943 г. партызан 43-га атрада, з 11.8.1943 г. член Прапойскага падпольнага РК ЛКСМБ. З кастрычніка 1943 г. і да канца вайны ў Чырвонай Арміі на 1-м Украінскім фронце. Узнагароджаны ордэнамі Аляксандра Неўскага, Айчыннай вайны I і II ступеней, медалём «За адвагу» і іншымі. Пасля вайны скончыў Магілёўскі педінстытут, працаваў настаўнікам, загадчыкам райана. Заслужаны настаўнік БССР.

З успамінаў А.В.Шэдава

У лютым 1942 г. па парадзе кіраўніка раённага падполля С.Ф.Саўчанкі я ўладкаваўся падсобным рабочым на электрастанцыю. Мне было даручана стварыць групу з мясцовай моладзі для правядзення дыверсій, збору зброі і вядзення агітацыйнай работы сярод насельніцтва. Хутка такая група складалася.



М.М.Нікіцін.



В.Ф.Самусенка.



В.П.Самусенка.



С.Ф.Саўчанка.



М.П.Хаблоў.



А.В.Шэдаў.

У сакавіку 1942 г. мая былая аднакласніца Ганна Рыцікава, якая працавала прыбіральшчыцай у нямецкай сельскагаспадарчай камендатуры, знайшла там няспраўны радыёпрыёмнік і перадала падпольшчыкам.

Валерый Грудзін яго адрамантаваў, зрабілі батарэі.

Прыёмнік устанавілі ў хляве для торфу на электрастанцыі. Рэгулярна запісвалі зводкі Саўінфармбюро, якія потым друкавала

машыністка раённай управы Марыя Барадзіна, і распаўсюджвалі сярод насельніцтва. Радзёпрыёмнік працаваў да жніўня 1942 г. Два разы ў месяц фашысты прыводзілі ў лазню з лагера ваеннапалонных для санітарнай апрацоўкі. Дзэінфектар Паліна Сарокіна па даручэнні падпольшчыкаў клала лістоўкі ў кішэні адзення ваеннапалонных. Такім спосабам звязаліся з кіраўніцтвам падполля ў лагеры. У лістападзе 1942 г. 24 ваеннапалонныя ўцяклі і трапілі да партызан.

Наша група займалася зборам зброі. За перыяд з сакавіка 1942 г. па красавік 1943 г. былі знойдзены 3 ручныя кулямёты, 21 вінтоўка, 5 рэвальвераў, каля 50 кг толу, 5 супрацьтанкавых мін, гранаты. Вяснгой і летам 1942 г. падпольшчыкі выходзілі на мініраванне шашы Брэст — Масква, псавалі тэлефонна-тэлеграфную сувязь. Мініраванне праводзілі ў раёне ўрочышчаў Сіліна поле і Малееў роў.

Аднойчы ў 1942 г. мы з Я.Д.Марозавым (ён служыў у карапульным узводзе рускай паліцыі) і В.Грудзіным вывезлі на санках з памяшкання паліцыі 11 скрынак вінтавачных патронаў і 2 скрынкі ручных гранат.

Альберт Каліноўскі (пісар пашпартнага стала) і Марыя Барадзіна перадалі С.Ф.Саўчанку 10 бланкаў пашпартоў.

У ліпені 1942 г. гітлераўцы разам з паліцыяй вырашылі пераправіцца на пароме за Сож, каб сабраць жывёлу з вёсак Старынскага сельсавета. Паром быў падпольшчыкамі замінраваны і спушчаны па цяжэнні ракі. Раніцай немцы знайшлі яго каля в. Гайшынь. Пры падцягванні парома да берага ўзарвалася міна. Быў забіты нямецкі салдат і паранены паліцай, узрываю разбурыла і паром. Аперацыя ворага была сарвана. У красавіку 1943 г. Ганна Цімафееўна Шэдава, жонка майго брата, якая пражывала ў в. Любаны, прыйшла ад начальніка асабага аддзела палка «Трынаццаць» С.Дзянісава з прапановай аб сустрэчы з намі. У час гэтай сустрэчы, якая адбылася каля в. Чырвоная Слабада, мы дамовіліся аб падтрыманні сувязі і ўзаемадзеянні.

Летам 1943 г. у Слаўгарадзе пачасціліся арышты. Ужо былі схоплены члены падпольнай арганізацыі А.Скальзаеў, В.Мельнікаў, Ф.Краснашчокаў, маці падпольшчыцы В.Самуценка з двухгадовай унучкай-сіратай Вольгай

Якавенка і іншыя. Смяротная небяспека нависла і над тымі, хто яшчэ быў на волі.

Па распаражэнні штаба арганізацыі падпольшчыкі сталі прабірацца за Сож у 43-і партызанскі атрад, які быў створаны нашай падпольнай арганізацыяй. Трэба было ратаваць і тых, хто апынуўся ў гітлераўскіх катавальнях. І камандаванне прыняло рашэнне: неадкладна вызваліць сваіх баявых сяброў. Пасля таго, як Аляксей Скальзаеў паспрабаваў уцячы, але быў схоплены на вуліцы Слаўгарада ды яшчэ са зброяй у кішэні, фашысты вырашылі ўсіх арыштаваных расстраляць. Для іх ратавання была створана група з найбольш рашучых партызан, у якую ўвайшлі А.Батоўкін, С.Грашчанка, Я.Марозаў, А.Лісіцын, М.Навуменка, А.Уткін і іншыя. Кіраваць аперацыяй даручылі камандзіру роты 43-га партызанскага атрада Г.Каралёву.

Перш чым прыступіць да ажыццяўлення аперацыі, камандаванне дасканалы вывучыла абстаноўку. Арыштаваныя сядзелі ў дзвюх камерах: мужчыны і жанчыны паасобку. Дзесяць немцаў і пяць паліцаяў — гэта ахова смяротнікаў. Акрамя таго, разам з падпольшчыкамі нашага раёна ў турме сядзелі людзі з іншых мясцін, нават бежанцы са Смаленшчыны і Калугі, савецкія ваеннапалонныя. Турма знаходзілася на бальнічным двары. У бальніцы працавалі падпольшчыцы В.Самуценка, М.Емяльяненка, М.Грыгарук. Яны былі азнаёмы з планам па вызваленні арыштаваных, аб чым паведамілі ім і ў першую чаргу А.Скальзаеву.

Ноччу 31 мая група Каралёва пранікла ў Слаўгарад з боку в. Кабіна Гара. Кулямётны разлік Уткіна рушыў у напрамку заходняй ускраіны горада. Асноўныя сілы былі падзелены на групу захопу і групу абароны. Апошняя размясцілася за паўкіламетра ад Слаўгарада, у Малеевым рове. Група нападу адразу накіравалася да турмы. Як і прадугледжвалася планам, партызаны ў 2 гадзіны ночы бяшумна занялі ўсе абарончыя пункты на бальнічным двары. Я.Марозаў накіраваўся да вартавога, але той выстраліў. Партызан кінуў гранату. На яе выбух з карапульнага памяшкання праз вокны стала выскваць ахова турмы. Але па іх быў адкрыты інтэнсіўны аўтаматны агонь. Кулямётны разлік Уткіна пачаў расстрэльваць вартавых,

якія ў паніцы спрабавалі ўцячы ў горад. Як толькі пачалася кулямётна-аўтаматная страляніна, арыштаваныя, якія чакалі гэтай хвіліны, сталі выломліваць дзверы і хутка апынуліся на свабодзе. Іх накіравалі са Слаўгарада ў напрамку в. Курганаўка, дзе яны былі сустрэты партызанамі з групы аховы. У выніку гэтай аперацыі былі вызвалены А. Скальзаеў, Ф. Краснашчокаў з жонкай Марыяй Фёдараўнай і дзецьмі Рыгорам і Соф'яй, А. Самусенка з унучкай і іншыя. Усе, хто быў здольны трымаць зброю, уліліся ў 43-і партызанскі атрад, а астатнія разышліся па хатах.

А ў мяне ў гэтую памятную ноч было сваё заданне. Справа ў тым, што ў атрадзе быў баяніст Сямён Велікаў, а баяна не было. Я добра ведаў у



М.М. Барадзіна
(Самусенка).



І.А. Сёмкін.

Слаўгарадзе таго немца, які меў баян. Утрох мы ў гэты час і забралі інструмент у немца. А назаўтра ўжо партызаны слухалі канцэрт Велікава.

Крамянка змагаецца

З успамінаў І.А. Сёмкіна

Іван Аляксандравіч Сёмкін нарадзіўся 22.6.1924 г. у в. Крамянка Слаўгарадскага р-на ў сялянскай сям'і. У 1941 г., перад самым пачаткам Вялікай Айчыннай вайны, скончыў Прапойскую СШ. Прасіўся на фронт добраахвотнікам, але ў армію не ўзялі з-за ўзросту (не хапала гадоў). Быў накіраваны ў распараджэнне Прапойскага РК КП(б)Б. Калі раён у 1941 г. акупіравалі нямецка-фашысцкія захопнікі, І.А. Сёмкін узначаліў падпольную групу ў в. Крамянка, кіраваў ёй да сакавіка 1943 г., затым падпольшчыкі пайшлі ў партызанскі атрад, створаны на базе крамянскай групы. Быў палітруком узвода, роты 43-га партызанскага атрада імя Варашылава. Пасля вызвалення раёна працаваў сакратаром Слаўгарадскага, Краснапольскага райкомаў ЛКСМБ, потым у рэдакцыі магілёўскай абласной газеты «За Радзіму». У 1949 г. скончыў гістарычны факультэт БДУ. Працаваў у рэдакцыях газет «Советский крестьянин», «Колхозная правда», «Мінская праўда», у дзяржаўным выдавецтве Беларусі. Скончыў аспірантуру ў Інстытуце філасофіі АН Беларусі, працаваў на кафедры філасофіі БПІ. Намеснік старшыні мінскага навуковага аб'яднання «Гістарычныя веды».

Паводле слоў маёй маці, я нарадзіўся 22 чэрвеня 1924 г. Але я ніколі не святкую свой дзень нараджэння, бо лічу 22 чэрвеня самым чорным і трагічным днём у гісторыі. Не можа быць святам дзень пачатку самай кровапралітнай, самай разбуральнай у гісторыі вайны дзень, — у які палягло столькі маладых жыццяў, аддадзеных за свабоду і незалежнасць Радзімы. Тады, у чэрвені 1941 г., я са сваімі

сябрамі-аднакласнікамі скончыў школу. Дырэктар Слаўгарадскай СШ С.Г. Статкевіч, настаўнікі наладзілі для нас развітальны выпускны баль, які пачаўся 21 чэрвеня. Гулялі мы да раніцы, 22 чэрвеня той самай раніцы, калі на заходніх рубяжах нашай краіны ўжо палыхала вайна. У той жа дзень, 22 чэрвеня, уся мужчынская палова нашага класа з'явілася на прызыўныя мабілізацыйныя пункты. Па 1-й мабілізацыі пайшоў на фронт і мой бацька. Мяне з-за вельмі маладога ўзросту ў армію не ўзялі, а накіравалі ў распараджэнне райкома партыі, які фарміраваў кадры для падпольнай работы на час варожага акупацыі. Як толькі фашысты занялі тэрыторыю раёна, мы ўключыліся ў работу.

6 лістапада 1941 г. у в. Крамянка, у доме калгасніка Івана Елісеевіча Сёмкіна, мы сабраліся на ўрачысты сход, каб адзначыць свята — 24-ю гадавіну Вялікага Кастрычніка. На сходзе прысутнічалі камсамольцы Аляксей Іосіфавіч Уткін, Кацярына Сцяпанаўна Студнёва, Вольга Іванаўна Хадунова, Уладзімір Іванавіч Баранаў, калгаснікі Таццяна Іванаўна Хадунова, Ганна Іванаўна Сёмкіна, Іван Елісеевіч Сёмкін, Ефрасінья Міхайлаўна Сёмкіна і мая мама, Варвара Якаўлеўна. На нашым сходзе было аднадушна вырашана стварыць у Крамянцы падпольную арганізацыю, уключыць у яе моладзь, калгаснікаў, акружэн-

цаў, ваеннапалонных, якія змаглі ўцячы з лагераў. Распрацавалі і зацвердзілі план дзеянняў — збор зброі, боепрыпасаў, агітацыйна-масавая работа, захаванне калектывнай формы земляробства, дапамога сем'ям чырвонаармейцаў, разведвальная работа, зрывы мерапрыемстваў акупацыйных улад і інш. Спрыяла нам тое, што ў Крамянцы не было паліцыі да самага канца акупацыі. А стараста, Павел Яўменавіч Яўсеенка, быў наш чалавек.

У снежні 1941 г. група папоўнілася за кошт акружэнцаў і ўцекачоў з лагераў для ваеннапалонных — Аляксандр Іванавіч Сёмкін, Васіль Парфенавіч Савельеў, Сямён Іванавіч Хадунюў. Вясной 1942 г. да нас далучыліся ўцёкшыя з палону старшы сяржант Іван Якаўлевіч Яўсеенка і старшы лейтэнант Сцяпан Сцяпанавіч Студнёў, а таксама калгаснікі Іосіф Данілавіч Уткін, Мікіта Рыгоравіч Сёмкін, Кузьма Паўлавіч Новікаў. Шмат увагі кіраўніцтва групы аддавала ўзаемадзеянню з падпольнымі групамі іншых вёсак і Прапойска. У кастрычніку 1941 г. адбылася сустрэча з Аляксандрам Паўлавічам Цішчанкам з хутара Сіліна Поле. Дамовіліся аб сумесных дзеяннях па зборы і перадачы разведвальнай інфармацыі. Звесткі да нас паступалі з Прапойска ад Марыі Міхайлаўны Барадзіной, з Рудні і Міхайлова ад Мікалая Васільевіча Навуменкі і Васіля Прохаравіча Самусенкі. Уся гэтая інфармацыя апрацоўвалася і перадавалася ў Кліны, дзе знаходзілася разведгрупа штаба Заходняга фронту ў складзе Васіля Карнеевіча Анціпенкі, яго дачок Любові і Лізаветы, Івана Піліпавіча Пракопава. У час гэтай сустрэчы Аляксандр Паўлавіч перадаў нам 20 адзінак стралковай зброі, 7 скрынак патронаў і скрынку ўзрыўчаткі.

У снежні 1941 г. мы ўстанавілі сувязь з патрыётамі в. Дабранка на чале з Міхаілам Аляксандравічам Сталярэнкам.

У студзені 1942 г. мы з Ганнай Іванаўнай Сёмкінай ездзілі ў Таўкачоўку, дзе ўстанавілі сувязь з Аксёнам Іванавічам Клімянковым, а ў лютым устанавілі сувязь з Бязуевіцкай падпольнай групай. У гэты ж час у Старынцы адбылася сустрэча з Арыяднай Андрэеўнай Гірс, якая пасля доўгай асцярожнай гутаркі паабяцала дапамагчы наладзіць сувязь з партызанамі. Разам з ёй мы саставілі зварот на нямецкай мове да нямецкіх салдат. У ім расказвалася аб разгроме фашысцкіх войскаў пад

Масквой і змяшчаўся заклік здавацца ў палон, выводзіць са строю тэхніку, распаўсюджаць нашы лістоўкі сярод салдат і афіцэраў.

Калі наша група канчаткова сфарміравалася, мы перабудавалі яе структуру, кожнаму падпольшчыку вызначылі круг абавязкаў, наладзілі вучобу, інструктаж маладых падпольшчыкаў. Іх праводзілі старшы лейтэнант С.С.Студнёў, А.І.Сёмкін, В.П.Савельеў, І.Я.Яўсеенка. Па прапанове былых чырвонаармейцаў стварылі баявую дыверсійную групу. Узначаліў яе І.Я.Яўсеенка, увайшлі ў яе І.Д.Уткін, М.Р.Сёмкін, К.П.Новікаў. Група сістэматычна выходзіла на дыверсіі на шашу Прапойск — Чэрыкаў, Прапойск — Доўск, узрывала масты, ірвала правадную сетку, устанаўлівала міны. Вялікая роля адводзілася разведцы. Выдатнымі памочнікамі ў гэтай справе былі падлеткі. Яны праходзілі там, дзе небяспечна было прайсці дарослым, ніхто лепш за іх не ведаў, дзе можна дастаць аўтамат ці вінтоўку, утопленыя пры фарсіраванні чырвонаармейцамі, якія выходзілі з акружэння. Асабліва вызначаліся падлеткі Іван Аляксеевіч Баранаў, Аляксей Аляксандравіч Сёмкін, Пётр Пракопавіч Хадунюў. Адказнасць за работу з імі была ўскладзена на А.І.Уткіна.

Наяўнасць і дзейнасць нашай групы дабратворна ўплывала на маральны клімат у вёсцы. Вяскоўцы прызналі нас сваімі абаронцамі, дапамогу нам лічылі за гонар; барацьба з ворагам з'яднала іх у цесны калектывы. Справы нашы ішлі добра.

Кіраўніцтва групы ўвесь час рабіла спробы выйсці на прадстаўнікоў Прапойскага подполля, мы здагадваліся, што яно існуе ў горадзе. Нарэшце нам удалося сустрэцца са Сцяпанам Фёдаравічам Саўчанкам. Сцяпан Фёдаравіч пачынаў барацьбу з ворагам у партызанскім атрадзе, створаным Чэрыкаўскім падпольным райкомам КП(б)Б, кіраваў разведкай, контрразведкай і сувязямі з падпольшчыкамі. Пасля таго, як у кастрычніку 1941 г. карнікі нанесли партызанам жорсткае паражэнне, члены падпольнага райкома вырашылі адправіць С.Ф.Саўчанку ў Прапойск, дзе яго ніхто не ведаў. У Прапойску жылі і яго бацькі. З дапамогай сяброў ён уладкаваўся рабочым на аўтамагістралі, што дазваляла кантраляваць рух варожых войскаў. Дзякуючы дапамозе стрыечнай сястры, настаўніцы

Ксені Іванаўны, Сцяпан Фёдаравіч устанавіў сувязь з камуністамі, стварыў ядро падпольнай партыйна-камсамольскай арганізацыі. 4.3.1942 г. адбыўся 1-ы партыйна-камсамольскі сход Прапойскай падпольнай арганізацыі. У яго рабоце прынялі ўдзел С.Ф.Саўчанка, М.В.Кліменка, А.А.Лісіцын, М.П.Хаблоў, М.В.Навуменка, А.С.Скальзаеў. Сход пастанавіў стварыць падпольную Прапойскую раённую партыйна-камсамольскую арганізацыю. Кіраўніком яе і камісарам абралі С.Ф.Саўчанку, камандзірам — капітана Чырвонай Арміі М.П.Хаблова, які ўцёк з палону і жыў у маці. М.В.Кліменка быў прызначаны начальнікам штаба, М.В.Навуменка і А.А.Лісіцын адказвалі за разведку, контрразведку і сувязь з падпольшчыкамі. А.С.Скальзаеў адказваў за работу з моладдзю. Тут жа быў распрацаваны і зацверджаны план, вызначаны спосабы і сродкі барацьбы з фашыстамі. Былі ўстаноўлены сувязі з партызанскімі атрадамі, якія дзейнічалі на тэрыторыі раёна.

У пачатку мая 1942 г. ва ўрочышчы Старык, дзе да вайны быў смалакурны завод, адбылася нарада кіраўнікоў Прапойскага падполля з камандаваннем партызанскіх атрадаў левабярэжжа Сожа.

У ім удзельнічалі І.А.Сцефаненка, А.М.Гарбаты, А.К.Новікаў, А.В.Львоў, І.І.Іваноўскі і іншыя. Ад Прапойскай раённай падпольнай арганізацыі ўдзельнічалі С.Ф.Саўчанка, М.П.Хаблоў, М.В.Кліменка, М.В.Навуменка, кіраўнік Харанева-Улуцкай падпольнай групы Д.С.Савельеў і я. Мы абмеркавалі меры прыяемствы па ўзаемадзейні, распрацавалі і зацвердзілі план вываду вязняў з Прапойскага лагера ваеннапалонных у атрад І.А.Сцефаненкі. А ў канцы мая 1942 г. падпольшчыкі Прапойскага лагера ваеннапалонных Іван Рыгоравіч Тарасаў, Іван Харытонавіч Бандарэнка, Іван Аляксандравіч Конанаў з дапамогай мясцовых падпольшчыкаў і партызан вывелі ў Засожжа 23 ваеннапалонных. У лесе, дзе працавалі ваеннапалонныя, падпольшчыкі схавалі зброю, пры дапамозе якой вязні лагера перабілі ахову і пайшлі ў атрад І.А.Сцефаненкі.

У ноч на 31 мая 1943 г. падпольшчыкі Прапойска разам з партызанамі здзейснілі яшчэ адну дзёрзкую акцыю — разграмілі гарадскую турму і вызвалілі ўсіх яе вязняў, якім пагра-

жала смяротная кара, і ўсіх 40 чалавек пераправілі ў 43-і партызанскі атрад. А яшчэ ў тую ж ноч напалі на нямецкую камендатуру, захапілі ўсю зброю і дакументы.

Падпольшчыкі ўсіх груп раёна збіралі зброю, уся яна перадавалася партызанам.

У чэрвені 1943 г. гарадскія падпольшчыкі разграмілі масласырзавод у Прапойску. Загрузіўшы падводы маслам, сырам, соллю, захапіўшы дакументы, пішучую машынку, падклалі міну і накіраваліся да Сожа. А калі з дапамогай партызан сталі перапраўляцца на левы бераг у партызанскую зону, ззаду пачуўся моцны выбух. Завод выйшаў са строю надоўга, да самага вызвалення.

С.Ф.Саўчанка ўвесь час шукаў сувязі з абласным падпольным цэнтрам. У чэрвені 1942 г. па яго даручэнні гэтым стала займацца кіраўнік падпольнай групы раённай бальніцы Барвара Фёдараўна Самусенка. Разам з падпольшчыцай Марыяй Рыгораўнай Емяльяненка яны адправіліся ў Магілёў за медыкаментамі. Праз сваіх знаёмых выйшлі на члена Магілёўскай абласной падпольнай арганізацыі Фёдара Пракопавіча Даніленку, потым адбылася сустрэча з абласным партыйна-камсамольскім падполлем. Кіраўнікі цэнтра добра адзваліся пра дзейнасць падпольшчыкаў і партызан Прапойскага раёна. У верасні 1942 г. на сувязь з абласным цэнтрам быў адпраўлены А.С.Скальзаеў. Ён даставіў у Прапойск газеты, лістоўкі, зварот цэнтра да працоўных вобласці яшчэ шырэй разгарнуць барацьбу з акупантамі.

Устанаўленне сувязей з абласным цэнтрам дабратворна паўплывала на актывізацыю падпольнага і партызанскага руху. Шырэй разгарнулася агітацыйна-масавая работа сярод насельніцтва. Зямля гарэла пад нагамі ў фашыстаў. Многія паліцэйскія і служачыя акупацыйных устаноў сталі шукаць шляхі пераходу да партызан. Пад кіраўніцтвам Максіма Васільевіча Кліменкі прапойскія падпольшчыкі распрапагандавалі паліцэйскіх і завялі іх у партызанскі атрад № 40, што дзейнічаў на тэрыторыі Краснапольскага раёна. Узростанне магутнай хвалі партызанскага руху, які кантраляваў вялікія тэрыторыі, палохала акупантаў і асабліва гестапа, якое аказалася бездапаможным. Гестапаўцы ўзмацнілі карныя дзеянні — пачалі блакаду гіжэнскіх лясоў і перарвалі сувязь пад-

польшчыкаў з партызанскім палком Грышына, іншымі атрадамі. Гестапа рыхтавала ўзмоцненую аблаву на падпольшчыкаў Прапойска і бліжэйшых населеных пунктаў. Нашы людзі, якіх удалося ўладкаваць у карныя органы, сумелі своечасова папярэдзіць падпольшчыкаў. Было прынята рашэнне ўсім адыходзіць за Сож. Ноччу 26 мая 1943 г. з горада пайшлі ўсе, каму пагражаў арышт. Засталіся толькі тыя, хто быў па-за падазрэннямі. Перамены на фронце, імклівае наступленне Чырвонай Арміі, развал акупацыйнай адміністрацыі абумовілі змяненні ў характары і задачах дзейнасці падпольных арганізацый.

У ліпені 1943 г. у Крамянцы, літаральна пад бокам у ворага, за 4 км ад Прапойска, у доме Варвары Якаўлеўны і Аляксандра Іванавіча Сёмкіных адбылася сустрэча кіраўнікоў Прапойскага падпольнага райкома КП(б)Б з падпольшчыкамі. У ёй прымалі ўдзел кіраўнікі падпольных груп Каменкаўскага і Старынскага сельскіх Саветаў, сакратар падпольнага Прапойскага райкома КП(б)Б камандзір аператыўнай групы Мікалай Макаравіч Нікіцін, камісар 43-га партызанскага атрада С.Ф.Саўчанка, сакратар падпольнага РК ЛКСМБ Васіль Прохаравіч Самусенка, партызанскія камандзіры. Я таксама быў на гэтай нарадзе. Са змястоўнай прамовай выступіў на ёй М.М.Нікіцін. Прызываючы партызан і падпольшчыкаў актывізаваць удары па акупантах,

ён напамніў пра тое, што неабходна захоўваць сельскагаспадарчы інвентар, калгасную маёмасць, насенне, жывёлу, сабраць ураджай, пасеяць азімья.

Нам непрывычна было слухаць гэтыя новыя словы, якія ў самы разгар вайны заклікалі нас да стваральнай працы, а не разбурэння.

За 2 ваенныя гады абнавілася і наша Крамянская падпольная група. Многія яе члены пайшлі ў партызаны. Кіравала групай Кацярына Сцяпанаўна Студнёва. Група папоўнілася новымі членамі з ліку моладзі, калгаснікаў і працягвала актыўную дзейнасць. Яна па сутнасці кантралявала ўсё жыццё нашай партызанскай зоны. Крамянка была недаступнай для гітлераўцаў — усе іх спробы напаści на вёску знянацку ці заслаць туды сваіх агентаў закончваліся правалам. Наша контрразведка ведала, каго да нас засылаюць яшчэ раней, чым агенты адпраўляліся ў дарогу.

Раз'юшаныя гітлераўцы ў ліпені 1943 г. разбамбілі і спалілі Крамянку з самалётаў, паднятых з Быхаўскага аэрадрома. Тады загінула і згарэла ў агні шмат жыхароў вёскі — жанчын, дзяцей, старых, у тым ліку і Ганна Манькова, якая папярэдзіла нас пра гэту варварскую акцыю. Так, мая родная Крамянка не скарылася перад ворагам і зрабіла свой важкі ўклад у справу вызвалення. А мае землякі высока і годна пранеслі праз цемру фашысцкай навалы імя савецкага чалавека-патрыёта.

Дакументы сведчаць

СА СПРАВАЗДАЧЫ ПАПЛЬНАЙ ПАРТЫІНА-КАМСАМОЛЬСКОЙ АРГАЊАЦЫІ, ЯКАЯ ДЗЕЙНІЧАЛА У ЛАПАЦЦКІМ, РАБАВІЦКІМ І ЦЕЛЯШОЎСКІМ СЕЛЬСАВЕТАХ СЛАЎГАРАДСКАГА РАЁНА, ЗАГАДЧЫКУ АРГІНСТРУКТАРСКАГА АДЗЕЛА ЦК КП(б)Б В.І.ЗАКУРДАЕВУ АБ ЯЕ БАЯВОЙ ДЗЕЙНАСЦІ

І. Арганізацыя

Партызанская падпольная партыйно-комсомольская арганізацыя арганізавана в марце месяце 1942 года. Рукаводзящим ядром арганізацыі быў падпольны партыйны комітэт в составе трех человек.

1. Савельев Дмитрий Емельянович, член ВКП(б) с 1940 г., командир.
 2. Королев Геннадий Андреевич, кандидат ВКП(б) с 1939 года (член ВКП(б) с 1943 г.), комиссар.
 3. Тимошков Иван Яковлевич, член ВКП(б) с 1939 г., член арганізацыі.
- Первое заседание комитета проведено 9 марта 1942 года в д. Улуки, Пропойского района, в квартире тов. Тимошкова Ивана Яковлевича. На повестке дня стояли следующие вопросы:
1. Задачи арганізацыі и обстановка в районе.
 2. Арганізацыйны вoпpoc.
- Обстановка в районе к моменту арганізацыі падпольной арганізацыі.

К этому периоду в данных сельсоветах насчитывалось гарнизонов — 2 (Рабовичский с количеством 90 человек и Теляшевский — 72). Волостей — 3, полицейских управлений — 3 с количеством 50 полицейских.

Ввиду отсутствия партизанского движения, жестокого террора и немецко-полицейского засилья в районе, население на первых порах боялось встать на открытый путь борьбы с немецкими захватчиками и под страхом смерти вынуждено было выполнять мероприятия, проводимые немецкими захватчиками.

Вся работа подпольной организации была направлена на беспощадную борьбу с немецкими захватчиками и их прихвостнями — полицейскими, бургомистрами и прочими предателями народа, на срыв мероприятий, проводимых ими: угон населения в немецкое рабство, срыв заготовки скота и продуктов, порча дорог и срыв дорожного строительства, уничтожение немецких предприятий, складов и учреждений.

Вести агитационно-разъяснительную работу среди населения о неизбежной гибели фашизма, о скором приходе Красной Армии, которая освободит наш народ и нашу землю от немецкой тирании, готовить население к вступлению в партизанские отряды, производить сбор оружия и боеприпасы, необходимые для вооружения будущего партизанского отряда. Проводить разлагательскую работу в гарнизонах и немецких учреждениях.

Очередными задачами комитета намечали: подбор людей в подпольную организацию, главным образом за счет надежных людей из партийно-комсомольского и советского актива, а также лучшей части колхозного крестьянства.

По оргвопросу постановили — командиром организации избрать тов. Савельева Д.Е., Тимошкова И.Я. — членом, комиссаром организации тов. Королева Г.А.

II. Конспирация

Для сохранения организации от провалов и возможного предательства, нами была установлена следующая конспирация: отдельные члены подпольной организации не могли знать всех членов подпольного комитета и всех членов организации. Они знали одного члена комитета, который работал с ними в данном сельсовете. Знали, что существует подпольный комитет как руководящее ядро, но кто в него входил для них было неизвестно. На определенное время назначались пароли и место явок для получения задания в работе.

III. Деятельность в организации

К концу мая 1942 года организация насчитывала 14 членов:

- | | |
|---------------------|--------------------|
| 1. Савельев Ю.С. | 8. Криштанов Ф. |
| 2. Королев Г.А. | 9. Дятлов Зах. |
| 3. Тимошков И.Я. | 10. Гарьбарь Г.Ф. |
| 4. Емельянов П.П. | 11. Коваль |
| 5. Старшинов И.Ф. | 12. Зусь Иван |
| 6. Крыштанов А.Л. | 13. Ухватов Гр. |
| 7. Краснобаев Павел | 14. Дехтярев Павел |

К этому времени проделано следующее: сорвано две мобилизации по «вербовке» рабочей силы в Германию. 300 советских граждан были спасены от фашистской каторги.

Комитет, получив достоверные сведения о предстоящей «вербовке», написал обращение ко всей молодежи района. Разоблачая подлое намерение немецких властей, призывал молодежь укрываться в лесу и убегать в другие районы, где на это время вербовка не проводилась. Результаты работы получились положительные, «вербовка» была сорвана. За этот период была сорвана заготовка скота. Для этого было предложено населению угонять скот в лес, а тот скот, который немцам удалось взять, по дороге в Пропойск под д. Рабовичи был отбит специально посланной группой подпольщиков во главе с тов. Королевым и возвращен населению в количестве 280 коров.

В последующие месяцы до марта 1943 года было сорвано 8 мобилизаций рабочей силы и спасено от угона в фашистское рабство 1200 человек.

Крестьяне полностью прекратили сдачу хлеба и прочих продуктов.

Дорожные работы и лесозаготовки систематически срывались. Когда полицейские толпами гнали народ на дорожное строительство и лесозаготовки, комитет выделял специальные вооруженные группы подпольщиков, которые не дав дойти до места работы, обстрелом возвращали их назад, а иногда разгоняли на месте работ.

В июле 1942 года был взорван и уничтожен оборудованный Лопатичский маслозавод, работающий на немцев, с уничтожением которого население было избавлено от молокопоставок.

Весной в 1942 году во время наводнения группой подпольщиков во главе с тов. Савельевым Д.Е. была раскопана дамба у Хороневского моста на дороге Пропойск — Чаусы. Наводнение снесло всю насыпь дороги и движение было приостановлено на все лето 1942 года.

IV. Политическая работа среди местного населения

Вся политическая работа среди населения была направлена на разоблачение живой немецкой пропаганды о «непобедимости» немецкой армии и «незыблемости нового порядка в Европе» путем бесед, на фактах и примерах члены организации разъясняли населению, что из себя представляет германская армия и что это за «новый порядок» в Европе. Вести, которые мы получали с большой земли, быстро распространялись среди населения. Приказ товарища Сталина о необходимости развертывания массового партизанского движения в тылу врага влил бодрость и еще большую энергию в работе членов нашей подпольной организации.

Разъясняя приказ среди населения, мы начали готовить народ и собирать оружие для организации местного партизанского отряда. Большой успех имели листовки «Вести с Советской Родины». Народ с жадностью вслушивался в каждое слово правды, эта правда подтачивала все столбы немецкой пропаганды.

Немецкая пропаганда не имела никакого авторитета и силы среди населения.

Листовки членами нашей организации переписывались от руки и распространялись во всех направлениях, попадая в Могилев, Пропойск, Чаусы.

В листовках и беседах народу давалось понять, что необходимо начать самую активную открытую вооруженную борьбу в тылу врага, что необходимо доставать оружие, уничтожать немца, что в этом есть залог победы, и к марту 1943 года, в результате правильной политической разъяснительной работы среди населения, из деревень Лопатичского, Рабовичского и Телешевского сельсоветов, кто может воевать, ушли в партизаны, а спустя месяц и весь район стал партизанским.

V. Работа по разложению немецко-полицейских гарнизонов

В этой области работа производилась главным образом путем отправки и подбрасывания листовок, а также разъяснение некоторым полицейским, что они из себя представляют и чьи интересы они защищают, став на путь службы немецкому фашизму.

В этом деле мы имели успех, потому что в полицейской среде имелись полицейские, которых немцы путем угроз и силой оружия заставляли служить им.

Наша задача заключалась в том, чтобы убедить этих людей отказаться и уйти со службы.

В результате проделанной работы из Телешевского гарнизона убежало 23 человека, в связи с чем немцы были вынуждены оставшуюся часть гарнизона отвести в Пропойск. Это имело место и в Рабовичском гарнизоне до его полного разгрома.

VI. Связь с Пропойской подпольной организацией

Несмотря на то, что Пропойская подпольная организация знала о нашей подпольной деятельности, даже считала частью своей организации, до января 1943 года никаких конкретных указаний не давала, только в январе 1943 года по нашему требованию они вызвали к себе членов нашего комитета и когда нами был поставлен вопрос о необходимости развертывания партизанского движения по району, Пропойская организация, боясь террора местного населения со стороны немцев и полиции и боясь провала работы организации, запротестовала против наших требований, что является прямым невыполнением приказа товарища Сталина о развертывании массового партизанского движения в районе.

По нашему требованию решено организовать местный партизанский отряд Пропойского района, для чего из нашей организации были выделены комиссаром местного партизанского отряда тов. Королев Г.А. (комиссар партийной подпольной организации) и члена организации Емельянова П.П.

VIII.

1. По постановлению подпольного комитета от 10 февраля 1943 года было решено начать отправку членов подпольной организации в партизанский отряд с целью дать начало массовому партизанскому движению по району.

2. Распределить все оружие и боеприпасы между членами организации. К этому времени организация имела 56 человек личного состава и вооружение.

1. Пулеметов ручных	3
2. Минометов ротных	1
3. Винтовок	109
4. Патрон	18 000
5. Тол	120 кг.
6. Мин	31
7. Личное оружие	15

С марта месяца началось массовое партизанское движение по району и к маю месяцу из трех сельсоветов (Рабовичский, Лопатичский и Телешевский) в партизанские отряды вступило до 500 человек.

На территории Пропойского района были организованы партизанские отряды, № 42, 43, 46, 718, а также получили пополнение полк Героя Советского Союза т. Гришина, партизанская бригада № 14 т. Елецкого и полк т. Демидова.

Выйдя из подполья, подпольная организация возглавив партизанские отряды начала открытую борьбу против немецких захватчиков.

VIII. Документы работы партизанской подпольной организации

Постановления комитета, приказы, копии листовок и обращений, списки личного состава, списки учета вооружения, учет работ организации при блокаде 1 сентября зарыты в Гиженском лесу у дер. Кр. Слобода.

Командир подпольной партизанской партийно-комсомольской организации Савельев
Комиссар Королев

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4159. Воп. 1. Спр. 1. Л. 106–111.

Падрыхтаваў да друку У.І.Лемяшонак.

Разгром паліцэйскага гарнізона

У 1942 г. акупацыйныя ўлады з дапамогай буржуазных нацыяналістаў пачалі ствараць нацыяналістычныя вайсковыя фарміраванні, так званы Беларускі корпус самаабароны. У рамках гэтай акцыі быў створаны паліцэйскі гарнізон у в. Бахань. Размясціўся ён у будынку мясцовай школы. Падобныя гарнізоны з'явіліся і ў іншых вёсках раёна.

Партызанскі рух у нашай мясцовасці ў той час толькі зараджаўся. Аднак мы ўжо ведалі, што ў Хачынскім лесе пачалі дзейнічаць партызаны.

І вось ноччу, недзе ў канцы жніўня ці пачатку верасня, баханцы прачнуліся ад кулямётнай і ружэйнай страляніны. Пажар, стральба трасіруючымі кулямі стваралі жудасную карціну начнога бою. Людзі спрасонку ў паніцы беглі да балота. Але і там палаў агонь. Гэта гарэў драўляны мост цераз р. Баброўка. Партызаны падпалі яго, каб немцы з Журавіч (тады Бахань была ў складзе Журавіцкага



Былыя партызаны Ганна Шэдава і Уладзімір Антоненкаў сустрэліся праз 33 гады. Слаўгарад, 28 чэрвеня 1976 г.

раёна) не змогли своєчасова аказаць дапамогу паліцэйскаму гарнізону. Так і атрымалася. Калі прыехалі немцы, усё было ўжо скончана. У час бою згарэла каля 15 хат. Агонь знішчыў і школу, дзе размяшчаліся паліцэйскія.

Мы вярнуліся дадому ў другой палове дня. Над вёскай слаўся густы дым, стаяла мёртвая цішыня. Стала вядома, што гарнізон разграміла брыгада Сазонава. Дэсант пад яго камандай высадзіўся ў Хачынскім лесе яшчэ ў канцы мая ці пачатку чэрвеня. Партызаны былі добра ўзброены. Яны і пачалі тады аперацыі па раз-

громе варожых гарнізонаў (Ніканавічы, Кузькавічы, Палкі, Бахань і інш.).

Праз два дні пасля бою ў Бахані пачалася карная аперацыя супраць партызан, завязаліся цяжкія баі. Брыгада Сазонава фарсіравала рэкі Ухлясьць і Проня. Партызаны невялікімі групамі адыходзілі ў клятнянскія лясы Бранскай вобласці.

З таго часу вёска Бахань практычна стала партызанскай зонай, хоць тут быў стараста і некалькі паліцэйскіх. Але арганізаваць новы гарнізон немцам так і не ўдалося.

К.Е.Жукаў.

Мы чакалі гэтага часу

З успамінаў былога партызана А.М.Малаткова

Ваяваць я пачаў на Паўднёвым фронце. Пасля ранення ў верасні 1941 г. трапіў у палон. Калі крыху загіліся раны, вырваўся на волю і пешшу дабіраўся да роднай Трасліўкі, з якой я хаця і выехаў у 1926 г., але сувязі не губляў. Тут я сустрэў землякоў, якія не схілілі галавы перад ворагам і не гублялі надзею на тое, што ён будзе разбіты. Яны і самі былі падрыхтаваны да таго, каб прыняць актыўны ўдзел у барацьбе з акупантамі і чакалі таго часу, калі гэта магчыма будзе рабіць.

І вось мы сталі сведкамі, як у ноч на 10 мая 1942 г. у нашым лесе прыземлілася група дэсантнікаў. На другі дзень я, муж маёй старэйшай сястры Марк Апанасавіч Скачкоў і малодшы брат Лявон адшукалі дэсантнікаў і ўліліся ў іх групу. Мы прыйшлі да іх не з пустымі рукамі — дзесяткі кулямётаў (у тым ліку і станковыя), шмат вінтовак, некалькі скрынак патронаў — усё гэта мы сабралі ў лесе. Былі таксама гранаты, міны, толавыя шашкі.

За намі да дэсантнікаў прыйшлі Мікалай Андрэеў, Васіль Гапееў, Рыгор Галайда... А неўзабаве прывёў сваю групу Мікола Нікіцін, з ім былі Мікіта Ерафееў, Ягор Фралоў, Аўрам Зяткін. Касцяк гэтай групы складалі маладыя людзі з акружэнцаў, якія часова прыжыліся ў вёсках Гіжэнскага і Целяшоўскага сельсаветаў: Павел Кандратаў, Дзмітрый Слінкін, Фёдар Шылаў, Рыгор Бубноў і іншыя.

Узначальваў дэсантнікаў старшы лейтэнант Уладзімір Іванавіч Чарнышэвіч — чалавек мужны і адважны. Але кароткім было яго жыццё.

У адной з першых аперацый партызаны замяніравалі дарогу паміж вёскамі Ельня і Кажамякіна ў Краснапольскім раёне. Паставілі тры міны. На першай і другой міне падарваліся дзве нямецкія аўтамашыны, а на трэцюю наступіў Чарнышэвіч, калі пабег да падарваных машын.

Чарнышэвіч ведаў, што ў раёне станцыі Цёмны Лес павінна прыземліцца жаночая дэсантная група, камандзірам якой была яго жонка. Памылкова тую групу дэсантавалі каля Магілёва, у раёне Лупалава, і немцы яе адразу знішчылі. Не ведалі муж і жонка Чарнышэвічы, што абое яны загінуць амаль адначасова недалёка адзін ад аднаго.

Праз некаторы час наш атрад, які пасля гібелі Чарнышэвіча ўзначаліў І.І.Бажыкаў, разграміў паліцэйскія гарнізоны ў Гіжэнцы і Целяшах. Мала каму з фашысцкіх паслугачоў удалося выратавацца ўцёкамі ў Слаўгарад. Гіжэнскія паліцаі ратаваліся ў рэчцы, што працякае праз вёску Закрупец. Па яе рэчышчы, маскіруючыся ў кустах, яны выйшлі да Проні, а там і да Слаўгарада.

Калі на дарогах пачалі падрывацца машыны, немцы, каб не ставіць пад небяспеку сваіх салдат, спачатку накіроўвалі іх туды, куды збіраліся выязджаць паліцэйскія атрады. Мы гэта адразу прынялі да ўвагі і рабілі так: едуць паліцаі — мы іх прапускаем. Як толькі яны закончвалі рэйс і давалі зялёную ракету, мы хуценька прыступалі да справы.

Помніцца, летам 1942 г. мы замяніравалі на

трынаццатым кіламетры шашу Слаўгарад – Чэрыкаў. Якраз там, дзе паварот на вёску Міхлін (Чэрыкаўскі раён). Зрабілі засаду.

На гэты раз яшчэ да пачатку мініравання прайшла калона машын. Іх было многа, і мы не адважыліся ўступіць у бой. Але як толькі калона праехала, мы хуценька паставілі міны. З шасці машын, якія рухаліся на гэты раз, дзве падарваліся. І тут мы адкрылі агонь з кулямётаў. А калі бой скончыўся, я выскачыў на дарогу. Прагучаў выстрал, побач прасвістала куля – у канаве ляжаў нямецкі афіцэр і страляў з парабелума. Да яго падбег Рыгор Галайда і стукнуў прыкладам па патыліцы. Мне у якасці трафея дастаўся новенькі парабелум. Сам афіцэр не жадаў з намі (па яго словах «бандытамі») гаварыць, патрабаваў прадстаўніка Чырвонай Арміі. Зацягнулі мы таго афіцэра ў лес, а неўзабаве за ім прыбыў выкліканы па рацыі самалёт. Так што яго сустрэча з прадстаўнікамі Чырвонай Арміі адбылася. Мы былі ўзрушаны ўдалай аперацыяй і гатовы да новых дзеянняў. Не заходзячы ў лагер, мы пайшлі ў вёску Язёры і разграмілі там варожы гарнізон. Між іншым, той гарнізон мы грамілі тройчы. Нарэшце паліцаі і немцы ўзвялі тут дзоты, абставіліся гарматамі і кулямётамі. Аднак і гэта іх не выратавала. У той самы дзень дасталося паліцаям і ў в. Доўгая.



А. М. Малаткоў.



В. А. Пракапенка.

На рахунку нашага атрада шмат дыверсій на чыгунцы. Асабіста я ўдзельнічаў у шасці з іх. Першы раз у раёне станцыі Раста мы падарвалі дрызіну з салдатамі. Потым мы з братам і дэсантнікамі Плешкуновым і Субоціным на перагоне Верамейкі – Дрануха падарвалі нямецкі эшалон з грузам, які рухаўся на фронт, а на перагоне Крычаў – Орша – з жывой сілай і тэхнікай ворага. Даводзілася іншы раз сядзець суткамі ў выбраным месцы і чакаць, калі будзе ісці той эшалон, які ты павінен пусціць пад адхон. І чакалі.

Партизанская сувязная

Вольга Адамаўна Пракапенка нарадзілася ў в. Селішча Слаўгарадскага раёна. У в. Гайшын скончыла сямігадовую школу. Прывабная і няўрымслівая, дзяўчына карысталася павагай аднакласнікаў і верхаводзіла нават сярод старэйшых. Ды і ў вучобе Вольга была адной з першых. Яна вырашыла стаць чыгуначнікам, паехала ў Ленінград і паступіла ў тэхнікум. У час выпускнога балю пазнаёмілася з маладым лейтэнантам Міхаілам Голубам. Неўзабаве адбылося вяселле. Затым маладыя паехалі да месца службы мужа ў Беласток. 5 мая 1941 г. у іх нарадзілася дачка Галіна. Усё, здавалася, складвалася ў гэтых людзей добра. Але ў мірнае і шчаслівае жыццё раптам уварвалася вайна.

Муж Вольгі застаўся змагацца з ворагам, а яна з маленькай Галінкай вымушана была дабірацца ў Краснапольскі раён. Там, у вёсцы Березнякі, жылі яе маці і брат Анатоль.

Але і сюды хутка прыйшлі акупанты. З нянавісцю глядзела Вольга на ворагаў і іх наймітаў-паліцаяў.

Аднойчы, гэта было ўжо на другі год вайны, сяброўка дапамагла Вользе звязацца з мясцовымі партызанамі. Камандзір атрада С. М. Кардзюкоў прапанаваў адважнай жанчыне быць партызанскай сувязной. Неўзабаве пайшоў у партызаны і брат Анатоль. Яму было тады ўсяго 16 гадоў.

Так пачала сваю дзейнасць сувязная 41-га партызанскага атрада В. А. Пракапенка. Цяпер часта Вольга запрагала каня і ехала ў лес быццам бы для нарыхтоўкі дроў ці па ягады. На самай жа справе яна дабіралася да партызан і з чарговым заданнем адпраўлялася ў Слаўгарад на явачную кватэру. Адтуль – у Людкоў, Гайшын.

Нялёгкім быў шлях сувязной – праз пасты немцаў і паліцаяў трэба было прабрацца не

толькі самой, але і пранесці важныя звесткі падпольшчыкам, зброю і медыкаменты партызанам. І заўжды яна выконвала сваю справу, адначасова запамінаючы размяшчэнне воінскіх пастоў і часцей, напрамак іх перамяшчэння. Так у пастаяннай небяспецы і напружанні жыла, змагалася і верыла ў хуткую перамогу непрыкметная сярод іншых жыхароў вёскі Вольга Пракапенка.

Бяда прыйшла нечакана. Хтосьці данёс у паліцыю, што яна жонка камандзіра Чырвонай Арміі. За Вольгай пачалі сачыць. Некалькі разоў яе знянацку затрымлівалі ў лесе, у хаце зрабілі вобыск. На шчасце, нічога кампраметуючага не знайшлі. Дзейнічаць у такіх умовах становілася ўсё больш небяспечна. Набліжаўся час вызвалення ад ненавіснага ворага, які перад сваёй пагібельлю лютаваў яшчэ мацней. У партызанскім атрадзе прапанавалі Вользе пе-

рачакаць і затаіцца на нейкі час. Але яна адмовілася і працягвала выконваць заданні. Аднойчы, калі Вольга ішла па лясной дарозе, з хмызняку раптоўна выскачылі карнікі. Гэта была засада. Жанчына не паспела пазбавіцца ад доказаў — зброя і паперы трапілі ў рукі ворагаў. Яны паспрабавалі даведацца, адкуль усё гэта ў яе. Вольга маўчала.

Яе прывязалі да каня, адзін з карнікаў сеў на яго і пагнаў наўскач. У адказ ворагі пачулі ад мужнай партызанкі толькі словы праклёну. Яе доўга білі, а потым, выкалаўшы вочы, застрэлілі.

Вялікім было гора маці, калі яна знайшла знявечанае цела сваёй дачкі Вольгі. Пахаваўшы яе, Ганна Мікітаўна разам з маленькай Галінкай хавалася ад расправы ў лесе.

А. В. Васількоў.

Ёй так хацелася адкрыцца людзям

Вайна застала Марыю Карнееўну ў Магілёве. Калі вораг набліжаўся да горада, дзяўчына вярнулася ў родную вёску Барсукоўку і тут знайшла сваю справу ў барацьбе з ворагам. Калі даведалася, што ва ўрочышчы Сямёнаўка размясціўся ваенны шпіталь, яна раздабыла каня з фурманкай і пачала ездзіць па наваколлі вёсак Бязуевічы, Барсукоўка і Людкоў, падбіраючы там параненых чырвонаармейцаў, якіх прывозіла ў шпіталь.

Руплівую жанчыну заўважылі і прапанавалі ёй з'ездзіць у кармянскі шпіталь за медыкаментамі. Бандаркова згадзілася. З гэтага часу Марыя Карнееўна пачала часта бываць у Карме, нават прывозіла адтуль лёгка параненых салдат, якія затым былі перапраўлены на ўсход.

Калі вораг захапіў Карму і Слаўгарад, яна амаль кожны дзень ездзіла ў кармянскі шпіталь, ператвораны фашыстамі ў месца лячэння параненых байцоў і афіцэраў Чырвонай Арміі перад адпраўкай іх у канцлагеры. Абслуга шпіталю і яго медперсанал з савецкіх грамадзян рабілі ўсё магчымае, каб выратаваць чырвонаармейцаў. Яны падраблялі гісторыі хвароб, расказвалі параненым аб намерах ворага і, крыху падлячыўшы, дапамагалі ім уцячы са шпіталю.

Марыя Карнееўна часта ездзіла ў Карму і кожны раз вывозіла людзей з фашысцкага палону, хаваючы іх пад сена, бялізну. Перад кожнай паездкай яна запасалася больш-менш каштоўнымі рэчамі і самагонкай. І калі пры праверках справа даходзіла да вобыску яе заўсёды выручаў хабар. Ды і для аднавяскоўцаў была адгаворка наконт шматлікіх адлучак у горад — жаданне нажыцца.

Безумоўна, балюча было Марыі Карнееўне чуць зневажальныя словы аднавяскоўцаў у свой адрас, неаднойчы хацелася адкрыцца людзям, ды ўсякі раз стрымлівала дадзенае ёй слова. Разумела, што гэта будзе азначаць гібель не толькі яе, але і паплечнікаў па барацьбе.

Надышла восень 1942 г. Беларуская зямля гарэла пад нагамі акупантаў. Якраз перад першым снегам каля хаты Бандарковых спынілася легкавушка. Гестапавец штосьці загадаў паліцаям. Тыя кінуліся ў хату і выштурхнулі на вуліцу Марыю Бандаркову. Яе забралі ў машыну і павезлі ў бок Слаўгарада. Больш аднавяскоўцы не бачылі Марыю Карнееўну.

Праз некаторы час хадзілі чуткі, што яе знявечаны труп валяўся за Слаўгарадам.

А. В. Васількоў.

Іх было трыццаць... і адна

У красавіку 1943 г. маланкай разнеслася страшэнная навіна: у Слаўгарадзе немцы расстралялі шаламоўскіх вернікаў-баптыстаў (у народзе іх звалі «штунды»). Пасля вайны на месцы крывавай расправы людзі паставілі вялізны крыж. Крыж гэты стаяў там, дзе зараз узведзена прамавугольная металічная агароджа, каля дарогі, што вядзе да паромнай пераправы цераз Сож.

На папярэчнай частцы крыжа былі выразаны словы: «Здесь 3 апреля 1943 года тридцать человек понесли один крест». Мне асабіста ў 1946 г. давялося прачытаць гэтыя словы, якія запалі ў душу на ўсё жыццё.

... Трыццаць чалавек, аб якіх так вобразна паведамляў надпіс на крыжы, — гэта людзі з Шаламоў, Рабінаўкі, Чырвонай Слабады, Кабінай Гары. А хто ж адна? Гэта Вольга Піліпаўна Баранава, цяпер ужо Багрова, якая жыве ў Крычаве.

Евангельскай сектай у Шаламах кіраваў прэсвітэр Кірыла Лазбянкоў. У гады сталіншчыны ён праследаваўся. Калі прыйшлі фашысты, то яшчэ большая бяда напаткала вернікаў. Прэсвітэр прапаведаваў ідэю, каб вернікі не бралі ў рукі зброю, не ішлі ў паліцыю, на службу да акупантаў, не бралі з рук ворага ніякіх дакументаў. Вернікі збіраліся на пропаведзі ў хаце К.Лазбянкова. Ён пастаянна напамінаў, што Чырвоная Армія разаб'е фашысцкія войскі і вызваліць свой народ.

Трагедыя здарылася, калі акупацыйныя ўлады сталі выдаваць насельніцтву часовыя пашпарты. І тут вернікі-баптысты наадрэз адмовіліся атрымліваць дакументы з рук акупантаў.

У вёску прыязджалі фашысты і паліцаі. Людзей саджалі ў машыны і везлі ў Слаўгарад.

Як успамінае Вольга Піліпаўна, тры тыдні трымалі іх у турме галоднымі, без вады, здэкаваліся, білі, прымушалі ўзяць дакументы. Але людзі былі непахіснымі. І тады павезлі іх да траншэі, што цягнулася ўздоўж дарогі ад бальніцы да МТС. Паставілі стол, на якім ляжалі пашпарты, і пачалі выклікаць людзей па чарзе да стала. Калі першы з пад-

ведзеных да траншэі чалавек адмовіўся атрымаць пашпарт, яму выстралілі ў галаву і той паляцеў у траншэю. Наступнага чакала тое самае. Зноў рашучы адказ, і зноў грывнуў стрэл. І так да трыццаці... І нервы ворага не вытрымалі. Той, хто камандаваў экзекуцыяй, пачаў дзіўна сябе паводзіць, вочы расшырыліся, рукі пачалі трэсціся. Паліцай пачаў ляяцца і бянтэжыцца. Ён штурхнуў дзяўчыну ў спіну і крыкнуў: «Дурніца, уцякай!». Дзяўчына павалілася, яна страціла прытомнасць ад відовішча. У траншэі побач з іншымі — яе маці і бацька. А калі апрытомнела, нікога з карнікаў не было. На скорую руку трупы былі засыпаны зямлёй. Так і праляжалі яны тры тыдні. Хавалі іх на трэці дзень Вялікадня. Труны не рабілі, абраду не было. У дзень пахавання стаяла яснае сонечнае надвор'е. Пасля, кажуць, была вялікая навальніца, ад якой у Курганаўцы згарэлі пабудовы...

Ахвярамі акупантаў у той дзень сталі:

Вёска Шаламы 2-я

Баранаў Піліп Апанасавіч
Баранава Праскоўя Канстанцінаўна
Бірукова Марына
Лазбянкоў Кірыла, прэсвітэр
Прачуханава (маці) Прачуханава Соф'я (дачка)
Прачуханава Марыя (дачка)
Круглікаў Іван
Рогалеў Аўхім
Ульяна (прозвішча невядома).

Вёска Рабінаўка

Мельнікаў Аўхім Мельнікава (жонка Аўхіма)
Мельнікава (іх дачка)
Іванькоў.

Вёска Кабіна Гара

Ефіменка Настасся Аляксееўна
Ефіменка Марыя Аляксееўна

Вёска Чырвоная Слабада

Аверкіна Лукер'я з дачкой Кацяй і сынам Адамам
Драздова Алена з сынам Мікалаем і дачкой Вольгай

Круцікава Макрыда з сынам
Шуміла Хоўра з дачкой Аленай
Віргеенка Ганна з дачкой і сынам.

Хто быў трыццаты, удакладніць не ўдалося.

В.А.Драздоў.

«Гераёнак»

З успамінаў В.М.Сталярэнкі, жыхара вёскі Дабранка

Яшчэ і сёння паміж дабранцамі можна пачуць слова «Гераёнак». Так звалі майго бацьку. Быў ён чалавекам незвычайным. Празвалі яго так таму, што ў час вайны з туркамі бацька быў узнагароджаны Георгіеўскім крыжам і двума медалямі. Быў ён па тым часе адукаваным чалавекам, прыйшоў з турэцкай вайны ў чыне фельдфебеля. Бацька быў справядлівым, мудрым чалавекам. Нездарма вяскоўцы выбіралі яго пастаянна старастам, а потым міравым суддзёй.

А загінуў бацька ў 1943 г., калі яму ішоў ужо дзевяноста сёмы год. Здарылася гэта так.

У 1936 г. я пайшоў на кадравую службу. Адслужыў перад самай вайной, ажаніўся. А тут фашысты наваліліся. Разам з многімі сваімі аднавяскоўцамі адразу трапіў на фронт. Цяжкія

баі, акружэнне. Прабраўся дадому, нейкі час пабыў тут. А ў 1942 г. пайшоў у партызаны. Аб гэтым стала вядома гітлераўцам (данесла адна жанчына з нашых мясцовых). Яны нечакана з'явіліся ў вёсцы, акружылі дом. Маці паспела ўцячы ў лес, а бацька застаўся. Мог, напэўна, і ён схавашца, але не хацеў. «Я салдат, — гаварыў, — і павінен загінуць як салдат — ад кулі». Так яно і атрымалася. Фашысты доўга дапытваліся, дзе сын, хто яшчэ з дабранцаў пайшоў у партызаны. Бацька маўчаў. Тады яны вывелі яго пад павець і расстралялі. Потым падпалілі хату. Пахавалі бацьку як салдату — без труны. Нават абмыць нельга было, бо моцна абгарэў. Расстралялі карнікі і тую старую, што данесла. Зраднікаў жа ніхто ніколі не любіў.

Запісаў С.Жытнёў.

Дакументы сведчаць

ЗАГАД УПАЎНАВАЖАНАГА МАГЛЁЎСКАГА АБКМА КП(б)Б АД 25 МАЯ 1943 г. АБ ДЫСЛАКАЦЫИ ПАРТЫЗАНСКИХ БРЫГАД І АТРАДАЎ ПАЎДНЁВА-ЎСХОДНИХ РАЁНАЎ ВОБЛАСЦІ, АКТИВІЗАЦЫИ БАЯВОЙ ДЗЕЙНАСЦІ І ПРЫСВАЕННЯ НУМАРОЎ АТРАДАМ

§ 2

Партизанскому отряду, где командиром т. Никитин, присвоить № 42 и дислоцировать в Пропойском районе с оседланием железной дороги Чаусы — Кричев и шоссе Пропойск — Довск.

§ 3 Партизанскому отряду, где командиром т. Клименко, присвоить № 43 и дислоцировать в Пропойском районе с оседланием железной дороги Чаусы — Кричев, шоссе Пропойск — Чериков — Довск...

Дзяржаўны архіў Маглёўскай вобласці, Ф. 3500, спр. 1, л. 236.

ПАВЕДАМЛЕННЕ УПАЎНАВАЖАНАГА МАГЛЁЎСКАГА ПАДПОЛЬНАГА АБКМА КП(б)Б НІКІФАРАВА Я.М. У ЦК КП(б)Б

Районы обслушвання: Пропойск, Чериков, Краснополье, Костюковичи, Хотимск, Кричев.

Выбыл в районы обслушвання из Кличева 20 апреля 1943 г. с отрядом 720, командир т. Храмович, 107 человек, 9 пулеметов, рота 208 партизанского отряда, командир Демидов, 87 чел., 7 пулеметов, одна пушка 45-миллиметровка, рота бригады Изох, командир Дервенко, 5 пулеметов, 78 чел., военное руководство возглавляет т. Мазур.

20 мая прибыл в район дислокации и установил следующее количество партизанских отрядов...

3. Партизанский отряд 13, командир Никитин, комиссар Гапеев, 56 чел., 10 пулеметов...

26 мая мною было созвано совещание командиров, комиссаров, начальников штабов, партотрядов, где проработаны решения 5 пленума ЦК КП(б)Б, распределены отряды по районам и поставлены задачи, вытекающие из решения 5 пленума ЦК КП(б)Б перед командно-политическим составом, парторганизациями и партизанским движением...

26 мая мной установлены номера отрядам, распределены по районам.

ПРОПОЙСКИЙ РАЙОН: 15 партизанский отряд (командир Демидов, комиссар Нижник) ныне решением обкома превращен в 15 партизанский полк:

42 партизанский отряд, командир Никитин, комиссар Гапеев,

43 партизанский отряд, командир Хаблов, комиссар Савченко...

Решением обкома от 28.06.43 г. протокол № 13 в целях усиления руководящей роли районных комитетов партизанским движением, повышения их ответственности за организацию боевых действий и координации действий партизанских отрядов для совместных операций предложено создать военно-оперативные группы РК в составе: командир военно-оперативной группы, нач. штаба и пом. нач. штаба.

Все приказы по военно-оперативной группе РК подписываются 3 подписями: секретарь РК, командир военно-оперативной группы, нач. штаба.

Командир военно-оперативной группы является членом РК.

Созданы военно-оперативные группы:

Пропойского РК: секретарь РК КП(б)Б Никитин Николай Макарович, 1906 г. рождения, белорус, член партии с 1932 г., до армии работал секретарем Дисненского РК КП(б)Б Витебской области, в плен попал 24.09.1941 г. будучи ранен, при отправке бежал, до февраля 1942 г. скрывался и лечился, с февраля 1942 г. в партизанском отряде, командир 42 партизанского отряда.

Комиссар военно-оперативной группы Хаблов Михаил Петрович, 1905 г. рождения, белорус, член партии с 1939 г., военное звание капитан, в плен попал в 1942 г., бежал домой, работал у немцев дорожным рабочим на шоссе, состоял членом подпольной организации в Пропойске, в партизанском отряде с 26 мая 1943 г., командир 43 партизанского отряда, будучи рабочим на шоссе проводил диверсионные работы.

Начальник штаба Клименко Максим Васильевич, 1909 г. рождения, белорус, учитель, чл. партии с 1940 г., был мобилизован в начале войны, но попал в окружение, в части не был, жил дома, в партизанском отряде с 3 марта 1943 г., состоял в подпольной организации в Пропойске, вышел по решению подпольной организации организовать отряд и был командиром до провала подпольной организации, а с 26 мая нач. штаба партизанского отряда № 43. Никифоров

Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці, ф. 3500, спр. 87, лл. 15–16.

Разведчыца партызанскага палка «Трынаццаць»

З успамінаў В.А.Драздова, былога партызана 42-га атрада

Колькі іх, беларускіх дзяўчат, у цяжкую для Радзімы часіну ўзялі на сябе цяжар ваеннага ліхалецця! Многія з іх на роўных з мужчынамі ваявалі са зброяй у руках. Іншыя ж сталі байцамі нябачнага фронту — разведчыцамі, сувязнымі партызанскіх атрадаў.

Адну з іх, Соню Латышову з в. Усушак, я добра ведаў яшчэ ў даваенны час. Потым неаднойчы сустракаў і на партызанскіх дарогах-сцэжках. Соні яшчэ і васемнаццаці не было, калі яна села за штурвал трактара. Дзяўчына-трактарыстка — першая ў вёсцы на мужчынскай рабоце. А як працавала! Яшчэ тады, у час маёй працы настаўнікам, я не раз расказваў мясцовай моладзі аб тым, як ударна працуе дзяўчына на трактары, хаця і прыходзіцца ёй нялёгка. Але галоўныя выпрабаванні для Соні былі яшчэ наперадзе. Вайна застала яе ў Магілёве. Разам з сотнямі магіляўчан капала акопы каля былога педтэхнікума, пасля пад Буйнічамі. Як

успамінае Соф'я Ігнатаўна, усімі работамі па стварэнні земляных умацаванняў кіраваў Леанід Гаўрылаў з ваенкамата. У першыя ж дні акупацыі яго схпілі фашысты і пакаралі смерцю. Сын Гаўрылава, Уладзімір, стаў адным з арганізатараў падполля, Соня — яго надзейнай памочніцай. Неўзабаве яна атрымала першае і вельмі рызыкаўнае заданне.

«Калі я прыйшла да Гаўрылава, — успамінае Соня, — ён дастаў гранаты, дынаміт, чэкі. Усё гэта было ў мяшэчках. Гаўрылаў сказаў, што ўсё гэта трэба занесці ў водаканал да Бірукова, і ўказаў нумар дома. Ён паведаміў мне пароль, паказаў і расказаў, колькі я разоў павінна пастукаць у дзверы і аб чым павесці размову, калі выйдуць да мяне.

Я ўзяла вядро, паклала мяшэчкі на дно, а зверху насыпала бульбы. З такім грузам я праходзіла па Дняпроўскім мосце. Затрымалі мяне вартавыя — немцы. Запыталі, што нясу, і

пачалі штурхаць нагамі вядро. Бульба выкідваецца, а я, нагнуўшыся, яе падбіраю зноў у вядро... Як я перайшла мост, як засталася жывая — гэта ўспамінаецца, як у сне. Так я і апынулася ў Пятра Бірукова. Ён здзівіўся, як мне ўдалося перахітрыць варгу на мосце».

У 1942 г. жандары забралі Валодзю Гаўрылава і таксама пакаралі смерцю. Заставацца ў Магілёве было небяспечна. І Соня перабралася на радзіму ў вёску Усушак. Разам з сястрой Вольгай Ігнатаўнай яны ратавалі палонных і дапамагалі ім знайсці партызан. Паліцаі пачалі сачыць за Соняй і паспрабавалі схопіць яе. Але дзяўчына была няўлоўнай.

І ўсё ж паліцаі высачылі, калі Соня прыйшла да сястры. Яны ачапілі двор і пачалі ставіць каля варот шыбеніцу. Потым накіраваліся ў хату. І аслупянелі, не знайшоўшы там сваёй ахвяры. Паліцаі ўчынілі ў хаце сапраўдны пагром. Прыстаўлялі да грудзей Вольгі Ігнатаўны вінтоўкі і дапытваліся: «Дзе бандытка?» Лемантаваўшых чацвярых дзяцей адштурхвалі ад маці. Потым вырвалі з рук васьмігадовай дзяўчынкі Надзейкі яе малодшага браціка Колю і паставілі да сцяны, пагражаючы застрэліць яго... Пераканаўшыся, што партызанка ўцякла, паліцаі са словамі «Усё роўна яна будзе вісець на гэтай шыбеніцы» з ляянкай пакінулі двор.

А Соня тым часам ужо хавалася ў Корчавым балоце, у лесе. Потым прыбегла ў в. Дужаўшчыну, ноччу пераплыла Проню і накіравалася ў в. Бярозаўку Слаўгарадскага раёна, дзе знаходзіўся штаб партызанскага палка «Трынаццаць». Пасля размовы ў асобым аддзеле ёй прапанавалі стаць разведчыцай палка.

Вось тут я і сустрэў старую знаёму.

Я вяртаўся з разведкі з-пад станцыі Верамейкі. Праехаўшы Бярозаўку і пад'язджуючы да Рудні, сустрэў дзяўчыну. Спачатку я не звярнуў на яе ўвагі. А калі параўняліся, пазнаў у дзяўчыне Соню Латышову з Усушка, дзе я ў 1937 г. нейкі час настаўнічаў. Па яе змораным выглядзе я зразумеў, што дзяўчына зрабіла немалы шлях. Магілёў, Слаўгарад, Чавусы, Чэрыкаў — менавіта ў гэтыя населеныя пункты часцей за ўсё накіроўвалася Соня на заданні і заўсёды прыносіла для палка важныя звесткі. Як потым высветлілася, з каштоўнымі звесткамі разведчыца спяшалася ў полк і на гэты раз. Па гэтых звестках адпраўляўся на баявое заданне падрыўнік Пётр Варанкоў, якога Соня восенню 1941 г. вызваліла з канцлагера. І цяпер ён сваімі справамі даказваў: не дарэмна рызыкавала сабой дзяўчына. Для партызанскага палка Варанкоў стаў бяспаспартым байцом, а для Соні — надрэнным мужам.

Другая мая сустрэча з Соняй на партызанскіх сцяжынках адбылася непасрэдна ў нашым 42-м партызанскім атрадзе, які стаяў тады ў лесе за в. Гіжэнка. Байцы атрада затрымалі невядомую дзяўчыну, якая праходзіла па дарозе недалёка ад нашай стаянкі, і прывялі ў атрад. Ubачыўшы затрыманую, я не толькі вызваліў яе ад лішніх тлумачэнняў, але і дапамог арганізаваць падводу і падвезці разведчыцу да яе палка.

Шмат давялося Соні Латышовай перажыць у час блакады восенню 1943 г. у Жалезінскіх балотах, у ходзе жорсткіх баёў партызан з гітлераўцамі каля в. Боўкі на Быхаўшчыне. Ды і потым лёс не шкадаваў яе, але яна не губляла аптымізму, жыла надзеяй на лепшае. Зараз яна пенсіянерка. Жыве ў Магілёве, гадуе ўнукаў.

Заўсёды з рызыкай

З успамінаў былога партызана Я.В.Грышкіна, жыхара в. Загліннае

У тыя летнія ночы 1943 г. наш 42-і атрад, як і ўсе іншыя, уключыўся ў «рэйкавую вайну». Разбіўшыся на невялічкія групы, мы з усіх бакоў рухаліся да чыгункі Крычаў — Магілёў. Кожнай групе быў адведзены свой участак для мініравання. Нашай групе, якую ўзначальваў М. Андрэеў, давялося дзейнічаць каля станцыі Верамейкі. Ужо само па сабе гэта павышала нашу рызыку: ускладнялася заданне і тым, што

міны мы ставілі самаробныя, у якіх значна меншая надзейнасць, чым у табельных. Вось чаму прымаўка «Мінёр памыляецца толькі аднойчы» для нас мела асаблівае значэнне. Памыляцца — нельга, і паспрабуй не памыліцца, калі даводзілася самім і начынку рыхтаваць, і міны рабіць, і ставіць іх. Для начынкi выкарыстоўвалі тол, які выплаўлялі са снарадаў. Узрыўчатку абмотвалі ватай. Пасля

ўстаноўкі міну трэба было запаліць і хутка адбегчыся ва ўкрыццё.

Здаралася, што вага патухала і выбуху не адбывалася. Так атрымалася і на гэты раз. Падлічыўшы прагучаўшыя выбухі, Андрэеў сказаў, што частка мін патухла. Трэба было ўсё паўтараць спачатку. А рызыка яшчэ больш павялічылася. Па-першае, ні ў кога не было ўпэўненасці, што тая ці іншая міна працягвае тлець і не грывне ў той момант, калі ты апынешся побач з ёй, ці ў цябе ў руках; па-другое, ужо

прагучаўшыя выбухі, безумоўна, выклікалі адпаведную рэакцыю ворага, і тут нельга марудзіць ні хвіліны. Але ж і заданне павінна быць выканана. Таму мы з Ягорам Валчковым і Апанасам Вялічкам, не чакаючы загаду старшага групы, зноў папаўзлі да сваіх мін. На наша шчасце ўсё абышлося добра, і мы засталіся цэлыя.

Праз некалькі хвілін наша група шпарка адыходзіла ад Верамеек. Мы адчувалі палёжку ад таго, што на гэты раз ніхто з нас не памылўся.

Востраў смерці

З успамінаў У.Іваноўскага

Паміж вёскамі Жалезінка і Кульшычы ў вялікім лесе, акружаным з чатырох бакоў балотамі, ёсць востраў, які людзі празвалі Жалезным. Ніколі і ніхто ніякага жалеза тут не бачыў, а тым больш не здабываў жалезную руду. Адкуль гэтая назва, дакладна ніхто не ведае. Ёсць меркаванне, што востраў атрымаў назву ад вёскі Жалезінка і яшчэ таму, што службы падмогай сялянам. На ім расла лясная трава, і жалезніцы нарыхтоўвалі сена для ўласнай жывёлы. Потым па дрыгве рабілі насціл і па ім вывозілі кармы. А ў 1943 г. востраў атрымаў новую назву.

Яшчэ фронт быў далёка, яшчэ рабіліся ўмацаванні на Проні, а ў лясах паявіліся партызанскі полк «Трынаццаць», мясцовыя атрады. Прытулак яны знаходзілі ў вёсках і лясах. Каб пакончыць з партызанамі, у жалезінскую зону былі кінуты рэгулярныя часці вермахта. Атрады карнікаў рабавалі насельніцтва, блакіравалі вялікі лясны раён. Надзеяй на выратаванне стаў для людзей «Жалезны» востраў, куды, на думку жыхароў, фашысты не маглі дабрацца.

Вяскоўцы выкапалі зямлянкі і жылі там, назапасіўшы харчоў. Ад партызанскіх разведчыкаў яны ведалі, што фронт ужо недалёка, што засожаўскія вёскі вызвалены. А вораг лютаваў.

Пасля туманых і дажджлівых дзён неба праяснілася і над вёскай і лесам закружыў варожы самалёт-разведчык. Карнікі ведалі, што людзі хаваюцца ў лесе, і рашылі выманіць іх адтуль. У адзін з халодных дзён «рама» нізка праляцела над вёскай, пакружыла, а потым паляцела на лес. У паветры замільгалі белыя

лісткі паперы. Яны кружылі над лесам і спускаліся на востраў. Гэта былі лістоўкі. У іх на рускай мове быў надрукаваны зварот да людзей. У ім гаварылася, каб жыхары вярнуліся ў вёску, інакш акружаць востраў і знішчаць усіх, хто там ёсць. Устанавілі тэрмін. Ён прайшоў, а востраў не пакінуў ні адзін чалавек.

І тады над лесам паявіліся бамбардзіроўшчыкі, па востраве стралялі з гармат. Потым пачалі бамбіць. Пасля такой «апрацоўкі» ў лес пайшлі карнікі. Уцалелых людзей расстрэльвалі ва ўпор. Не шкадавалі нікога, нават цяжарных жанчын і немаўлят. Калі якая зямлянка ўцалела ад бомбаў і снарадаў і ў ёй знаходзіліся людзі, іх знішчалі гранатамі і з кулямётаў. Жывым з вострава ніхто не вярнуўся. Гэта быў востраў смерці і жудасці.

— Мне з землякамі даводзілася хаваць тое, што пакінулі пасля сябе фашысты. Гэта немагчыма апісаць. Пазнаць каго-небудзь было цяжка. Калі і пазнавалі, то толькі па рэштках адзення.

Загінула больш за трыццаць чалавек. Сярод іх цэлыя сем'і: Лукомская і яе двое дзяцей, аднаму было 8 гадоў, другому — паўтара; Язерская Акуліна і яе дваццацігадовая дачка; Грамыка Настасся — 18 гадоў; Мельнікаў Іван — 18 гадоў; Грамыка, яе сын 14 гадоў і дачка з двума малымі дзецьмі; Якубовіч і яе дачка; Драбышэўская і яе дачка-студэнтка, нявестка і двое дзяцей; Грыбоўская Еўдакія — 16 гадоў; Янушэўская Ганна — бабуля.

Ва ўрочышчы загінулі Гатальскі Андрэй, яго жонка, дачка-студэнтка, чатырохгадовы



Н.І.Нікіціна (Блатава). А. П. Драздова (Захарэнка).

«Трымаю хустачку з роднымі костачкамі...»

З успамінаў Ніны Ігнатаўны Нікіцінай (Блатавай)

У нас была вялікая сям'я. Бедавалі, але жылі ў згодзе і марылі аб лепшай будучыні.

Калі пачалася вайна, бацька пайшоў на фронт па першай жа мабілізацыі. У час развітання мы не ведалі, што больш ніколі не ўбачым яго. Як не ведалі і таго, што чакае ўсіх нас наперадзе.

Засталася наша мілая і добрая матуля адна з намі. А было нас аж сямёра. Не перадаць ніякімі словамі тэя пакуты, праз якія прыйшлося прайсці ёй за той год, што застаўся да самага страшнага дня для нашай сям'і. Давялося і галадаць, і халадаць. Але нейкім чудам удалося перажыць першую, вельмі студзёную, ваенную зіму.

Крыху ўздыхнулі з надыходам лета. Збіралі грыбы, ягады. Навакольны лес стаў для нас другім домам. Менавіта ён, лес, падараваў мне і маёй сястры Ганне жыццё ў той жудасны жнівеньскі дзень 1942 года. Не ведалі мы, пакідаючы раніцай родную хату, што вернемся праз колькі гадзін на папялішча. Пакуль мы збіралі дарункі лесу, фашысцкія каты знішчылі маю сям'ю. Яны спалілі маю родную хату. І ў агні загінулі шасцёра Блатавых, у тым ліку і немаўлятка Міколка, якога я трымала на руках яшчэ раніцай, пакуль маці гатавала сняданак...

І вось мы з сястрой разгортваем яшчэ гарачы попел і адшукваем родныя костачкі. Ад нашых матулі, сястрычак і брацікаў засталася іх няшмат. Тое, што знайшлі, завярнулі ў хустачку. Трымаю хустачку ў руках і не ведаю, што

сын Віктар; Караткевіч і яе дачка. Калі фашысты іх расстрэльвалі, маленькая ўнучка трапіла пад цела бабулі і чудам засталася ў жывых.

Недалёка ад Жалезінкі пад Іванішчавічамі загінулі Міхаіл Гатальскі, Грамыка Дзмітрый, Майсеенка Васіль, Гурман Іван. Ім было па 15—16 гадоў. Ахвяраў было б значна больш, але многія ратаваліся ў іншых месцах.

Прайшло столькі гадоў, а мне і сёння сніцца Жалезны востраў смерці.

рабіць. У свае няпоўныя дзесяць гадоў яшчэ не даводзілася нікога, як кажуць, праводзіць у апошні шлях.

Аднеслі прах на мясцовыя могілкі і пахавалі побач з іншымі родзічамі.

А потым... А пра тое, як мы з сястрой жылі потым і як выжылі, успамінаць не магу. Вельмі цяжка і балюча.

Надышоў час вызвалення. Яшчэ зусім недалёка грымела вайна. А дзяржава ўжо паклапацілася пра дзяцей-сірот. У разбураным Слаўгарадзе мясцовыя ўлады прыстасавалі адзін з будынкаў пад дзіцячы дом. Ён і стаў для нас з сястрой і многіх іншых, такіх жа як мы, месцам далейшага жыцця і выхавання.

Загінуўшых бацькоў нам замянілі настаўнікі і выхавацелі. Амаль што ў кожнага з іх было шмат уласнага гора. Але яны імкнуліся рабіць усё магчымае, каб мы хутчэй зноў адчулі сябе дзецьмі. На ўсё жыццё засталіся ў маёй памяці імёны настаўніц-выхавацельніц Евы Ціханаўны Цітовай, Вольгі Паўлаўны Халеевай, Сары Майсеўны Сляпоўскай, Алены Паўлаўны Драздовай (Захарэнкі).

Пра апошнюю жынчыну хочацца сказаць крыху больш. Усё сваё сумленнае жыццё прысвяціла яна навучанню і выхаванню дзяцей. Яе педагагічны стаж больш за 40 гадоў, з якіх пятая частка — у Слаўгарадскім спецдзедоме. Алена Паўлаўна пачала настаўніцкую працу напярэдадні вайны ў Чавускім раёне, адкуль была родам. А ўсё яе пасляваеннае жыццё звязана са Слаўгарадам.

Тут за сваю працу яна атрымала знак "Выдатнік народнай асветы" і медаль "За доблесную працу". Тут яна і памерла ў 1994 г.

Да сваіх апошніх дзён яна была мне як маці. Я так удзячна ёй, што яна здолела адагрэць маю душу ў дзяцінстве. Яна была побач у шчаслівыя дні. І яна была побач, калі бандыты ў пачатку

1990-х гадоў забілі майго мужа Уладзіміра Цярэнцьевіча Нікіціна.

Я буду помніць Алену Паўлаўну Захарэнка.

Я буду помніць сваіх бацькоў, сяцёр і братоў, спаленых няшчадным агнём мінулай вайны.

Запісаў П.С.Ерашэнка.

Апошні палёт экіпажа

Ноччу 30 верасня 1943 г. падбіты савецкі самалёт упаў на зямлю каля в. Лясная. Раніцай мясцовыя жыхары ўбачылі 3 свежыя безыменныя магілы. І толькі праз 25 гадоў у выніку пошуку чырвоных следапытаў слаўгарадскай СШ № 1 сталі вядомы імёны загінуўшых у тую далёкую вераснёўскую ноч і абставіны іх гібелі.

Крыніцай гэтай інфармацыі стаў адказ з архіва Грамадзянскага паветранага флоту: «Дорогие ребята! В ответ на ваше письмо сообщаем список членов экипажа самолета «Л-2001», потерпевшего катастрофу в Могилевской области в конце сентября 1943 г. при выполнении боевого задания Белорусского штаба партизанского движения:

Командир корабля мл. лейтенант Василий Алексеевич Кириллов, второй пилот лейтенант Михаил Петрович Тыхчук, бортмеханик воен-

техник 2-го ранга Александр Николаевич Волосов, штурман самолета Алексей Федосеевич Давыдов, воздушный стрелок ст. сержант Алексей Иванович Попов».

Ніжэй была прыпіска, з якой вынікала, што 3.1.1944 г. у палку быў атрыманы ліст ад жыхара в. Кабіна Гара Кірылава Івана Аляксеевіча. Ён пісаў, што самалёт быў разбіты, члены экіпажа загінулі і пахаваны, за выключэннем Тутчыка і Папова. Яны параненыя знаходзіліся ў яго 16 дзён, а калі накіраваліся, пайшлі. Папоў вярнуўся ў дывізію і службыў да 1946 г. Стала вядома і аб тым, што да ракавога палёту экіпаж малодшага лейтэнанта Кірылава ўжо не раз і паспяхова лётаў на дапамогу партызанам палка «Трынаццаць», блакіраваным немцамі. Гэты ж палёт стаў для экіпажа апошнім.

Вызваленне

Слаўгарад і Слаўгарадскі раён былі вызвалены ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў у лістападзе 1943 г. у ходзе Гомельска-Рэчыцкай наступальнай аперацыі савецкіх войск.

З надыходам восені 1943 г. па Варшаўскай шашы на захад пацягнуліся бясконцыя чароды машын, павозак з немцамі і паліцаямі. Усё часцей з усходу быў чуваць гул кананады.

Аднак, нягледзячы на магутныя ўдары Чырвонай Арміі, гітлераўцы ўпарта супраціўляліся. У міжрэччы Проні і Дняпра яны рыхталі абарончую лінію. Сіламі ваеннапалонных і мясцовых жыхароў капаліся траншэі, будаваліся дзоты, бліндажы, зямлянкі, супрацьтанкавыя перашкоды. Усё рабілася хоць і хутка, але грунтоўна, не шкадуючы ні

сіл, ні сродкаў. Акупанты былі ўпэўнены, што Чырвоная Армія не здолее ўзламаць узведзеныя тут умацаванні. Камандзір 267-й нямецкай пяхотнай дывізіі даў Гітлеру слова рыцара зімаваць у Слаўгарадзе, а вясной, як таго патрабавалі загады фюрэра, ён абяцаў зноў павесці сваю дывізію на ўсход. Але ўсе яго намаганні аказаліся дарэмнымі.

Ужо да пачатку кастрычніка часці Чырвонай Арміі вызвалілі ад ворага вёскі Гіжэнкаўскага, Каменкаўскага, Старынкаўскага і Целяшоўскага сельсаветаў. 50-я армія пад камандаваннем генерал-лейтэнанта І.В.Болдзіна ўварвалася сюды на плячах гітлераўцаў, якіх бесперапынна гнала ад самай Дзясны, і спынілася перад Проняй. А перад сожскімі кручамі затрымаўся і

яе левафланговы сусед — 3-я армія, якой камандаваў генерал-лейтэнант А.В.Гарбатаў. Як пісаў потым Аляксандр Васільевіч у сваёй кнізе «Гады і войны» (М., 1977), армія і не думала тут спыняцца, а разлічвала на перадышку толькі пасля прыходу на Дняпро.

«Вот почему, когда наши передовые дивизии первого октября вышли к Сожу, на второй день, — вспоминает командарм, — я уже был на берегу реки и проводил рекогносцировку на предмет форсирования.» Яно пачалося ў той жа дзень. Аднак значнага поспеху гарбатаўцам дасягнуць не ўдалося. «Видя большое превосходство противника на этих участках, мы прекратили форсирование, но закрепили за собой три небольшие плацдарма в долине реки... Это было тогда очень важно. Мы сейчас входим в Первый Белорусский фронт. Ему было приказано армиями левого крыла нанести удар в направлении Жлобин, Бобруйск, Минск и овладеть столицей Белоруссии. Начало наступления было назначено на 15 октября. Армиям правого крыла, в том числе и нашей, предстояло вести бои местного значения, чтобы не допустить переброски войск противника в район начавшегося наступления».

Аднак задача, пастаўленая арміям левага крыла фронту, аказалася для іх непасільнай. На лінію Мінска і Слуцка яны не выйшлі, а прасунуліся толькі да Рэчыцы, хаця наступальны парыў савецкіх войск і быў вельмі вялікім. Каб выбіць ворага з яго ўмацаванняў, патрэбны былі значныя сілы і матэрыяльныя сродкі, якіх не хапала. За шматдзённае наступленне Чырвонай Арміі значна парадзелі рады байцоў і камандзіраў у яе палках і дывізіях. У некаторых з іх заставалася 50 — 60 % асабовага складу, а папаўняліся яны галоўным чынам партызанамі і выпсанымі са шпіталяў. Не хапала боепрыпасаў. Іх даводзілася падвозіць здалёку на конях. Восеньскае бездарожжа не дазваляла выкарыстоўваць для гэтай мэты аўтамашыны. Аб-

мяжоўвалася выкарыстанне ў баях танкаў і цяжкай артылерыі. Усё гэта вельмі ўскладняла дзейнасць савецкіх войск. А супраціўленне праціўніка ўзмацнялася. З Берліна адна за адной ішлі дырэктывы фюрэра: стрымаць Чырвоную Армію на рубяжы р. Нарва — Пскоў — Віцебск — Орша — р. Сож — сярэдняе цячэнне р. Дняпро — р. Малочная, які нямецкі генералы называлі «усходні вал». Але ўсе патрабаванні гітлераўскага кіраўніцтва разбіваліся аб наступальны парыў нашых байцоў і камандзіраў. Яны рашуча рваліся ўперад, нягледзячы ні на якія цяжкасці.

Вялікую дапамогу ім аказвалі жыхары вызваленых раёнаў, а таксама і тыя, што яшчэ заставаліся ў акупацыі. Першыя разам з чырвонаармейцамі самааддана працавалі на будаўніцтве дарог, мастоў, дзяліліся з імі прадуктамі харчавання, фуражом, клапаціліся аб выратаванні параненых, прыносілі ў ваенныя шпіталі і медсанбаты малако, яйкі, іншыя прадукты. Другія ж, наадварот, чым маглі шкодзілі ворагу. Ухіляліся ад працы на яго ўмацаваннях, рабілі на дарогах завалы, разбуралі масты.

Дапамогай нашым войскам было таксама значнае пашырэнне партызанскага руху. У палкі і атрады народных мсціўцаў уліваліся ўсе здольныя насіць зброю. Да партызан пайшло нямала і тых, хто раней прытрымліваўся нейтралітэту, хаваўся і ад сваіх, і ад чужых. Узмацніліся ўдары народных мсціўцаў па ворагу.

На барацьбу з патрыётамі нямецкае камандаванне вымушана было накіроўваць усё новыя і новыя сілы, іншы раз здымаючы з перадавой. Толькі супраць партызанскага палка «Трынаццаць» і іншых атрадаў, якія дзейнічалі восенню 1943 г. паміж Проняй і Дняпром, было кінута шмат карных эсэсаўскіх і армейскіх падраздзяленняў. Іх падтрымлівалі самалёты, гарматы, бронеаўтамабілі. Але фашыстам не ўдалося знішчыць партызан, як і не давялося камандзіру 267-й пяхотнай дывізіі зімаваць у Слаўгарадзе.

22 лістапада на досвітку пачала наступленне 3-я армія і да зыходу дня яе дывізіі выйшлі да вёсак Гайшын, Селішча, перарэзалі шашу Слаўгарад — Доўск і падышлі да в. Слаўня. А потым рушыў уперад і правы сусед арміі А.В.Гарбатава, аб чым на сьвітанні 24 лістапада апавяцілі залпы праслаўленых «кацюш», якія ўдарылі з наваколля Чырвонай Слабады. Раніцай 25 лістапада пераможны чырвоны сцяг лунаў ужо і над Слаўгарадам. У «Баявым шляху» арміі генерала І.В.Болдзіна тым гераічным падзеям прысвечаны наступныя радкі: «24.11.1943 г. 50-я армія на правым фланге соединенными силами 46-го СК (369-я, 380-я и 238 СД оборонялись на прежнем рубеже), 413-й и 110-й СД (108-я находилась во 2-м эшелоне) после 10-минутного артиллерийского налета перешла в наступление на фронте Узгорск — Красная Слобода к северу от Пропойска. В результате 15-дневных боев сломали сопротивление противника и прорвали его оборону на фронте 37-ми км и в глубину от 16 до 30 км, освободили 137 населенных пунктов».

У ліку гэтых 137 населеных пунктаў большасць была з правабярэжнай часткі Слаўгарадчыны. Такім чынам, з апошнімі днямі лістапада 1943 г. адышлі для жыхароў раёна ў гісторыю шматпакутныя 29 месяцаў фашысцкай акупацыі.

У вызваленні раёна ўдзельнічала шмат воінаў — нашых землякоў. Некаторым з іх давялося выганяць ворага з родных мясцін. Былы сялянскі хлопец Фёдар Кандыдатаў сустрэўся з аднавяскоўцамі ў тым лістападаўскія дні ў званні палкоўніка. Радавы Піліп Аўраменка таксама нечакана ўбачыўся з землякамі, аб якіх амаль нічога не ведаў з 1925 г., калі выехаў з в. Рэкта ў Сібір. У складзе сібірскай дывізіі ён удзельнічаў у вызваленні роднай вёскі.

За гады вайны на тэрыторыі раёна нямецка-фашысцкія захопнікі загубілі больш за 600 чалавек. На франтах і ў партызанскай барацьбе загінула каля 5 тысяч жыхароў горада і раёна. У брацкіх магілах пахавана больш за 4 тысячы воінаў і партызан, якія загінулі на Слаўгарадчыне. Было спалена 9 вёсак, якія адрадзіліся пасля вайны.

П.С.Ерашэнка, І.А.Сёмкін.

Дакументы сведчаць

З АПІСАННЯ БАЯВОЙ АПЕРАЦЫІ, ЯКУЮ ПРАВЁЎ 42-і АСОБНЫ ПАРТЫЗАНСКІ АТРАД СУМЕСНА З ЧАСЦЯМІ ЧЫРВОНАЙ АРМІІ КАЛЯ ВЁСАК ЕЛЬНЯ, СТАРЫНКА

21 снежня 1943 г.

29 і 30 сентября разведка опергруппы подпольного РК КП(б)Б донесла, что последней удалось встретиться с разведкой передовых частей Красной Армии. Противник оттягивал силы в направлении на м. Пропойск, что говорило о скором приходе Красной Армии.

Отрядом заранее были произведены завалы всех грунтовых дорог с перекопами и минированием, что, как показали впоследствии немецкие пленные, задержало их продвижение на 2 суток.

С целью уничтожения отступающей живой силы противника в ночь на 1 октября мною были высланы за западную сторону дороги Елья — Старинки 2 роты отряда под командой начальника штаба отряда т. Гаврилова.

План операции предусматривал уничтожение живой силы противника разовой засадой, не вступая в бой, но обстановка сложилась так:

Всю ночь по этой дороге двигался обоз противника и только рано утром пошла пехота, теснимая нашими частями (50 армии). Нажим наших частей заметно усиливался, противник стал разворачивать свои силы и хотел вступить в бой.

В это время обе роты открыли внезапно ружейно-пулеметный огонь по противнику, противник дрогнул, в его рядах стала паника, атаку партизан они, по всей вероятности, приняли за обход их частями Красной Армии. В результате сильного огня по противнику, нанесенного со стороны частей Красной Армии и партизан, противник потерял до 900 убитыми.

Оставшиеся в живых быстро в беспорядке стали отходить на Пропойск через Старинку. В результате этой операции в руки Красной Армии и партизан достался большой обоз и трофеи с техникой и боеприпасами и, таким образом, со стороны партизан частям Красной Армии была оказана большая помощь в расстройстве сил и планов противника.

П.п. Командир 42 партиз. отряда лейтенант — Королев

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4. Воп. 29. Спр. 13. Л. 250.

Падрыхтаваў У.І.Лемяшонак.

У Запронскім лесе пакляліся маракі

З успамінаў генерала М.Д.Максімцава

2 кастрычніка 1943 г. войскі арміі пад камандаваннем генерал-лейтэнанта І.В.Болдзіна перадавымі часткамі выйшлі на шырокім фронце ад Петухоўкі да Слаўгарада і з ходу спрабавалі фарсіраваць Проню, але поспеху не мелі. Давялося прыступіць да падрыхтоўкі новай наступальнай аперацыі, арганізаваць і спланаваць бітву на Проні.

Памятны дзень 24 верасня 1943 г., калі войскі 50-й арміі першымі ўступілі на беларускую зямлю. Гэты дзень стаў пачаткам выгнання фашысцкага звера з Савецкай Беларусі. А праз некалькі дзён над першымі беларускімі гарадамі Клімавічамі, Крыжавым, Краснаполлем і Чэрыкавам быў узняты сцяг БССР. Войскі арміі выйшлі да Проні — нямецкага рубяжа «вестфалія».

Ззаду 520 кіламетраў баявога шляху, шляху вызвалення Калужскай, Арлоўскай, Бранскай і Магілёўскай зямель ад акупантаў. 80 дзён безупынных баёў і паходаў. Парадзелі рады стралковых дывізіяў, палкоў і батальёнаў. Расцягнуліся тылы на сотні кіламетраў з-за адсутнасці дарог. Праціўнік разбурыў Варшаўскую шашу Рослаўль — Крычаў — Слаўгарад. Падарваў чыгункі Рослаўль — Крычаў — Чавусы, Бранск — Унеча — Крычаў. Масты на Сожы таксама былі спалены. Вось тыя прычыны, якія прывялі да прыпынку войск на Проні. Мала, вельмі мала мін і снарадаў на пазіцыях, размешчаных на ўсход ад Проні. І камандуючы Бранскім фронтам даў арміі дзесяць дзён на падрыхтоўку новага наступлення. Вялікую дапамогу ў тыя цяжкія дні аказалі працоўныя Крычаўскага і Чэрыкаўскага раёнаў. Дзесяткі

тысяч жанчын і падлеткаў выйшлі на будаўніцтва дарог і мастоў, нарыхтоўку гародніны і фуражу для патрэб арміі. На паўненне дывізіяў і палкоў былі накіраваны партызанскія атрады 13-й брыгады Мазура і ўся Чэрыкаўская партызанская брыгада, арганізаваны прызыў у рады Чырвонай Арміі ў вызваленых раёнах ва ўсёй паласе арміі.

Скончылася кароткая перадышка. 12 кастрычніка ў чатыры гадзіны раніцы войскі арміі фарсіравалі Проню на участку Петухоўка — вусце ракі Раста. 4 стралковыя дывізіі пачалі разгром фашысцкай абароны. У той жа час партызанскі полк «Трынаццаць» пад камандаваннем палкоўніка Грышына ударыў у спіну фашысцкаму зверу з боку Жалезінскіх балот. Навісла пагроза над рубяжом «вестфалія». Камандаванне 9-й нямецкай арміі перакідвае з іншых участкаў фронту свае рэзервы: 20-ю танкавую, 36-ю і 268-ю пяхотныя дывізіі.

Пачалася бітва на Проні, бітва за кожны метр плацдарма, за кожны метр беларускай зямлі. Нямецкае камандаванне ўстанавіла на беразе дзесяткі батарэй шасціствольных мінамётаў, з Германіі прыбылі новыя кідальныя ўстаноўкі «сорак». Фашысцкая авіяцыя групамі (12 — 15 самалётаў) няспынна вісела ў паветры, скідваючы бомбы ўсіх калібраў на пераправы і войскі, якія змагаліся на Проні. Праслаўленая ў баях пад Курскам і Арлом 369-я Карачаеўская стралковая дывізія генерала Лазарэнкі ў бітве на Проні паказала бяспрыкладную стойкасць. За месяц баёў на плацдарме апорны пункт вёска Кузьмінчы пераходзіла

больш за дзесяць разоў з рук у рукі. 238-я стралковая дывізія генерала Краснаштанава, 108-я — палкоўніка Церамава і 324-я — генерала Сідуліна, якія змагаліся на поўдзень ад Кузьмініч, таксама вялі цяжкія кровапралітныя баі за ўтрыманне плацдарма. Так, 25 кастрычніка часці 324-й стралковай дывізіі за дзень бою ў раёне вёскі Узгорск адбілі 8 контратак часцей 260-й варожай дывізіі, узялі ў палон больш за ўзвод фашыстаў, перабілі разлікі і захапілі 10 мінамётаў, 8 станковых кулямётаў, 1 гармату і больш за 100 вінтовак. Воіны 108-й стралковай дывізіі, змагаючыся ў раёне Дужаўшчыны, адбівалі кожны дзень па 10—12 контратак. На іх ішлі «тыгры» і «фердынанды», але ніхто не задрыжаў. Воіны 50-й арміі стрымалі сваю клятву. Яны заваявалі плацдарм на Проні цаной вялікіх страт. Яны не толькі адбілі сотні контратак праціўніка, але і расшырылі плацдарм ад Петухоўкі да Чырвонай Слабады, стварыўшы неабходныя ўмовы для нанясення новага ўдару па ворагу. Так закончыўся першы этап бітвы на Проні ў суровыя дні канца кастрычніка 1943 г.

Праз некалькі дзён войскі арміі пачалі падрыхтоўку да новага этапу бітвы. Сапёры будавалі пераправы для танкаў, артылерыі, перапраўлялі гарматы за раку на плацдарм, каб прамой наводкай біць «фердынандаў» і «тыграў». Адноўлены чыгуначны мост цераз Сожа каля Крычава стаў прапускаць дзесяткі эшалонаў з боепрыпасамі. Няспынным патокам па Варшаўскай шашы рухаліся да фронту машыны з каштоўным грузам. Нямецкае камандаванне, прадбачы сваё крушэнне на Проні, не спыняла падкідваць новыя рэзервы. Нашы разведчыкі кожную ноч прабіраліся ў тыл праціўніка і прыносілі ўсё новыя і новыя даныя. Майстар інжынернай разведкі маёр Мікалай Шкуратаў ведаў родныя мясціны вельмі добра. Ён нарадзіўся ў вёсцы Судаўшчына Мсціслаўскага раёна, да вайны скончыў Мінскі заатэхнікум.

З першых гадзін бітвы на Проні Мікалай Шкуратаў не пакідаў ракі, яго можна было бачыць сярод сапёраў, якія наводзілі штурмавыя мосцікі, і на пераправах для танкаў. Калі войскам 50-й арміі была пастаўлена задача вызваліць Слаўгарад, маёр Шкуратаў атрымаў асабіста ад камандуючага войскамі арміі генерала Болдзіна задачу — разведзець абарону

горада і подступы да яго. Ні дождж, ні халодны прамерзлы луг і багністыя балоты не спынілі разведчыка. Прабіраючыся ноччу са сваімі таварышамі да Проні каля самага горада або з боку Сожа, маёр Шкуратаў цэлымі днямі веў няспыннае назіранне за горадам. На стромкіх берагах Проні і Сожа, дзе раскінуўся старажытны горад Слаўгарад, у два ярусы ашчацініліся кулямётныя дзоты, а ў каменных будынках — гарматы, на гарышчах — кулямёты.

Калі была разведана абарона горада і подступы да яго, камандарм выдзеліў са свайго рэзерву 110-ю стралковую дывізію марской пяхоты для авалодання гэтым магутным вузлом абароны праціўніка на Проні. 110-я дывізія палкоўніка Арцем'ева, створаная з маракоў, упісала нязгасныя старонкі ў бітвы на Волзе, пад Курскам і Арлом, на Дзясне і Іпуці. У дзень 26-й гадавіны Вялікага Кастрычніка ў Запронскім лесе маракі далі клятву вызваліць Слаўгарад, адкрыць шлях да Дняпра.

...Ноч 23 лістапада 1943 г. На сырую зямлю падаў буйны мокрый снег. Воіны 110-й дывізіі марской пяхоты сканцэнтраваліся на плацдарме за Проняй у раёне Рабавічы — Чырвоная Слабада. Камдыў палкоўнік Арцем'еў прыняў смелы план будучага бою. Ён зняў апошні свой полк з усходняга берага і на 12-кіламетровым фронце пакінуў адзін лыжны батальён. Гэту дзёрзкую задуму не змог разгадаць праціўнік.

На досвітку 24 лістапада пачуўся магутны грукат разрываў тысяч мін і снарадаў. Гэта быў пачатак новага рашаючага этапу бітвы на Проні. Палкі марской пяхоты падняліся ў атаку. 1287-ы і 1289-ы стралковыя палкі, якія знаходзіліся ў першым эшалоне, зламалі абарону праціўніка на вышыні 155 і рушылі да вёскі Кашалёў. Контратакі праціўніка ішлі адна за адной. Камандзір 267-й пяхотнай дывізіі кінуў у бой свой апошні рэзерв, і тады палкоўнік Арцем'еў зразумеў, што надышоў момант уводу ў бой 2-га эшалона — 1291-га стралковага палка. Удар гэтага палка на Шаламы быў настолькі імклівым, што фашысцкі генерал аддаў загад горад спаліць, а насельніцтва гнаць на захад. Кароткі асенні дзень 24 лістапада набліжаўся да канца, калі генерал Болдзін з назіральнага пункта далажыў у штаб фронту: «Задача дня выканана. Войскі арміі прарвалі абарону праціўніка,

прасунуліся ўперад і ва ўзаемадзеянні з часцямі 3-й арміі ўзялі ў клешчы Прапойскую групоўку праціўніка».

Перарэзаўшы дарогу на Быхаў і Гомель, савецкія войскі адрэзалі праціўніку шляхі адыходу з горада. Усю ноч байцы 110-й дывізіі марской пяхоты ачышчалі горад ад ворага, тушылі пажары. Лыжны батальён, пераправіўшыся цераз раку ў раёне Завад — Віравая і Новая Слабада, уварваўся ў горад з поўначы.

Наступіла раніца 25 лістапада 1943 г. Над Проняй ярка свяціла лістападаўскае сонца і

лёгкі ветрык калыхаў чырвоны сцяг Краіны Саветаў, які высока лунаў над вызваленым Слаўгарадам. Непадалёку ад царквы днём адбыўся мітынг. Жыхары вызваленага горада горача дзякавалі сваім вызваліцелям.

Да вечара быў гатовы мост цераз Проню, і машыны па Варшаўскай шашы рушылі ў горад. Бой грымеў за Жалезінкай і Кульшычамі, і яго гул даносіўся да Слаўгарада, які ўжо стаў прыфрантавым горадам — галоўнай базай войск 50-й арміі, якая наступала да Дняпра.

Друкуецца са скарачэннямі паводле публікацый у газеце «Ленінскае слова». 1967. 1 і 4 сак.

Баі за плацдарм

З успамінаў І.А.Ціханавы, былога начальніка аператыўнага аддзела 269-й стралковай дывізіі

Наша 269-я стралковая дывізія пад камандаваннем полковніка А.Ф.Кубасова, в последствии Рогачевская Краснознаменная ордена Кутузова, в составе войск 3-й армии 25 сентября перешла восточную границу Белоруссии и, ломая сопротивление противника, 1 октября вышла на реку Сож. С выходом на Сож появилась короткая возможность для отдыха.

Получив пополнение за счет влившихся в дивизию белорусских партизан, части дивизии передислоцировались в район д. Чернышин и леса севернее Славгорода. В течение 23 и 24 октября по приказу командующего армией готовились к форсированию р. Проня и наступлению в районе деревни Красная Слобода. Разведчики вели разведку противника, саперы — возможных переправ через р. Проня, готовились переправочные средства для форсирования реки — штурмовые мостики, мосты. Работы возглавляли офицеры Н.Б.Шелбанин, М.А.Барышев.

Противник, отброшенный нашими войсками в начале октября на западный берег р. Проня, в течение месяца успел подготовить рубеж обороны. По всему переднему краю проходила траншея полного профиля, местами подступы к ней были прикрыты проволочными заграждениями, дороги на танкоопасных направлениях были минированы. Полностью были оборудованы огневые позиции для ми-

нометов и артиллерии. Танки и самоходные орудия врага были укрыты в окопах и ближайших лесах, в готовности к маневру в разных направлениях.

В ночь на 25 октября 1943 г. 1020-й и 1022-й стрелковые полки скрытно от противника по наведенным саперами штурмовым мостикам форсировали р. Проню и сосредоточились перед траншеей противника для броска в атаку. В проволочных заграждениях были проделаны проходы.

В 7.00 утра 25 октября начался артиллерийский налет и огонь наших орудий прямой наводкой по огневым точкам противника, расположенным на переднем крае. С переносом огня в глубину обороны противника наша пехота поднялась в атаку. 1020-й стрелковый полк под командованием подполковника И.Т.Кириченко силами 3-го стрелкового батальона (командир капитан Солодков), уничтожая врага ружейно-пулеметным огнем, гранатами, преодолел его траншею и ворвался в деревню Красная Слобода. Используя внезапность и стремительность атаки, очистил деревню от врага и вышел в район кладбища. В деревне враг оставил десятки убитых, два 75-миллиметровых орудия, 6 минометов. Был захвачен склад боеприпасов, вещевой склад.

Противник бросил в бой находящиеся вблизи резервы, сильным огнем с дороги Рабовичи — Славгород задержал передвижение

батальона. Первый и второй стрелковые батальоны этого полка, встретив сильное огневое сопротивление противника из траншеи южнее деревни Красная Слобода, успеха не имели.

Третий стрелковый батальон отразил четыре контратаки противника силой до батальона каждая, поддержанные танками и самоходными орудиями. Два его самоходных орудия «фердинанд» были подбиты. Храбро дрался с врагом наводчик противотанкового орудия младший сержант Иванов, он подбил одно самоходное орудие «фердинанд». Командир батальона капитан Солодков с группой бойцов из захваченного у противника орудия подбил второе самоходное орудие врага.

1022-й стрелковый полк (командир подполковник Н.И.Кругляков) овладел первой траншеей и углубился в лес юго-западнее деревни Красная Слобода. Шестая стрелковая рота перерезала дорогу Рабовичи – Славгород, встретила сильное огневое сопротивление врага и залегла.

Противник в течение дня шесть раз переходил в контратаки на боевые порядки полка. Каждая контратака силой до батальона поддерживалась танками и самоходными орудиями. Все контратаки были успешно отбиты. Противник оставил на поле боя подбитый сожженный танк и два самоходных орудия, большое количество убитых с оружием. В напряженном бою особо отличились расчеты полковой роты противотанковых ружей Сафина, Каюмова, Зыкова, Двукреева, Конды-

рева. В этом бою пал смертью храбрых командир роты противотанковых ружей старший лейтенант Павлов, который после выхода из строя командира батальона капитана Макагонова принял командование батальоном на себя. Геройски дрался взвод старшего сержанта Красова. Отбивая контратаки противника, взвод уничтожил до сотни солдат и офицеров врага. Самоотверженно дралось отделение станковых пулеметов сержанта Бирюкова.

Командир взвода второй пулеметной роты лейтенант Наумов после того, как вывели из строя его расчеты, сам лег за станковый пулемет. Отбивая контратаки, будучи раненым, сменил и занял новую более выгодную огневую позицию, продолжая уничтожать контратакующих.

Санитарка ефрейтор Варя Агеева под огнем врага оказала первую медицинскую помощь 60 раненым бойцам и командирам, лично переправила через Проню 15 тяжелораненых.

Введенный в бой 1018-й стрелковый полк (командир подполковник В.Н.Бичан) из-за левого фланга 1022-го стрелкового полка овладел первой траншеей противника и дальнейшего успеха не имел. За день он отразил четыре сильные контратаки, поддержанные танками и самоходными орудиями. В бою было подбито и сожжено два самоходных орудия, убито и ранено до 200 человек вражеских солдат и офицеров.

Непрерывные контратаки противника продолжались 26 октября. Неся большие потери



А.В.Асмалоўскі, удзельнік вызвалення раёна, ганаровы грамадзянін Слаўгарада.



Р.Даудаў (злева).

в живой силе и технике и в последующие дни, гитлеровцы наконец прекратили контратаки. Плацдарм на западном берегу р. Проня в районе Красной Слободы дивизией был удержан.

В ожесточенных боях за плацдарм пали смертью храбрых заместители командиров

полков по политической части майор Даудов и Дворецкий, командир батальона капитан Макагонов и другие наши товарищи. Светлую память о них мы сохраним в своих сердцах.

Селянін дапамог чырвонаармейцам

Гэта здарылася восенню 1943. Селянін з вёскі Рудня Васькавіцкага сельсавета Нічыпар Цімафеевіч Коршыкаў пайшоў у лес па дровы, ды і заблудзіўся. Каб лепей разгледзець дарогу, залез на дрэва і раптам убачыў групу «чырвонаармейцаў» з рацыяй, якія размаўлялі на чужой мове.

Ён адразу зразумеў, у чым справа, і пабег да сапраўдных чырвонаармейцаў 283-й Чыр-

ванасцяжнай ордэна Суворова дывізіі пад камандаваннем палкоўніка В.А.Канавалава. Яны і знішчылі 13 лазутчыкаў, а афіцэра ўзялі ў палон. Праз некаторы час у вёску прыехаў В.А.Канавалаў, каб асабіста ўручыць Н.Ц.Коршыкаву за яго подзвіг медаль «За баявыя заслугі».

І ўзвіўся пераможны сцяг

Прапойск. (Ад нашага карэспандэнта.) Над беларускім горадам узвіўся сцяг вызвалення. Вольна і радасна ўздыхнула насельніцтва Прапойска.

Гітлераўскія людзеды расстралялі, павесілі і загналі на катаргу ў Германію 2 тысячы жыхароў Прапойска. Гестапаўцамі расстраляны сем'і Пустахлыкіна Антона, Лісіцына, Папкова Пракопа, Часнакова Івана, якія не жадалі адступаць з нямецкімі войскамі, хаваліся ў лесе. Нямецкія акупанты разбурылі ў горадзе дрэвапрацоўчы камбінат, крэмнедрабільны і ка-

натавяровачны заводы, швейную і шавецкую майстэрні, кінатэатр, бальніцу, 2 сярэднія школы. Злая нянавіць кіпіць да нямецкай гадзіны ў сэрцах людзей. З першага дня вызвалення насельніцтва Прапойска энергічна ўзялося за аднаўленне свайго горада. Пад кіраўніцтвам раненых партыйных і савецкіх органаў прапайчане рамантуюць жылыя дамы, устаўляюць тэлефонную сувязь, рамантуюць дарогі, робяць масты для пасяховага руху на захад наступачай Чырвонай Арміі. У горадзе пачала працаваць амбулаторыя, пошта, ужо арганізаваны



Генерал В.А.Канавалаў і Н.Ц.Коршыкаў.

2 прыградныя калгасы. Калгаснікі сельскагаспадарчай арцелі «Кастрычнік» захавалі 40 калгасных коней і 47 кароў, ужо абагульнілі 7 жнеяк, 14 плугоў, 15 культыватараў, шмат барон, санак і калёс.

Ардэнаносец Дзёмін Міхаіл Ягоравіч, які да вайны разам з Мікітам Ярмолавічам

Батоўкіным вырошчваў на сваёй калгаснай ферме добрых коней для сваёй краіны, цяпер выбраны старшынёй калгаса «Кастрычнік». Разам з членамі праўлення, брыгадзірамі і ўсімі калгаснікамі ён энергічна прыняўся за аднаўленне свайго калгаса.

Газета «За Радзіму». 1943. 1 снеж.

Ніколі не забуду Кліноўскую дугу

З успамінаў І.Казьміна, былога кулямётчыка 858-га стралковага палка 283-й стралковай дывізіі

Летам 1943 г. Тамбоўскае кулямётнае вучылішча, у якім я вучыўся, расфарміравалі, а курсантаў накіравалі на Бранскі фронт для папаўнення палкоў 283-й стралковай дывізіі. І сталі былыя курсанты кулямётчыкамі, бранябойшчыкамі, аўтаматчыкамі. Менавіта гэта дывізія з 3-й арміі А.В.Гарбатава першай выйшла да граніц Беларусі. Гэта адбылося ў верасні 1943 г. А праз некаторы час мы ўжо былі на Слаўгарадчыне.

Ніколі не забуду Кліноўскую дугу, палітую крывёю маіх аднапалчан, в. Дубраўку, каля якой я пахаваў аднавяскоўца з Тамбоўшчы-

ны Уладзіміра Нячушкіна. Памятным засталося для мяне і 1 кастрычніка 1943 г. У гэты дзень малодшы лейтэнант Н.І.Нікалаеў вывеў рэшткі свайго ўзвода, шасцярых салдат, якія прайшлі з цяжкімі баямі больш як паўтысячы кіламетраў па арлоўскай, бранскай, смаленскай і беларускай землях, да Сожа. Справа быў Слаўгарад, злева — Рудня, уперадзе — рака з яе высокім і абрывістым процілеглым берагам. Там ва ўмацаваннях засеў вораг. Нашаму палку трэба было выбіць яго адтуль і захапіць плацдарм. І мы гэта зрабілі.

На скрыжаванні дарог

Гэты помнік стаіць на скрыжаванні Варшаўскай шашы з дарогай Рудня — Чачораўка. Ён пастаўлены ў гонар аднаго з тых, хто праявіў мужнасць пры вызваленні Слаўгарадчыны ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

12 кастрычніка 1943 г. пачалася пераправа цераз Сож у раёне в. Рудня. Перад нашымі воінамі на крутым узвышшы былі добра пабудаваныя ўмацаванні ворага. Левы і правы берагі Сожа прыстрэлены з усіх відаў зброі, таму, здавалася, ніхто не асмеліцца ступіць на луг. Аднак камандаванне загадала пераправіцца цераз Сож, наблізіцца да варожых пазіцый і выбіць фашыстаў.

Рота, у якой камандзірам кулямётнага разліку быў дваццацічатырохгадовы рускі хлопец з Саратава Вячаслаў Чамадураў, пераадолела водны рубеж і рухалася ў бок Рудні. Вораг заўважыў смельчакоў і адкрыў па іх огонь. Аднак Чамадураў, заняўшы зруч-

ную пазіцыю, пачаў біць па варожых кулямётных кропках. Пад артылерыйска-мінамётным і кулямётным агнём ён умела мяняў пазіцыі і працягваў страляць па ворагу. Гітлераўцы контратакавалі, але Чамадураў са сваім разлікам не адступіў. Нават калі пашкодзіла кулямёт, а Чамадураў быў паранены, ён ліквідаваў няспраўнасць зброі і працягваў весці бой.

19 разоў фашысты контратакавалі і 19 разоў былі адбіты. Калі закончыўся бой, перад кулямётам Чамадурава ляжалі каля трохсот забітых фашыстаў.

За гэты бой Вячаславу Іванавічу Чамадураву прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. Пасля вайны Вячаслаў Іванавіч Чамадураў да 1956 г. служыў у Савецкай Арміі. Памёр у 1957 г. у г. Камунарск Луганскай вобл. Было яму тады 38 гадоў. Імем героя названа вуліца ў Слаўгарадзе.

А.Р.Галынскі.

Дакументы сведчаць

З АПЕРАТЫЎНАЙ ЗВОДКІ ЗА 25 ЛІСТАПАДА 1943 г.

На днях наши войска, расположенные в районе Пропойска, перешли в наступление против немецко-фашистских войск. Успешно форсировав реки Сож и Проня, наши войска за три дня упорных боев прорвали сильно укрепленную оборонительную полосу противника протяжением по фронту 60 километров и, продвинувшись вперед от 18 до 45 километров, овладели районным центром Могилевской области городом Пропойск, районными центрами Гомельской области городом Корма, Журавичи, а также заняли более 180 других населенных пунктов; среди них крупные населенные пункты Узгорск, Удуки, Рабовичи, Железинка, Шеломы, Васьковичи, Ржавка, Гайшин, Безуевичи, Тереховка, Черняковка, Славия, Хлебно, Золотомино, Косель, Салабута, Рудня, Литвиновичи, Зятковичи, Роги, Перегон, Ректа, Старый Быч, Новый Быч, Старая Алешня, Новая Алешня, Добрый Дуб, Большая Зимница, Драгунск, Хатовня, Поляниновичи, Искань, Селец-Холопеев, Обидовичи, Веть.

Сообщения Советского Информбюро. М., 1944. Т. 5. С. 257.

А К Т

1943 г. ноября 28 дня

Мы, нижеподписавшиеся, комиссия в составе: лейтенант т. Киреев Д.М. в/ч 66553, старший сержант Бондарев И.Е., красноармейцы Аксенов Н.В., Панкратов В.Т., председатель Иванищевского с/совета Киреенко Г.П. и житель деревни Белезенка (трэба чытаць Железенка — П.Е.), Гатальский Ив.Ив. составили настоящий акт:

Рабоче-крестьянская Красная Армия освободила деревню Белезенка Иванищевского сельсовета Пропойского района Могилевской обл., где нами установлено, зверски расстреляны жители деревень Белезенка фашистскими извергами после своего отступления. Результаты следующие: женщин 40 чел., стариков 6 человек, мужчин 5 человек, девушек — 15 чел, детей 31 чел. и подростков — 7 чел. Всего убитых 94 чел¹.

Из них расстреляны семья партизана Дребушевского Ив. Григорьевича.

1. Мать Дребушевская Мария Павловна — 64 года
2. Жена Дребушевская Ольга Федоровна — 30 лет
3. Сестра Дребушевская Екатерина Григ. — 21 год
4. Дочь Дребушевская Нижела Ивановна — 3 года
5. Дочь Дребушевская Тамара Ивановна — 1 год

Семья партизана Гоева Гаврилы Семеновича

1. Сын Гоев Николай Гаврилович — 12 лет
2. Дочь Гоева Любовь Гавриловна — 4 года
3. Дочь Гоева Анна Гавриловна — 2 года

Семья Гатальского Андрея Евгеньевича

1. Гатальский Андрей Евгеньевич — 48 лет
2. Жена Гатальская Анастасия — 32 года
3. Дочь Гатальская Мария Андреевна — 20 лет
4. Сын Гатальский Викентий Андреевич — 7 лет
5. Сын Гатальский Михаил Андреевич — 2 года

Семья Дашковой Гели

1. Мать Дашкова Анна — 75 лет
2. Дочь Дашкова Анна — 45 лет
3. Дочь Дашкова Мария — 23 года
4. Сын Дашков Викентий — 18 лет

О чем и составили настоящий акт (подписи)

Беларуская думка. 1994. № 3, С. 60—61.

¹Пры падліку дапушчана памылка. Павінна быць 104.

У баі за вёскі Узгорск і Улукі

З успамінаў У.Г.Данчанкі, былога начальніка сувязі 1091-га стралковага палка 324-й стралковай дывізіі

Да рубяжа р. Проня мы падышлі ў сярэдзіне кастрычніка 1943 г. Перад нашымі вачыма з усходняга берага ракі адкрылася в. Улукі, пакуль яшчэ зусім цэлая. Мы добра бачылі, як немцы ўдасканальвалі сваю абарону, праводзілі земляныя работы, стральбы ніякай не вялі. Было б добра захапіць плацдарм на заходнім беразе ракі, як кажуць, з ходу, але зрабіць гэта нашым падраздзяленням было не па сілах. Пачалося падцягванне абозаў і тылоў, фарміраванне стралковых падраздзяленняў, у тым ліку і дзвюх штрафных рот з «акружэнцаў» і «прымакоў», што аселі ў мясцовых вёсках з 1941 г. Вялі назіранні і разведку, будавалі сістэму агню. Праўда, боепрыпасаў было мала. Нашым палком камандаваў палкоўнік Лілеін Павел Дзмітрыевіч, намеснікам па палігчастцы быў Прохараў Іван Васільевіч, смяротна паранены на гэтым рубяжы, а начальнікам штаба — капітан Каўрыгін, які загінуў вясной 1944 г. у Быхаўскім раёне.

Да пачатку наступлення 25 кастрычніка 1943 г. полк заняў зыходнае становішча для наступлення, маючы задачу прасоўвацца ў напрамку невялікага яра, што знаходзіўся на поўнач ад в. Улукі. Задача была вельмі складаная, Пойма Проні ў гэтым месцы дасягала ў шырыню 2 км; зусім роўная лугавіна, ніякіх складак і лагчын, дзе б можна было сабрацца перад атакай. Раніцай 25 кастрычніка пасля кароткай артылерыйскай і мінамётнай падрыхтоўкі падраздзяленні палка кінуліся на штурм першай паласы абароны, якая складалася з трох траншэй поўнага профілю (перад дарогай з Улук на поўнач). Тут вызначыліся 7-я і 8-я стралковыя роты, якія складаліся ў асноўным з кадравых ваеннаслужачых, былых акружэнцаў. Выкарыстаўшы артпадрыхтоўку, яны нечаканым ударам прарвалі абарону 1-й, 2-й і 3-й траншэй ворага, праніклі глыбока ў тыл, разграмілі штаб нямецкага палка. Далейшы лёс іх невядомы. Мала хто з іх выйшаў з гэтага бою. Праціўнік апамятаўся і паспрабаваў закрыць брэш у абароне, але яр ужо быў у нашых руках. У першы дзень наступлення, знаходзячыся ў баявых парадках стралковых

рот, быў смяротна паранены куляй снайпера наш зампаліт маёр І.В.Прохараў (памёр у шпіталі і пахаваны ў г. Чэрыкаў).

На наступны дзень з раніцы наступленне працягвалася. Нашы падраздзяленні асядлалі дарогу на поўнач ад в. Улукі і па рэдкім хмызняку рушылі на захад. Спачатку іх прасоўванне было паспяховым. Палкавы назіральны пункт перамясціўся ўжо на захад ад дарогі на Улукі. Пункт кіравання з сувяззю мы разгарнулі ў яры злева ад в. Улукі, дзе наступалі часці нашага левага суседа 413-й стралковай дывізіі. Хутка вораг пайшоў у контратаку. Ён выкарыстаў самаходныя цяжкія гарматы тыпу «фердынанд». Нашы баявыя парадкі не вытрымалі і сталі адступаць. У батальёнах было многа неабстраляных байцоў. У гэты рашучы момант афіцэры штаба кінуліся насустрач адыходзячым ланцугам, застаўляючы іх залегчы, акапацца і весці агонь. Добра памятаю, як разам са мною смела дзейнічалі ў баявых парадках памочнікі начальніка штаба палка капітаны Савін і Макараў, маёр Марэнчанка, начальнік артылерыі капітан Гуляеў, начальнік артузбраення капітан Муханаў і іншыя.

Рашучыя дзеянні афіцэраў штаба і тое, што яны хадзілі ў поўны рост пад агнём, зрабілі сваё. Байцы акапатіся, камандзіры рот і узводаў арганізавалі агонь. Контратака была адбіта, але вораг зноў і зноў спрабаваў збіць нас з занятых пазіцый.

Нашы стралковыя падраздзяленні неслі цяжкія страты. Так працягвалася некалькі сутак. У ротах засталіся лічаныя байцы, амаль усе камандзіры выбылі са строю і не было кім іх замяніць. Мала было снарадаў і мін, а праціўнік насядаў. Яго самаходкі выходзілі на адкрытую пазіцыю, вялі агонь па нашых баявых парадках.

Тут вызначыўся наш бранябойшчык роты супрацьтанкавых ружжаў сяржант Мікалай Танькоў. Яму ўдалося падбіць самаходную гармату «фердынанд». У гэтых умовах было вельмі цяжка падтрымліваць бесперабойную сувязь, асабліва тэлефонную, якая парушалася

штогадзінна. Пры яе аднаўленні мы страцілі многа тэлефаністаў. Загінуў і камандзір узвода сувязі лейтэнант Казлоў, быў кантужаны камандзір лінейнага узвода лейтэнант Цюпа.

Раніцай 29 кастрычніка праціўнік зрабіў чарговую спробу скінуць нас з плацдарма і адцясніць на поўнач ад в. Улукі. Агонь вёўся па ўсёй плошчы плацдарма. Смяротна паранены капітан Гуляеў, цяжка паранены ад'ютант камандзіра палка Іван Уласаў. Націск ворага ўзмацніўся. Яго самаходныя гарматы выйшлі на адкрытую пазіцыю і білі прамой наводкай. Вось-вось абарона плацдарма не вытрымае. І на гэты раз штабныя афіцэры зноў у баявых парадках страявых рот, арганізуюць абарону.

Аксана

Героі і мёртвымі жывуць у часцінцы нашага шчасця, бо яны ўклалі ў яго сваё жыццё. Сярод такіх і масквічка Аксана Іванаўна Рамаданоўская, якая загінула пры вызваленні нашага раёна ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў у кастрычніку 1943 г.

... Сціплая і лірычная па натуре дзяўчынка пісала вершы, любіла кніжкі, захаплялася музыкай, маляваннем і вельмі хацела стаць урачом. Калі пачалася вайна, ёй толькі што споўнілася шаснаццаць годоў. Чорны чэрвень сорак першага парушыў усе яе планы, але ўсяліў у сэрца прагу помсты ворагу. Дзяўчына пачала прасіцца на фронт і дамаглася свайго: яе прынялі на курсы медсясцёр.

Хутка праляцеў час вучобы, і вось яна ўжо ў дзеючай арміі. Рухавую, уважлівую, энергічную і на дзіва выносліваю сястрычку Аксану вельмі любілі байцы. Мужна пераносіла яна ўсе цяжкасці франтавога жыцця. У сакавіку 1943 г. Аксана Рамаданоўская пісала сваім родным: «Вот уже месяц, как я на фронте. Несколько раз была в бою. 8 марта — в наш женский праздник — мы наступали на деревню и к исходу дня заняли ее. Я перевязала 24 раненых, а 25-й оказалась сама. Ранена легко осколками мины в правое плечо и левую голень без повреждения костей. Оба ранения несерьезные. Нахожусь на эвакуационном пункте, ждем санитарного поезда. Так хотелось бы быть со своими, они пошли в наступление дальше. После госпиталя обязательно вернусь в свою часть».

Выстрал самаходкі... Пунсовае воблака, і я не знаходжу капітана Муханава — прамое пападанне снарада.

Другі выстрал... Снарад разарваўся з пералётам метраў на дваццаць ад мяне. На гэты раз чую ашаламляльны ўдар па галаве, падаю. Хтосьці з афіцэраў і байцоў стралковага батальёна падхоплівае мяне і нясе на пярэдні пункт медчасці. У вачах усё плыве, галава, грудзі заліты крывёю.

У ноч з 29 на 30 кастрычніка наш полк вывелі з плацдарма на захадні бераг Проні і накіравалі на папаўненне. Потым мы зноў былі кінуты ў бой і ўдзельнічалі ў наступленні на поўдзень ад в. Рабавічы ў напрамку в. Лясная. Гэта было 24—25 лістапада 1943 г.

Пасля лячэння Аксане прапанавалі застацца ў шпіталі, але яна адмовілася наадрэз.

7 красавіка дзяўчына піша дадому: «Здравствуй, дорогая мамочка! Нахожусь снова в своей роте. У меня большая радость: видела приказ о награждении меня медалью «За отвагу».

І яшчэ радкі з пісьмаў: «Занимаем деревню за деревней. Немцы отступают, сдаются в плен. Ребята у нас все просто отличные, воюют мужественно, настоящие советские люди!»; «Второй день отдыхаем после наступления. Фашистов прогнали на десятки километров. Они бежали, оставляя машины, склады, на дорогах побросали шинели, чтобы легче было удирать...»

Свае пачуцці да маці, да Радзімы Аксана Рамаданоўская выказала ў адным са сваіх вершаў:

По-прежнему любовь моя с тобой,
С тобою, Родина, Отчизна дорогая!
Ты мне видна, когда иду я в бой,
Свое большое счастье защищая.
На голос твой я сердцем отзовусь
И на заботу подвигом отвечу.
Я далеко, но я еще вернусь,
И мать родная выйдет мне навстречу.

... Маці не змагла сустрэць сваю дачку. 5 кастрычніка 1943 г., калі нашы байцы фарсіравалі Сож, завязаўся рукапашны бой, у час якога Аксана Рамаданоўская была ў самых небяспечных месцах. Варожая куля абарвала жыццё адважнай медсястры. Але засталася памяць пра яе, дайшлі да нас твая выпакутаваныя сэрцам радкі.

К.Кудлаеў.

Баявое сяброўства — сяброўства асаблівае

Баявое сяброўства — сяброўства асаблівае. Гэта добра вядома ўсім франтавікам. А калі яно звязана яшчэ з зямляцтвам, то набывае такія рысы, што можна толькі зайздросціць. Мне пашанцавала мець такую сяброўку. Аб ёй я буду помніць да апошніх дзён свайго жыцця.

З Вольгай Цімафееўнай Цюлевай мы пазнаёміліся ў маі 1944 г., калі сталі воінамі 380-й стралковай дывізіі. Мы з Вольгай былі санінструктарамі. Сваё баявое «хрышчэнне» прынялі ў баі каля вёскі Чарэнкі Чавускага раёна. А потым ішлі разам, пакуль сяброўка не загінула. Нам давалося ўдзельнічаць у ліквідацыі «нямецкага катла» пад Мінскам. Потым быў плацдарм на Нараве. Наперадзе ўжо была Варшава. Але дайці да яе нам не давалося.

Ліст застаўся недапісаным

26 кастрычніка 1943 г. у хаце жыхара в. Ляцягі П.С.Емяльянава спынілася на перадышку група чырвонаармейцаў. Адзін з іх адразу ж узяўся пісаць ліст родным. «... Наша армія фарсіруе Проню, — пісаў салдат. — Магчыма, і я заўтра перабяруся на правы бераг гэтай ракі. Дзень і ноч не змаўкае кананада. Закончыцца вайна, я вярнуся дадому і зажывём мы новым радасным жыццём. На адным месцы мы доўга не затрымліваемся, а кожную гадзіну гонім немца на захад. Вы просіце фагаграфію. Магчыма, пастараюся выканаць...»

Баявая каманда сарвала байцоў з месца. Яны кінуліся на дапамогу сваім. У ваколіцах вёскі варажая куля скасіла аўтара недапісанага

У час аднаго з маршаў наша калона трапіла пад моцны агонь нямецкіх гармат, якія білі прамой наводкай. Шмат нашых воінаў загінула і яшчэ больш было паранена. Колькі гады мы вынеслі параненых, колькі перавязалі! Яшчэ і зараз стаяць у вушах словы: «Дачушка, выратуй!» «Сястрычка, дапамажы!» Іх не загнушалі ні разрывы снарадаў, ні траскатні кулямётаў і аўтаматаў. І мы ратавалі байцоў і камандзіраў, пакуль не былі самі паранены. Рана Вольгі аказалася смяротнай. К гэтаму часу грудзі 19-гадовай дзяўчыны ўпрыгожвалі медаль «За адвагу» і ордэн Чырвонай Зоркі. А я перамогу сустрэла ў шпіталі.

А.С.Льянкова.

ліста, які так і застаўся на стале. Не ўдалося яму перабрацца на той бераг, не ўдалося і сфагаграфіравацца. Пахавалі салдата ў вёсцы. А як быць з яго лістом? Куды яго адправіць? Гаспадару хаты было вядома толькі, што пісаўся ў Запарожжа, дзе жылі бацька, маці, брат і сястра салдата. Спатрэбіліся гады, каб устанавіць імя аўтара ліста — Аляксандр Андрэевіч Масол. Потым даведаліся і яго адрас. У святочны дзень Перамогі 1971 г. у Паўла Сазонавіча Емяльянава адбылася хваляючая сустрэча з бацькамі салдата, недапісаны ліст якога не даваў жыхару в. Ляцягі спакою доўгія гады. Запарожцы Андрэй Лаўрэнцьевіч і Марфа Кандрацьеўна пабывалі на магіле сына.

П.Е.Кавалькоў.

Заехаў я на радзіму...

З успамінаў В.І.Камандзенкі

Васіль Іванавіч Камандзенка нарадзіўся 1.1.1917 г. у в. Барсукоўка Слаўгарадскага раёна.

Пасля сканчэння Рагачоўскага педтэхнікума (1935) працаваў настаўнікам, а потым і завучам Гадзілавіцкай школы. Са снежня 1939 г. служыў у Чырвонай Арміі. У час Вялікай Айчыннай вайны прымаў удзел у абарончых баях з ворагам пад Палтавай, Харкавам, Курскам, Белгарадам, у вызваленні Растова-на-Доне, Данбаса, Крыма, Севастопаля, Беларусі, фарсіраванні Віслы і Одэра, у гістарычнай сустрэчы на Эльбе з амерыканскімі войскамі. Пасля

дэмабілізацыі ў маі 1946 г. працаваў настаўнікам гісторыі і завучам у Слаўгарадскай СШ, потым дырэктарам Чэрыкаўскай СШ Магілёўскай вобл. Праводзіць вялікую грамадскую работу. Заслужаны настаўнік Беларусі. Узнагароджаны ордэнамі Чырвонага Сцяга і Працоўнага Чырвонага Сцяга, Айчыннай вайны I і II ступеней, медалямі. Жыве ў Мінску.

Пасля вызвалення Крыма наш 85-ы гвардзейскі Сімферопальскі Чырванасцяжны цяжкі артылерыйскі полк рэзерву Галоўнакамандавання паступіў у распараджэнне 2-га Бе-



В.І. Камандзенка.

ларускага фронту. Наш полк перакідваўся да месца прызначэння па чыгунцы, а потым павінен быў заняць абарону па р. Проня ў раёне г.п. Дрыбін. Калі мы прыбылі на чыгуначную станцыю Рослаўль, я ведаўся, што мой эшалон рухаецца да Крычава. Я вельмі ўзрадаваўся, што буду змагацца з ворагам літаральна побач з роднымі мясцінамі.

Разгрузіліся мы ў полі ноччу, і я адразу ж звярнуўся да камандзіра палка за дазволам паехаць у родную вёску, дзе ў гэты час павінны былі знаходзіцца маці, два браты і жонка з дачкой. Мяне адпусцілі на адны суткі, выдзелілі аўтамабіль і 5 маіх разведчыкаў для аховы — рухацца давалася па прыфрантавых дарогах. І вось я ў роднай вёсцы. Карціна, што адкрылася перада мной, была вельмі сумная. Вёска амаль цалкам была спалена і разбурана, захавалася толькі некалькі пашкоджаных дамоў, у тым ліку і дом маці. У ім жыло каля 20 чалавек. У маці захавалася карова, малако дзялілі на ўсіх, у першую чаргу давалі дзецям. Маці была фактычна разутай і раздзетай, не было ніякіх запасаў ежы. Да таго ж яна яшчэ не адышла ад вялікага гора — літаральна некалькі дзён таму пахавала майго брата Леаніда, які быў цяжка паранены пры размініраванні і памёр на вачах у маці. Загінуў і другі мой брат, Іван. Не сустрэўся я і з жонкай і дачкой, яны

Імёны, вернутыя з нябыту

У час летніх канікул 1978 г. дзеці пасвілі статак кароў на толькі што высечанай дзялянцы каля вёскі Бярозаўкі. І там на баразёнцы, што была падрыхтавана для пасадкі лесу, знайшлі медальён, які праляжаў у лясным гушчары больш за 30 гадоў з часоў Вялікай Айчыннай вайны.

былі ў жончыных бацькоў у Рагачоўскім раёне, які быў яшчэ акупіраваны фашыстамі. Сумы вяртаўся я ў полк і расказаў пра ўсё сябрам-аднапалчанам. Яны з вялікім спачуваннем аднесліся да майго гора і вырашылі, чым можна, дапамагчы. Камандзір палка налкоўнік Яроменка загадаў пашыць у палкавой майстэрні боты для маці і няхітрую вопратку, выпісаць крыху прадуктаў. Калі наш полк заняў баявыя парадкі насупраць пасёлка Расна, мяне зноў адпусцілі ў родную вёску, на гэты раз на 5 сутак. І зноў я адправіўся са сваімі разведчыкамі. Парадаваў маці нашымі франтавымі падарункамі, дапамог адрамантаваць хату. Давялося паспачуваць і аднавяскоўцам. Першай папрасіла дапамагчы вывезці лес на хату Агаф'я Карнееўна. Дапамаглі ёй мае разведчыкі, яны не толькі вывезлі лес, але і пабудавалі фундамент. А потым прывезлі многім вяскоўцам дровы, адрамантавалі дамы. Пад канец нашага тэрміну прыехаў райваенком Прапойска і папрасіў дапамагчы перавезці металалом на станцыю Крычаў. Я ведаў, што гэта важна для фронту, што ў раёне цяжка з транспартам, і не змог адмовіць. Два дні мы працавалі і дапамаглі адправіць на станцыю тоны металу.

Старшыня райвыканкома і ваенком адправілі са мной пісьмо камандзіру палка, у якім прасілі прабачэння, што затрымалі нас, і шчыра дзякавалі за дапамогу.

Вярнуліся ў полк і адразу ў бой. Пачаўся прарыў варожай абароны на р. Проня. Затым вызвалілі Магілёў, Мінск, Гродна, Данцыг...

А з жонкай і дачкой я сустрэўся пасля 5 гадоў разлукі ў снежні 1944 г., калі мне камандаванне палка выдзеліла пуцёўку ў падмаскоўны дом адпачынку. З фронту па дарозе на Маскву я заехаў да жонкі, ды так і застаўся там на ўвесь вопуск.

Перамогу мы з аднапалчанамі святкавалі на Эльбе.

У сярэдзіне гэтай чорнай шпулькі была запісачка, напісаная простым алоўкам. Дзеці прынеслі медальён да мяне. Мы ледзь-ледзь разабралі: Курышин Николай С. г. Вольск Октябрьская 206.

На месцы, дзе быў знойдзены медальён, мы выявілі стрэляныя гільзы і чалавечыя астанкі.

Усё, што засталася ад воіна, мы пахавалі каля брацкай магілы ў в. Ляцягі. Аб гэтым мы напісалі ў Вольск.

Праз колькі дзён на наш запыт прыйшоў адказ ад брата загінуўшага — Мікалая Сцяпанавіча, а потым адгукнулася і дачка Святлана Мікалаеўна з г. Макееўкі. Праз тры гады Святлана Мікалаеўна з унучкай пабывала на месцы, дзе загінуў яе бацька.

* * *

Летам 1987 г. мне ў рукі трапіла металічная пласцінка, на якой было выгравіравана: «Салімов Ібрагім Оглы. 1943 окт.» Па часе і якасці выканання надпісу можна было меркаваць, што перад боем салдат напісаў сваё імя «на ўсякі выпадак». Зразумела, узніклі пытанні: ці жывы гэты чалавек, дзе ён цяпер, і іншыя.

Пачаліся пошукі. У Слаўгарадскім райваенкамаце ніякіх слядоў не знайшлося. Звярнуліся ў Цэнтральны архіў Міністэрства абароны СССР. Атрымалі паведамленне, што радавы Салімаў, прызваны Ахсуінскім РВК Азербайджана, прапаў без вестак у 1943 г.

Мясцовыя жыхары ўспомнілі, што пласцінка з імем салдата была знойдзена ў час перапахавання загінуўшых на полі бою, але неўзабаве згубілася. І вось знайшлася праз сорак гадоў. Пішам ліст у Азербайджан з надзеяй, што хто-небудзь са сваякоў дапоўніць нашы звесткі пра салдата, які загінуў на слаўгарадскай зямлі. І раптам атрымліваем такі адказ:

Уважаемые товарищи, Петр Елисеевич, красные следопыты, Здравствуйте! Семья Салимовых от души благодарит Вас. С детства я слышал, что добро и зло — соседи друг другу. Я не верил, а сейчас поверил этому. Более 40 лет мы не знали, где умер наш отец. Вы нашли его могилу.

Нас было четверо. Ашаг — старший брат, Асиф, Саниф и сестра Назима, мать Ханум живет и сейчас с нами. Ашаг 1927 г. рождения

Гэта нашы аднапалчане

З ліста старшыні Савета ветэранаў 324-й стралковай дывізіі П.С.Маглова

Гиженку, Закрупец, Летяги и другие населенные пункты вашего района освобождала наша 324-я стрелковая дивизия. А в д. Усохи с 19 по 29 октября 1943 г. стоял дивизионный 409-й отдельный медсанбат.

В Гиженке погиб и похоронен 18.10.1943 г. ефр. Рябцев Василий Маркович, р. в 1914 г.

работал 30 лет директором совхоза в родном селе Нуйди. Он 28 декабря 1987 внезапно умер от сердечного приступа, а через 5-6 часов этого дня почтальон передал нам ваше письмо.

Я открыл пакет и стал читать. Вы представьте себе, в каком состоянии мы были. Старшего брата мы считали как отца. И вот его нет среди нас. 44 года мы не знали, где погиб отец. Ашаг говорил: «Мы должны знать, где погреб его». И вот он совсем немного не дождал нашей вести.

Вы поймите, дорогие товарищи, в каком состоянии мы сейчас. Когда мы успокоимся, подобно напишем. С этого дня наше семейное знакомство только начинается, будем дружить, у вас и у нас будем встречаться.

Наш отец 44 года покоится в белорусской земле и значит он 44 года вечный гость белорусского народа. Мы очень благодарны вашим землям и народам за заботы и никогда не забудем ваше благородное дело и человеческие отношения к другим людям.

До свидания. С уважением от семьи Салимовых Асиф. 31.XII.87 г.

Ліст заканчваўся навагоднімі віншаваннямі і найлепшымі пажаданнямі, а таксама надзеямі на далейшае ўмацаванне дружбы паміж народамі.

П.Е.Кавалькоў.

* * *

Следапыты з в. Харанеў знайшлі медаль «За адвагу» за № 172179. З архіва Міністэрства абароны СССР паведамлілі, што медалём гэтым быў узнагароджаны чырвонаармеец П.У.Драбышэўскі ў маі 1942 г. Паведамлялася таксама і адкуль ён прызваны. Праз некаторы час на месца, дзе загінуў воін, прыезджала яго жонка Алена Рыгораўна Драбышэўская. Яна выказала словы ўдзячнасці чырвоным следапытам, якія ўдакладнілі месца гібелі яе мужа.

Теперь о могиле, где были похоронены 3 человека. Вот читайте: 29.10.1943 г. на кладбище, севернее 1,7 км д. Гиженка, похоронены: Кузнецов Иван Тихонович, р. в 1925 в с. Куземкино Башмановского р-на Пензенской обл.

Марченко Григорий Васильевич, р. в 1925 в с. Березное, Николаевский р-н Сталинградской обл.

Суркин Александр Петрович, р. в 1924 в г. Инза Пензенской обл., ул. Кагановича, 46, ефр. 324-й стрелк. див., погиб 29.10.1943.

В д. Закрупец 13.10.1943 похоронены:
Джамагулов Тактанай, мл. лейт.

Ковальков Федор Яковлевич, р. в 1923 г. в с. Кормовая Ремонтиновского р-на Ростовской обл., мл. лейт.

В д. Усохи похоронены умершие от ран:
Борисов Михаил Ефимович, р. в Гортовском с/с Порецкого р-на Чув. АССР.

Князев Владимир Михайлович, лейт. 6-й батареи 887-го артполка, умер 28.10.1943.

Шапорев Трофим Сергеевич, р. в с. Старо-Алейка Змеиногорского р-на Алтайского края.

Аб ім хадзіла легенда

На паўвостраве Ханка ў Фінлянды ёсць магіла лётчыка, Героя Савецкага Саюза капітана А.К.Антоненкі, аб якім там ходзіць легенда: бышчам ён, ужо мёртвы, прывёў свой знішчальнік на аэрадром і пасадзіў яго «на ўсе кропкі».

Капітан Аляксей Касьянавіч Антоненка нарадзіўся 23 лютага 1911 г. у вёсцы Васькавічы Слаўгарадскага раёна ў сям'і сяляніна-бедняка.

У Чырвоную Армію быў прызваны ў 1929 г. і накіраваны ў Ейскую школу марскіх лётчыкаў. Пасля заканчэння школы некалькі гадоў служыў там лётчыкам-інструктарам. Удзельнік баёў на рацэ Халхін-Гол. У небе Манголіі збіў 6 японскіх самалётаў, за што быў узнагароджаны ордэнам Леніна. Пасля савецка-фінляндскай вайны 1939—1940 гг. прызначаны на пасаду намесніка эскадрыллі 13-га знішчальна-авіяцыйнага палка 61-й брыгады ваенна-паветраных сіл Балтыйскага флоту. Галоўнай задачай брыгады было прыкрыццё савецкай ваенна-марскай базы на паўвостраве Ханка і блізкіх подступаў да Ленінграда. Тут капітана і застала вайна.

...Эпапея Ханка — вядомая старонка гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Гітлераўцы з першых дзён нападу на СССР імкнуліся, чаго б гэта ні каштавала, знішчыць важны аб'ект базіравання савецкага флоту. Яны спрабавалі блакіраваць яго з мора і паветра, а фіны бесперапынна атакавалі абаронцаў базы з сушы. Але ўсе спробы ворага разбіваліся аб бяспрыкладную мужнасць савецкіх маракоў, лётчыкаў і марскіх пехацінцаў. Яны змагаліся з фашыстамі да апошняй магчымасці. І толькі па загадзе камандавання пачалі эвакуацыю караблёў і асабовага складу.

Аб напружанасці баявой абстаноўкі на паўвостраве сведчыць такі факт: за першыя 34 дні

вайны капітан А.К.Антоненка зрабіў больш за 100 баявых вылетаў, правёў 42 паветраныя баі, у якіх збіў 11 фашысцкіх бамбардзіроўшчыкаў.

Дзень 26 ліпеня 1941 г. выдаўся для лётчыкаў асабліва цяжкім. Двойчы ўзнімаліся ў паветра ўсім палком — адбівалі масіраваныя налёты авіяцый праціўніка. Увесь час, змяняючы адзін аднаго, неслі ў паветры патрульную службу званні МІГаў.

...Растлумачыўшы двум сваім вядзёным задачы, капітан Антоненка моцна паціснуў ім рукі, хутка забраўся ў кабінку знішчальніка, закрыў ліхтар. І тут жа ў неба ўзвілася сігнальная ракета. Тры маторы зараўлі адначасова, і самалёты пачалі вырульваць на ўзлётную паласу.

На трэцім крузе, калі знішчальнікі былі над варажай тэрыторыяй, капітан заўважае фінскі эшалон. Падае сігнал вядзёным: атакаваць! Звяно імкліва пікіруе на цэль. Знішчальнікі праносяцца над эшалонам адзін раз, потым другі. Антоненка, які заставаўся для прыкрыцця таварышаў на значнай вышыні, выразна бачыў, як бліскучыя маланкі пранізваюць таварныя вагоны і ахутаны парай паравоз. Бачна, як магутны выбух скідае з насыпу састаў.

Задача выканана. МІГі ляглі на зваротны курс. Раптам, глянуўшы ўніз, удалечыні, на шашы капітан заўважыў ваенную аўтамашыну. Не вяртацца ж дамоў з нерасходаваным боезапасам. Ён плаўна разварочвае самалёт. І вось ужо ў цэнтры павуцінападобнай сеткі прыцэлу добра відаць цэль. Лётчык націскае на гашэтку, ахопленая полымем аўтамашына перакульваецца ў кювет. Антоненка дае яшчэ некалькі чэргаў па матацыклісце...

Аляксей Касьянавіч адчуў рэзкі ўдар у левы бок. Грудзі працяў пякучы боль. Стала цяжкім у вачах, навалвалася слабасць. Пераляцеўшы лінію фронту, лётчык з вялікай цяж-

касцю перавёў самалёт на зніжэнне. Разам з ударам шасі аб зямлю роднага аэрадрома капітан Антоненка страціў прытомнасць. Да знішчальніка падбеглі баявыя сябры капітана, адкінулі ліхтар... Лётчык быў мёртвы.

Б.П.Гардзееў.

Неба — яго стыхія

Прозвішча Героя Савецкага Саюза Віктара Іванавіча Ерашэнкі золатам напісана на мармуры ў Музеі гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Яно занесена ў Кнігу пашаны Міністэрства грамадзянскай авіяцыі СССР. Грудзі адважнага сокала ўпрыгожвалі больш за 20 урадавых ўзнагарод, у тым ліку два ордэны Леніна і два ордэны Чырвонага Сцяга. Першую ўзнагароду — ордэн Чырвонай Зоркі — лейтэнант В.І.Ерашэнка атрымаў у час савецка-фінляндскай вайны 1939—1940 гг., апошнюю — ордэн Кастрычніцкай Рэвалюцыі — у 1971 г.

Нарадзіўся Віктар Ерашэнка 9 сакавіка 1921 г. у Еўпаторыі, з маленства неба стала яго стыхіяй. Калі яшчэ малым хлапчуком прыязджаў на радзіму бацькоў у в. Васькавічы Слаўгарадскага раёна, то ўзбіраўся на саламяны дах хаты дзядзькі Сафрона і скакаў з самаробным парашутам. Мабыць, гэта і дазволіла яму ўжо ў юнацкім узросце стаць адным з лепшых выпускнікоў Качынскай ваенна-авіяцыйнай школы, якую Віктар скончыў у 1938 г.

Яго майстэрства як паветранага аса яскрава праявілася ў савецка-фінляндскай вайне, потым шліфавалася ў Вялікай Айчыннай, якую ён прайшоў з самага пачатку і да канца. Свой апошні 216-ы баявы вылет В.І.Ерашэнка зрабіў 9 мая 1945 г. над Чэхаславакіяй. А перад гэтым было больш за 200 вылетаў. Напрыклад, чаго каштавалі яму 87 вылетаў на разведку варожых тылоў. Шмат разоў ён лятаў на бамбардзіроўку Берліна. Менавіта за гэта Віктар Іванавіч атрымаў зорку Героя. У яго багатай калекцыі ўзнагарод ёсць і ордэн Айчыннай вайны I ступені, да якога Ерашэнка быў прадстаўлены, як адзначалася ва ўзнагародным лісце, пасмяротна.

Гэта здарылася ў студзені 1943 г. Віктар Іванавіч вылецеў на разведку ў раён прарыву нашымі войскамі блакады Ленінграда. Ён толькі паспеў паведаміць у штаб аб месцы знаходжання вялікай танкавай калоны ворага, якая



А.К.Антоненка.



В.І.Ерашэнка.

рухалася да сваіх на падмогу, як яго атакавалі шэсць фашысцкіх самалётаў. Ерашэнка ўступіў у няроўны паядынак. Адзін «фокевульф» быў збіты, але і самалёт Ерашэнкі быў прашыты кулямётнай чаргой. Загінуў стралок-радыст, штурман і сам пілот цяжка паранены, а самалёт ужо загарэўся. Спраба збіць полымя поспеху не мела. Што рабіць? І раптам — выбух. Гэта на вышыні некалькіх тысяч метраў. Разам з абломкамі самалёта Ерашэнка ляціць уніз. Ляціць хутчэй, чым часткі яго машыны. За спіной парашут, але правая рука бяздзейнічае: яна перабіта ў плячы, а левай ніяк не дацягнуцца да выцяжнага кальца. Але ўсё ж нейкім чынам яму ўдалося зрабіць гэта, на што, верагодна, былі страчаны апошнія сілы. Усё далейшае ўжо адбывалася па-за межамі прытомнасці.

Загадкай засталася і тое, як яму пашчасціла перацягнуць «нейтралку» і зваліцца прама на нашых пехацінцаў. Тут яму аказалі першую дапамогу і накіравалі ў бліжэйшы шпіталь. А ў сваім палку Ерашэнку палічылі загінуўшым. Аднак ён выжыў. Выжыў, каб зноў шмат разоў узняцца ў паветра, каб нанесці фашысцкім захопнікам адчувальныя страты, павялічыць асабісты баявы рахунак. У 20 паветраных баях экіпаж В.І.Ерашэнкі збіў 15 варожых самалётаў, у групавых палётах знішчыў 259 аўтамашын, 12 танкаў, 14 складоў, 67 гармат, 9 эшалонаў, 120 вагонаў, 3 пераправы, 2 заводы, 22 зенітныя кропкі ворага.

24 чэрвеня 1945 г. В.І.Ерашэнка прадстаўляў сваю баявую частку на парадзе Перамогі ў Маскве. А ў 1946 г. яму, маладому камуністу, дваццаціпяцігадоваму маёру самому даюць авіяцыйны полк, а крыху пазней накіроўваюць

у Ваенна-паветраную акадэмію. Праз некалькі гадоў пасля вучобы палкоўнік Ерашэнка быў прызначаны на генеральскую пасаду, на якой і знаходзіўся да самага вялікага пасляваеннага скарачэння савецкіх Узброеных Сіл.

З 1961 г. В.І.Ерашэнка жыў у Сімферопалі, працаваў у малой авіяцыі. І тут ён вызначаўся майстэрствам, сур'ёзнымі адносінамі да даручанай справы. Віктар Іванавіч вельмі любіў Радзіму і свой родны кут. Тут яму ўсё было

дорага, усё цікавіла. Ён зрабіў не адно навукова-гістарычнае адкрыццё. Аб адным з іх у сярэдзіне 1970-х гадоў паведамляла газета «Правда». Яна пісала, што лётчык В.І.Ерашэнка з борта верталёта знайшоў на паўвостраве найстаражытнейшы горад, аб месцазнаходжанні якога доўгі час вяліся навуковыя спрэчкі. Памёр В.І.Ерашэнка 6 снежня 1980 г., пахаваны ў г. Сімферопаль.

В.Л.Плюскоў.

Кавалеры ордэна Славы

КРОТАЎ Раман Цімафеевіч, поўны кавалер ордэна Славы. Нарадзіўся ў 1923 г. у в. Рэкта Слаўгарадскага раёна. У 1936 г. бацькі пераехалі ў суседні Рагачоўскі раён. Пасля заканчэння сямігодкі працаваў на метэаралагічнай станцыі на Клічаўшчыне. Калі пачалася Айчынная вайна, юнак вярнуўся ў родную вёску і стаў малатабойцам у кузні. У 1943 г. пайшоў у партызаны. Быў разведчыкам 256-га атрада імя Сталіна 10-й Журавіцкай партызанскай брыгады. У кастрычніку 1943 г. партызанскі атрад злучыўся з часцямі Чырвонай Арміі. Кротаў трапіў у разведроту 121-й гвардзейскай стралковай дывізіі. Неўзабаве за ўдзел у складанай разведоперацыі быў узнагароджаны ордэнам Славы III ступені. Двойчы быў паранены. Пасля лячэння ў шпіталі накіроўваецца ў конна-механізаваны корпус і зноў у разведку. Баявы шлях яго прайшоў праз Беларусь, Украіну, Румынію, Венгрыю. За адвагу і кемлівасць Кротаў узнагароджваецца ордэнам Славы II ступені. Зноў быў паранены. Доўгачаканую перамогу сустрэў у шпіталі. Не ведаў салдат, што прадстаўлены да ордэна Славы I ступені. Узнагарода знайшла воіна пасля вайны. Пасля дэмабілізацыі з арміі перабраўся на Брэстчыну. Скончыў фінансавы

тэхнікум. Загадваў фінаддзелам Пружанскага райвыканкома Брэсцкай вобласці.

ЛЯЎКОЎ Пётр Маркавіч, поўны кавалер ордэна Славы. Нарадзіўся ў 1910 г. у в. Аляксандраўка Слаўгарадскага раёна. У Чырвонай Арміі з чэрвеня 1941 г., сяржант, камандзір гарматнага разліку. Прайшоў з баямі ад Масквы да Берліна. Ордэн Славы III ступені атрымаў за бой пад Оршай. Артылерысты павінны былі падтрымліваць наступленне пяхоты. Але яе прасоўванню перашкаджаў варожы дэот. Вось тут і праявіў сваё майстэрства разлік сяржанта Ляўкова. Ордэн Славы II ступені Пётр Маркавіч атрымаў ужо на польскай зямлі за тое, што ў складаных умовах бою выйграў паядынак з нямецкімі артылерыстамі. Ордэн Славы I ступені П.М.Ляўкоў атрымаў за мужныя дзеянні на р. Эльба, дзе артылерысты «папрацавалі» асабліва паспяхова. Акрамя гэтага грудзі П.М.Ляўкова ўпрыгожвалі ордэн Чырвонай Зоркі і шэраг медалёў.

У пасляваенны час былы артылерыст працаваў на хлебаробскай ніве. Памёр 31.3.1968 г.

Імя Пятра Маркавіча Ляўкова занесена ў Кнігу народнай славы раёна. Яго імем названа адна з вуліц Слаўгарада.

Бібікавы — сям'я патрыётаў

Васіль Мікалаевіч Бібікаў быў не першынцам у бацькоў, ён нарадзіўся пасля дзвюх сяццёр і брата. І хто ведае, ці стаў бы ён генералам, военачальнікам, калі б не старэйшая сястра Аніся, якая рана трапіла ў Ленінград, вывучылася на авіяцыйнага канструктара. Там жа апынулася і другая сястра Настасся. Яна стала ваенурачом, прайшла савецка-фінляндскую і Вялікую Айчынную войны.

Васіль Бібікаў прыехаў у Ленінград семнаццацігадовым юнаком. Уладкаваўся на працу, потым быў прызваны ў Чырвоную Армію. Праз некаторы час стаў лётчыкам. Вячаў у Іспаніі камандзірам авіязвяна і авіяатрада. А ў 1937 г. яго прызначылі камандзірам авіяцыйнай брыгады.

У гады Вялікай Айчыннай вайны Васіль Мікалаевіч быў камандуючым паветранай

арміяй Далёкаўсходняга фронту, удзельнічаў у разгроме Квантунскай арміі.

Ён зрабіў дзесяткі баявых вылетаў, яго доблесць адзначана 7 ордэнамі, у тым ліку і ордэнам Леніна. Пасля вайны скончыў Ваенную акадэмію Генштаба, у званні генерал-лейтэнанта служыў у Кіеўскай ваеннай акрузе, перадаваў свой вопыт і майстэрства маладым лётчыкам.

Праз вайну прайшлі ўсе браты і сёстры Бібікавы. Быў лётчыкам Аўхім Мікалаевіч з першага дня вайны. Палкоўнік авіяцыі, камісар палка, ён загінуў пры вызваленні Харкава, пахаваны на ўкраінскай зямлі.

Перад вайной паступіў у ваеннае вучылішча Анатоль Бібікаў. І таксама з першых дзён суровых для краіны выпрабаванняў — на перадавой. Некалькі разоў быў паранены, вайну закончыў у званні падпалкоўніка, пасля працаваў тэхнолагам на авіязаводзе.

Урэшце, з арміяй звязана жыццё амаль усіх Бібікавых: тры лётчыкі, ваенурач, авіяканструктар... Можна ўявіць, колькі яны зрабілі для нашай перамогі ў Вялікую Айчынную.

Шмат слоў удзячнасці, шанавання заслугаўваюць і яшчэ двое Бібікавых — Марыя Мікалаеўна і Валянціна Мікалаеўна. Яны ўсё сваё жыццё працавалі настаўнікамі географіі, а ў час вайны таксама набліжалі перамогу, перадавалі народным мсціўцам звесткі пра ворага.

Я выбраў найлепшы варыянт

З успамінаў генерала Ф.А.Кандыдатава

Фёдар Аляксеевіч Кандыдатаў нарадзіўся ў 1905 г. у в. Рэкта Слаўгарадскага раёна. Каб дапамагчы бацькам гадаваць васьмярых дзяцей (пяцёра сыноў і трое дачок), хлопец у 15-гадовым узросце пайшоў на свой хлеб. Спачатку працаваў на Быхаўшчыне (будаваў канал, дарогі), потым на Урале, у Екацярынбургскай губерні працаваў на лесапавале. У сярэдзіне 1920-х гадоў вярнуўся на радзіму. У 1927 г. яго прызвалі ў Чырвоную Армію. Служыў у Магілёве ў 33-м артылерыйскім палку. Пасля заканчэння тэрміну службы вырашыў застацца ў арміі. Добрасумленна выконваў службовыя і грамадскія абавязкі. У 1930 г. быў абраны дэпутатам Магілёўскага гарсавета. У 1938 г. за выдатныя поспехі ў баявой і палітычнай падрыхтоўцы старшы лейтэнант Ф.А.Кандыдатаў узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі. Вайну наш зямляк



П. М. Ляўкоў.



А. М. Бібікава.



В. М. Бібікаў.



Аўхім Бібікаў.



Анатоль Бібікаў.



Ф. А. Кандыдатаў.

сустрэў у Прыбалтыцы ў званні капітана, а скончыў генерал-маёрам у Германіі, на Эльбе. За час вайны Ф.А.Кандыдатаў быў узнагароджаны ордэнамі Леніна, 4 Чырвонага Сцяга, 2 Чырвонай Зоркі, Суворова, Кутузава, Айчынай вайны і нават амерыканскім ордэнам. Памёр Ф.А.Кандыдатаў 2.2.1981 г. у Мінску.

Воіны нашага 41-га стралковага корпуса, у якім я камандаваў артылерыяй, з баямі ўступілі на беларускую зямлю яшчэ ў верасні 1943 г. Яны разам з іншымі вызвалялі Хоцімскі,

Касцюковіцкі, Краснапольскі раёны. Памятаю, у кастрычніку 1943 г. мы падышлі да р. Сож непалёку ад Слаўгарада. У тых дні я перажываў незвычайны душэўны ўздзім. Адсюль жа пачыналіся мае родныя мясціны, дзе я нарадзіўся і вырас. Гледзячы на халодныя воды Сожа, я ўспамінаў расказы бацькі аб тым, як ён да рэвалюцый сляўляў па гэтай рацэ лес, ганяў пльыты па Дняпру да самага Херсона...

Родныя мясціны! Я ведаў, быў упэўнены, што хутка яны стануць вольнымі. Але рухацца на захад было цяжка. Вораг адчайна супраціўляўся, кожны метр даводзілася браць з бою. Нашаму корпусу было загадана фарсіраваць р. Проня, прарваць абарону праціўніка і захапіць плацдарм на правым беразе. Да гэтай аперацыі ўзмоцнена рыхтаваліся ўсе: стралкі, артылерысты, сапёры. 25 кастрычніка пасля моцнай артылерыйскай падрыхтоўкі войскі маланкава атакавалі варожыя пазіцыі, пераадолелі водную перашкоду і захапілі плацдарм — да 6 кіламетраў па фронце і да 3 у глыбіню.

Захоплены плацдарм меў вельмі вялікае значэнне для наступных дзеянняў савецкіх войскаў. А наш корпус быў перакінуты на іншы ўчастак — сканцэнтраваны на левым беразе р. Сож і правёў наступленне з рубяжа Міхееўка — Сту-

дзянец. За ракой мне ўсё знаёма з дзяцінства. Зусім недалёка, рукой падаць, засталася да роднай вёскі. Там, пад пятой акупантаў пакутуюць бацька, маці, родныя. Ці жывыя яны?

І трэба ж так здарыцца, што ў Рэксце гітлераўцы стварылі магутныя абарончыя ўмацаванні. Разбурыць іх можна было толькі моцным артылерыйскім агнём. Я задумаўся: як жа аддаць загад на адкрыццё агню па роднай вёсцы, дзе жывуць бацькі, блізкія і знаёмыя людзі? А задачу трэба выконваць. Варожыя апорны пункт павінен быць узяты. Камандзір корпуса генерал В.К.Урбанавічразумеў, перад якой складанай дылемай я пастаўлены, па-сяброўску сказаў мне: «Выбірай сам найлепшы варыянт». Я цалкам даверыўся высокаму майстэрству артылерыстаў і загадаў весці абкружаны агонь. Воіны дакладна справіліся са складанай задачай. Яны меткім агнём разбілі варожыя ўмацаванні, не прычыніўшы сур'ёзнай шкоды пабудовам ракіянцаў. Пад прыкрыццём артагну пяхота ўварвалася на пазіцыі праціўніка і вызваліла вёску. Хутка ў мяне адбылася радасная сустрэча з сябрам юнацтва Панцялеем Языковым, які прайшоў праз пекла гітлераўскай акупацыі. На жаль, сваіх родных я не застаў у жывых.

Ледзь не расстралялі свае

Упершыню Іван Яўстаф'еў убачыў самалёт, калі яму было 15 гадоў. Яны з бацькам сеялі сваю палоску. І раптам над полем пачуўся незнаёмы гук з неба. Хлопчык спыніў каня і, кінуўшы лейцы, не зводзіў вачэй з самалёта, пакуль не пачуў строга бацькоўскі голас: «Ты ў зямлю глядзі, тут твая моц. А адарвешся ад карміцелькі, паляціш, вась як гэты ераплан — шчасця-долі не знойдзеш, а спакой жыццёвы згубіш».

І стары Яўстаф'еў як у ваду глядзеў. З гэтага часу юнак сапраўды страціў спакой. Яго захапіла мара аб палёце. Але хутка ён пераканаўся, што з тымі чатырма класамі Гайшынскага народнага вучылішча, якія былі ў яго за спінай, высока не ўзляціш. І хлопец з прагнасцю чытаў і перачытваў усё, што трапляла яму ў рукі.

У 1926 г. Іван Яўстаф'еў быў прызваны ў рады РСЧА і адразу трапіў у палкавую школу. Закончыў яе «на выдатна» ў званні старшыны. Далейшая добрасумленная служба адкрыла перад ім дзверы ваеннага вучылішча. У 1929 г. Іван Раманавіч Яўстаф'еў паступіў у Кіеўскае ляхотнае вучылішча, якое праз два гады паспяхова

скончыў і быў накіраваны для далейшага праходжання службы ў Оршу камандзірам узвода. А праз некалькі месяцаў яго мара аб небе нарэшце збылася. Лейтэнант І.Р.Яўстаф'еў у 1931 г. паступіў у Арэнбургскае лётнае вучылішча. Непрыкметна працягла некалькі гадоў. І вось Іван Раманавіч штурман бамбардзіроўшчыка. У студзені 1941 г. авіяполк перавялі з Масквы ў Адэсу. Тут і застала Яўстаф'ева вайна.

Пацягнуліся суровыя ваенныя будні, поўныя барацьбы і штодзённай мужнасці. У складзе экіпажа «ТБ» Яўстаф'еў ужо зрабіў 18 баявых вылетаў і за іх паспяховае выкананне атрымаў 2 ордэны Чырвонага Сцяга. Аднак у 19-м вылете экіпажу не пашанцавала. Іх баявая машына была падбіта і экіпажу цудам удалося пасадзіць яе, на жаль, не на сваёй тэрыторыі. У лётчыкаў заставаўся адзіны выхад — знішчыць бамбардзіроўшчык і паспрабаваць пешшу дабрацца да сваіх.

Ішлі яны лясамі, абыходзячы вёскі і хутары, уначы перабягалі дарогі, начавалі ў лесе. Зрэдку заходзілі ў якую-небудзь хату, прасілі ежу і

зноў ішлі далей. Так працягвалася амаль тры месяцы. Яны падышлі ўжо блізка да перадавой. Была добра чуваць франтавая кананада, калі экіпаж трапіў у засаду, зробленую ўкраінскімі нацыяналістамі. Пасля кароткай перастрэлкі ў жывых застаўся толькі Іван Раманавіч. Яму ўдалося адбіцца ад ворага і перайсці лінію фронту.

І вось, нарэшце, штурман Яўстаф'еў сярод сваіх. Толькі нядоўгая была яго радасць. Яго арыштавалі «асабісты» (супрацоўнікі асабага аддзела). Па законах таго часу кожны савецкі афіцэр, які вяртаўся з варажка тылу, падазраваўся ў тым, што ён стаў нямецкім шпіёнам. Тым больш, што іншых доказаў, акрамя ўласных слоў, каб адхіліць гэта цяжкае абвінавачванне, у Яўстаф'ева не было.

Ваенны трыбунал вызначыў яму «вышку». Але з выкананнем прыгавору чамусьці марудзілі. А тут у час прыехаў маёр-авіятар. У штабе яму расказалі пра асуджанага лёгчыка. А калі назвалі прозвішча — маёр і ахнуў: «Гэта ж штурман нашага лепшага экіпажа!» Шчаслівы выпадак выратаваў чалавеку жыццё, а Радзіме вярнуў яе мужана абаронца.

Праз два тыдні капітан Іван Яўстаф'еў быў на адным з аэрадромаў пад Ленінградам. Яго ўключылі ў склад новага экіпажа самалёта, якім



І.Р.Яўстаф'еў.



Павел Магдалёў.

камандаваў Герой Савецкага Саюза Гаяя Баймурзін. Нашы войскі рыхтаваліся да прарыву блакады гераічнага горада. Пасля гэтай аперацыі капітана Яўстаф'ева пераводзяць у далёкалётную авіяцыю штурманам палка. І Радзіма яшчэ неаднойчы адзначала высокае майстэрства І.Р.Яўстаф'ева. Да раней атрыманых узнагарод дабавяцца яшчэ 2 ордэны Чырвонага Сцяга, ордэны Леніна, Чырвонай Зоркі і Айчынай вайны. У 1956 г. І.Р.Яўстаф'еў па стане здароўя звольніўся ў запас і неўзабаве памёр.

В.Ф.Васількоў.

Магдалёвы — нашчадкі поўнага Георгіеўскага кавалера

Аніс Магдалёў верай і праўдай служыў цару і Бацькаўшчыне, якую мужа абараняў у час 1-й сусветнай вайны. У родныя Жаролы ён вярнуўся поўным Георгіеўскім кавалерам. На яго апавяданнях аб той вайне выхаваўся сын Кузьма, які жыў на бацькоўскай сядзібе да сваёй смерці. Памёр ён у 1937 г., пакінуўшы жонцы Зінаідзе Рыгораўне 9 дзяцей. Выраслі яны ўсе працавітымі, чуйлівымі, мужнымі. І гэтыя якасці ў поўнай меры праявілі, калі настаў час выпрабаванняў.

Іван Кузьміч упершыню ўзяў у рукі зброю ў час савецка-фінляндскай вайны 1939 — 1940 гг. Пасля яе заканчэння марыў аб мірнай працы, чакаванні дэмабілізацыі. Але зноў пачалася вайна. Зноў баі, горыч адступлення, акружэнне і новыя баі пад Сталінградам, на Курскай дузе, ва Усходняй Прусіі. Два ордэны Айчынай вайны, медалі «За адвагу», «За абарону Сталінграда» зазьялі на грудзях салдата. Пасля цяжкага ранення дамоў вярнуўся інвалідам.

Фёдар Кузьміч пайшоў на фронт па першай мабілізацыі. Прайшоў з цяжкімі

абарончымі баямі да Падмаскоўя, потым гнаў ворага на захад. На ўкраінскай зямлі абарвалася яго жыццё. Пахаваны Фёдар у в. Уланава Сумскай вобласці. Але даведліся аб гэтым яго родныя толькі ў 1982 г. ад дырэктара тамашняга музея П.І.Кісяленкі. Да гэтага ж часу Ф.К.Магдалёў лічыўся без вестак прапаўшым.

Павел Кузьміч, як і яго старэйшы брат, перад вайной служыў у арміі. Быў ён наводчыкам гарматы. Ворага сустрэў у першыя дні вайны на Заходнім фронце. Сваю першую узнагароду — ордэн Чырвонай Зоркі — П.Магдалёў атрымаў у верасні 1941 г. На жаль, яна стала і апошняй. 21 снежня 1942 г. радавы 44-га артыльерскага 16-й гвардзейскай стралковай дывізіі Павел Магдалёў загінуў у няроўным баі пад Ржэвам Цвярскай вобласці. Пахаваны ў брацкай магіле ў в. Палуніна.

Аляксандр Кузьміч на фронт не трапіў па стане здароўя. Але калі ў навакольных лясах з'явіліся партызаны, ён стаў іх сувязным. Ак-

тыўна дапамагаў народным месціўцам, пакуль не трапіў у рукі ворага. Яго расстралялі 19 студзеня 1943 г. у Слаўгарадзе.

Уладзімір Кузьміч нарадзіўся ў 1924 г. У Чырвоную Армію яго не прызвалі. Фронтам для байца партызанскага палка «Трынаццаць» спачатку стаў тыл. А пасля злучэння палка з рэгулярнымі часцямі Чырвонай Арміі пайшоў далей на захад. Удзельнічаў у вызваленні Магілёўшчыны, Міншчыны, дайшоў да Чэхаславакіі. Там быў цяжка паранены і памёр у шпіталі. Пахаваны на каталіцкіх могілках у г. Мараўская Астрада.

Дзмітрый Кузьміч памёр у сваёй вёсцы ў час вайны. Сёмы з братоў Пётр быў малалетка. Ён з сястрой Дар'яй рабіў усё, каб хоць трохі зменшыць пакуты маці, суцешыць яе, калі забіралі ў Нямецчыну Ганну Кузьмінічну,



Пётр і Іван Кузьміч Магдалёвы. 1984 г.

расстралялі Аляксандра, калі ішлі адна за адной чатыры пахавальняы.

Вядома ж, аб тым, што яны нашчадкі поўнага Георгіеўскага кавалера, ніхто тады гаварыць не мог, бо гэта былі царскія ўзнагароды.

З п'сьма У.К.Магдалёва родным

12 ліпеня 1944 г.

... Вот дорогие родители, Даша, Митя, Петя, не обижайтесь на меня, что я вам долго не писал писем. Я потому не слал вам писем, что мне не надо было писать, потому что 24 июня мы пошли на прорыв немецкой обороны на реке Друць. Прорвали его оборону..., и делали по 60 км в сутки. Противник отступал на запад. Вот дорогие мои родители, 10 июля я был ранен на реке Щара... в правую ногу ниже колена осколком. Ну, рана моя лёгкая, и я нахожусь в госпитале. Теперь, дорогие мои родители, я хочу сообщить о том, что 28 июня 1944 года был убит Шаройкин Николай. Когда вы его не знаете, то он сам из Дубравки. Напишите мне свои новости, что вы теперь делаете, кто у вас старшина колхоза...

А.Р.Галынскі.

У адным страі муж, жонка і дачка

У той час у Краіне Саветаў прафесія ваеннага лічылася адной з самых прэстыжных. І калі Нічыпара Цыганкова, юнака з вёскі Кульшычы, прызвалі ў рады Чырвонай Арміі, ён вырашыў назаўсёды звязаць з ёй свой лёс. Падаў заяву ў пяхотную школу, якую скончыў у 1933 г.

Вялікую Айчынную вайну Нічыпар Фаміч сустрэў у Карэліі ў званні маёра. Менавіта ў гэты цяжкі для Радзімы час ён уступіў у рады ВКП(б). Удзельнічаў у баявых аперацыях на Карэльскім фронце, за адну з якіх у снежні 1941 г. быў узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга.

Разам з Н.Ф.Цыганковым на фронце былі яго дачка Марыя і жонка Наталля Аляксандраўна — санітаркамі медсанбата. У сына Уладзіміра, які жыве зараз у Маскве, захаваўся сямейны здымак, зроблены недзе ў канцы вайны фатографам-аматарам. На здымку Нічыпар Фаміч з дачкой і жонкай.

Па фотакартках, выісцы з архіва і пасведчаннях на ўзнагароды можна дакладна прасачыць ваенны шлях палкоўніка Н.Ф.Цыганкова (гэта званне яму было прысвоена ў канцы 1943 г. ці ў пачатку 1944 г.). У чэрвені 1944 г. Нічыпар Фаміч за ўзорнае выкананне баявых заданняў узнагароджаны ордэнам Кутузава II ступені, у лістападзе гэтага ж года — ордэнам Чырвонай Зоркі, у снежні — медалём «За абарону Савецкага Запаляр'я».

Загінуў камандзір 313-й стралковай дывізіі палкоўнік Н.Ф.Цыганкоў 24 красавіка 1945 г. у г. Грайфенхаген (Памеранія), няпрэдадні ён атрымаў сваю



А.А.Гайчукоў.

апошнюю ўзнагароду — ордэн Айчыннай вайны I ступені.

В.І.Каржакоў, З.Аляксеева.

Мы ўсе мечаныя кулямі і асколкамі

З успамінаў А.А.Гайчукова

Наш 1923 г. па першай мабілізацыі не ўзялі. Мы будавалі ўмацаванні, капалі супрацьтанкавыя равы. 12 ліпеня, калі вораг наблізіўся, нас — 22 юнакоў з в. Кульшычы — адправілі за Сож. Ваенкамат знаходзіўся ў Старынцы. Там сабралі такіх, як і я, і калона ўзяла напрамак на Маскву. Раней за мяне з дому пайшлі бацька і старэйшы брат. Я ўглядаўся ў сустрэчныя калоны байцоў, але сваіх не сустрэў.

На Смаленшчыне нечакана напаткаў землякоў, спытаў, ці не бачылі бацьку або брата. Мне адказалі, што часць, у якой быў бацька, пагрузілася і адправілася на фронт. Так мы развіталіся назаўсёды.

Сам я на фронт трапіў у снежні 1941 г., калі ворага пагналі ад Масквы, быў камандзірам гарматы. Наш гарматны разлік ваяваў на Смаленшчыне, вызваляў радзіму будучага першага касманаўта Юрыя Гагарына. У жніўні сорак трэцяга я быў паранены першы раз. Восенню, калі частка Беларусі была вызвалена, я трапіў пад Оршу, а потым пад Віцебск. Адтуль нашу частку перакінулі на Ленінградскі фронт, потым у Прыбалтыку. Ішла вайна...

У кожнага з нас былі на вайне бацькі, браты, іншыя родзічы. І як марылася аб сустрэчы хаця б з кім-небудзь з блізкіх ці з землякоў. І такія сустрэчы здараліся. Вось адна з іх. Неяк мы мянялі баявыя пазіцыі. Першым ехаў Мацвееў. Ён перабраўся цераз раўчук, за ім другая

гармата. Пад трэцяй не вытрымаў мост, наша гармата забуксавала.

У гэты момант праходзіла калона пехацінцаў. Наш камандзір батарэі падаў каманду:

— Мацвееў, адчапіце гармату і падайце цягач пад трэцюю! Раптам з калоны байцоў выйшаў салдат і спытаў:

— Хто клікаў Мацвеева?

— Не, у нас свой Мацвееў, — адказаў камбат.

І тут здарылася неверагоднае. Наш Мацвееў кінуўся да пехацінца.

— Браток! А я ж цябе не мог адшукаць!

Браты абняліся, ад радасці плакалі, як малыя. І для нас гэта была вялікая радасць. Праз некалькі дзён Мацвеевы сталі служыць у адной батарэі.

За вайну я тройчы быў паранены. Для многіх вайна скончылася ў Берліне, а мне давялося ехаць у Забайкальскую ваенную акругу. Набліжалася вайна з Японіяй. Пасля яе разгрому яшчэ два гады праслужыў у Кітаі.

Не ўсе мае землякі і мае аднагодкі вярнуліся дамоў. А хто вярнуўся, той мечаны кулямі і асколкамі. Атрыманыя раны не не ды і цяпер даюць знаць аб сабе, напамінаючы былыя баі і паходы. Як хочацца, каб нашы ўнукі і праўнукі не ведалі, што такое вайна.

Францыя помніць...

Мой бацька Фёдар Якаўлевіч Кажамякін і старшы брат Ілья ў гады грамадзянскай вайны змагаліся з белагвардзейцамі. Памятаю, яны расказвалі нам аб тых грозных і цяжкіх днях, вучылі любіць і абараняць Айчыну.

Шоў час. Мае браты набывалі прафесіі, абзаводзіліся сем'ямі, малодшыя вучыліся.

Калі пачалася Вялікая Айчынная вайна, з вёскі Закрупец з нашага дома пайшло сямёра: шэсць братоў і сястра Марыя. Лёс раскідаў нас па розных франтах і партызанскіх атрадах. Нялёгка далася Перамога савецкім людзям. Дорага каштавала яна і нашай сям'і. Ілья да вайны быў настаўнікам, а калі фашысты прыйшлі на Слаўгарадчыну, стаў партызанам. Камісар атрада І.Ф. Кажамякін выходзіў у партызан любіць да Радзімы, нянавіць да ворага, вучыў не палохацца смерці. Сам ён мужна загінуў у няроўным баі на сваёй жа зямлі і пахаваны ў вёсцы Старынка. †

Іван таксама быў партызанам на Слаўгарадчыне. Калі прыйшла Савецкая Армія, разам з партызанамі Іван пайшоў далей, вызваляў Слаўгарадскі раён і ў баі за вёску Рудня быў цяжка паранены.

Нічога не ведалі пра Фёдара, які быў кадравым афіцэрам. Атрымалі толькі паведамленне, што прапаў без вестак. Толькі ў 1971 г. родзічы мае прачыталі ў газеце «Савецкая Беларусь», што Фёдар Кажамякін — са Слаўгарадскага раёна, загінуў у баях з фашыстамі ў Францыі.

Верылася і не верылася. Думалася, што гэта не ён, а нехта іншы аднаго прозвішча. Потым аб гэтым было напісана і ў раённай газеце «Ленінскае слова». Пачалася перапіска з таварыствам «Францыя — СССР». Факты пацвердзіліся. Нам паведамілі, што Фёдар Фёдаравіч Кажамякін сапраўды з беларускай вёскі Закрупец. Далей мы даведзіліся, што Фёдар пахаваны на могілках у Локрыст-Энзензаку дэпартаменту Марбіян, што на мармуры напісана: «Тут пахаваны рускі лейтэнант, які памёр за Францыю. Вечная памяць». Падрабязнасцей жыцця і смерці брата мы не ведалі.

І вось выпадак. Мяне запрашае ў Францыю таварыства «Францыя — СССР». Збіраюся ў дарогу. Хваляванне і радасць. Хваляванне ад

таго, што еду ў краіну, аб якой многа чытаў і ніколі там не быў. Радасць, што сустрэнуся з людзьмі, якія ваявалі з маім братам і раскажуць аб яго баявых подзвігах, што пабуду на зямлі, за якую аддаў сваё жыццё Фёдар.

Парыж. Ён сапраўды па-свойму цудоўны. Непаўторная экзатыка, помнікі даўніны. Новае і старое. Яно пераплятаецца. Старое застаецца старым, а новае прыгожае па-свойму. Мяне сустракае работнік таварыства «Францыя — СССР» Анна Дэналу.

22 ліпеня мяне сустрэў баявы сябра Фёдара Жак Шэню. Едзем на мітынг, а потым па месцах баявой славы. Мясцічка Керма. Нас сустракаюць людзі. Апанутыя просценька, але дабрадушныя. Да мяне падыходзіць пажылы мужчына, прадстаўляецца: Івану Жыганду. Ён абдымае мяне, ляпае па плячы, гаворыць, гаворыць. І разумею, што ён называе маё імя, што я падобны на Фёдара, толькі той быў вышэйшы ростам і мацнейшы. Людзі згодна ківаюць яму. Так яно і было. Фёдар быў высокі, шырокі ў плячах. Івану Жыганду расказвае, як трое рускіх уцяклі з палону, прыйшлі да яго. Яны назваліся рускімі і папрасілі схаваць іх. Некалькі дзён хаваліся ў доме, а потым на яго агародзе зрабілі зямлянку і жылі там, пакуль не акрэплі.

— Удзень рускія хаваліся ў зямлянцы, а ўначы выходзілі да людзей, расказвалі аб жыцці ў Расіі, аб цяжкім жыцці палонных рускіх і французцаў, шукалі сувязі з партызанамі, — расказваў Жыганду.

Потым была паездка па месцах баявой славы атрада французскага Супраціўлення. У атрадзе было 150 чалавек. Сярод іх трое рускіх. Атрад базіраваўся непадалёку ад мясцічка. 14 ліпеня 1944 г. фашысты акружылі лес, дзе знаходзіліся партызаны. Завязаўся бой. Сілы былі няроўныя. Было знішчана многа фашыстаў. Партызан засталася ў жывых толькі 50. Праз некаторы час у раёне горада Энебон паблізу сяла Локрыст партызаны сустрэлі калону. Камандаванне ўзяў на сябе Фёдар. Ён загадаў падпусціць машыны бліжэй і першым падняўся ў атаку. Некалькі машын запалалі, 44 фашысты паднялі рукі.

У горадзе Ларэён была база падводных лодак. Гітлераўцы знаходзіліся ў бункерах.

Партызаны акружылі базу і знішчылі яе. За гэты бой Фёдар першым з рускіх і французцаў быў узнагароджаны ордэнам Крыжа.

— У горадзе Энебоне базіравалася фашысцкая камендатура. Акупанты гаспадарылі як хацелі, катавалі мірнае насельніцтва. Народныя мсціўцы вырашылі разграміць камендатуру. Яе акружылі, пачаўся бой. Камендатура перастала існаваць. У гэтым баі Фёдар вёў сябе як сапраўдны герой. Тут ён і многія французцы загінулі, — успамінаў Жак Шэню.

За гэты бой Фёдар быў узнагароджаны вышэйшай узнагародай Францыі ордэнам Ганаровага Легіёна.

Мы ездзілі па месцах баявой славы Фёдара і яго французскіх сяброў. Са мной Жак, яго маці, жонка, дачка, сябры Жака.

Сем дзён у Францыі, у сям'і, якую з намі звязвае дружба, палітая крывёю Фёдара за Францыю.

Зноў вяртаемся ў Локрыст на могількі. Зноў мітынг. На мармуровай пліце імя і прозвішча



Ф.Ф.Кажамякін.

Фёдара, чырвоная зорка. Тут жывыя кветкі. Яны ніколі не вянуць, бо за магілай Фёдара, як за магілай сына, глядзіць французская жанчына — маці Жака Александрыя Шэню. На восьмы дзень я развітаўся з тымі людзьмі, якія былі вернымі і надзейнымі таварышамі Фёдара, якія для мяне сталі блізкімі.

П.Ф.Кажамякін.

Друкуецца па газеце «Ленінскае слова». 1977. 25 жн.

Так і не дачакалася маці сыноў

У руднянцаў Бліннікавых было пяцёра сыноў і ўсе адзін у аднаго. Старэйшы Анісім застаўся з бацькамі. Вырошчваў хлеб, а потым стаў калгасным кавалём. Іван скончыў 7 класаў і паехаў на Далёкі Усход будаваць г. Камсамольск-на-Амуры.

У 1938 г. яго прызвалі ў армію. Праз год стаў курсантам ваеннага вучылішча Васіль. Неўзабаве і Аляксей пераняў яго прыклад.

Кожны раз выходзіла Праскоўя Піменаўна на вуліцу сустракаць паштальёна. І калі трымала ў руках салдацкія трохкутнікі, ад радасці цяклі слёзы. Ганарыўся сынамі і бацька. Трое служылі ў арміі, а чацвёрты, самы малодшы Міша, пакуль што хадзіў у школу і з захапленнем чытаў пісьмы ад сваіх братоў.

І раптам вайна. Праз два дні Бліннікавы праводзілі на фронт і чацвёртага — Анісіма.

Вораг акупіраваў Беларусь. У Рудні таксама пачалі гаспадарыць фашысты. Міша ненавідзеў іх люта.

Гэта нянавіць прывяла шаснаццацігадовага юнака ў партызанскі атрад. Так пяць сыноў з адной сям'і ўдзельнічалі ў баях за вызваленне

нашай Радзімы, блі фашыстаў на розных франтах.

Радавалася маці, калі пасля вызвалення Рудні атрымала пісьмо ад Івана, а потым ад Аляксея. У адным з іх Аляксей прыслаў вадзю газету, у якой быў спіс узнагароджаных ордэнамі і медалямі. Імя Аляксея было ў ліку узнагароджаных ордэнам Чырвонай Зоркі.

А праз тыдзень Бліннікавы атрымалі паведамленне, што ў баях за вёску Улукі загінуў Міхаіл. Не паспелі забыць адно гора, як за ім прыйшло другое — загінуў Анісім.

Вайна працягвалася. Вось паштальён прынес пісьмо ад Івана. Ён знаходзіўся ў шпіталі цяжка паранены. Такое ж пісьмо прыйшло і ад Аляксея.

У 1944 г. Праскоўя Піменаўна атрымала паведамленне, што трэці сын Васіль загінуў пры вызваленні Чэхаславакіі.

Пакалечаныя вайной вярнуліся толькі Іван і Аляксей. У Аляксея доўга не заживалі цяжкія раны, і ён памёр. У жывых застаўся толькі Іван. Ён жыў у г. Самара, працаваў вадзіцелем тралейбуса.

Е. Болатова.

Другі раз ён ужо не вярнуўся

Мой бацька нарадзіўся ў беднай сялянскай сям'і, у якой гадалася дзевяць дзяцей. Вядома, пракарміць столькі душ малазямельнаму селяніну было вельмі цяжка. Галоўнае, што заўсёды хвалявала маіх дзядоў — як усіх выгадаваць, паставіць на ногі. Пра адукацыю ці пра што іншае, што выходзіла за кола пытанняў аб ежы і адзенні, нават не марылі.

Аляксей Піліпавіч быў у сям'і трэцім. У той час у вёсках старэйшыя дзеці заўсёды дапамагалі ў сям'і гадаваць малодшых. З маленства мой бацька прыцягваўся да працы, а ва ўзросце 12 гадоў яго аддалі ў найм у в. Хачынку Быхаўскага павета (тады і нашы Кульшычы адносіліся да гэтага павета). У пана бацька пасвіў жывёлу, даглядаў яе, рабіў усё, што загадаюць. За гэта яго кармілі, адзявалі і давалі нейкія капейкі, якія прыносіліся ў сям'ю. А калі ў час Кастрычніцкай рэвалюцыі ў 1917 г. паноў прагналі, Аляксей Піліпавіч вярнуўся ў сваю вёску. Адночы ў пачатку 1918 г. праз Кульшычы праходзіў атрад Чырвонай гвардыі. Бацька стаяў на вуліцы і зайздросціў тым, што праходзілі міма. Раптам адзін з чырвонагвардзейцаў крыкнуў яму: «Чаго стаіш, пойдзем разам, будзем Саветы абараняць».

Чалавек той, відаць, пажартаваў, а бацька мой (тады ён яшчэ малады хлопец) адразу ж стаў побач з тым, каторы выказаў такую прапанову. Нікому нічога не сказаўшы, ён пакрочыў разам з імі ў бок Быхава. Так упершыню Аляксей Гайчукоў на доўгі час пакінуў родны кут. Вярнуўся ён дадому больш як праз тры гады і расказваў пра сваё жыццё вельмі рэдка: вядома ж, зусім непісьменны быў. Аб тым, дзе ён быў, што рабіў увесь гэты час, у сям'і даведаліся ад яго самога.

Спачатку іх накіравалі на абарону Петраграда. А калі небяспека гораду на Няве мінула,

атрад перакінулі на поўдзень. Тут бацька сустраў свайго земляка Івана Іванавіча Каржова, з якім у складзе брыгады Р.І.Катоўскага яны грамілі Дзянікіна, потым на Заходнім фронце змагаліся з белапалякамі. Старэйшы бацькаў брат Елісей у гэты час хадзіў у атакі побач з В.І.Чапаевым. Адгрымела грамадзянская вайна, і Аляксей Піліпавіч вярнуўся дадому, заняўся сельскай гаспадаркай. У час калектывізацыі ў ліку першых падаў заяву ў калгас, працаваў брыгадзірам. Давялося яму выконваць абавязкі і старшыні калгаса.

І вось Вялікая Айчынная вайна. Аляксей Піліпавіч Гайчукоў зноў пакінуў вёску, каб са зброяй у руках абараняць Радзіму ад варожага нашэсця. На гэты раз ён дадому ўжо не вярнуўся. І аб яго лёсе мы нічога не ведалі.

І толькі праз дзевяць гадоў пасля заканчэння вайны маці атрымала вось такі ліст.

«20.08.55.

Здравствуйте, незнакомая нам Ульяна Федоровна. Разрешите передать Вам от нас, комсомольцев, горячий привет и пожелания самых хороших успехов в вашей жизни!

Ульяна Ф., разрешите Вас побеспокоить и сообщить Вам о следующем: Ваш муж или сын, конечно, извините, так как мы не знаем, был обнаружен убитым во время войны. 10 августа мы нашли в овраге останки человека и между ними мы нашли адрес. Вот мы и решили по этому адресу написать вам письмо, конечно, если письмо дойдет и если вы живы.

Вот пока и все. Наш адрес: Сумская обл., Шалычинский р-н, д. Казача. Фокин Петр Владимирович».

Ліст дайшоў. І мы даведаліся, што сталася з бацькам. Жыхары в. Казачай перанеслі яго прах у брацкую магілу.

А.А.Гайчукоў.

315 баявых вылетаў маёра Памазкова

За час вайны з нямецка-фашысцкімі захопнікамі наш зямляк з в. Лапацічы Лука Дзмітрыевіч Памазкоў зрабіў 315 баявых вылетаў. Апошні з іх — 2 мая 1945 г. на Берлін. Чатыры разы гарэў яго самалёт. Адночы быў цяжка паранены і сам лётчык, але амаль без прытомнасці ён давеў самалёт да свайго аэрад-

рома і пасадзіў яго. Подзвігі адважнага сокала Радзіма адзначыла трыма ордэнамі Чырвонага Сцяга, трыма ордэнамі Айчыннай вайны, у тым ліку двума I ступені, ордэнам Чырвонай Зоркі і шэрагам медалёў.

Вярнуўшыся ў родную вёску, Лука Дзмітрыевіч працаваў настаўнікам, дырэктарам

школы, старшынёй сельсавета. Ён заўсёды карыстаўся людскою павагай. Асабліва шмат увагі аддаваў патрыятычнаму выхаванню моладзі. Памёр Л.Дз.Памазкоў у 1990 г.

Удзельнік Парада Перамогі

Аляксандр Лявонавіч Санташоў нарадзіўся ў 1922 г. у Слаўгарадзе. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны з самага яе пачатку і да заканчэння. Ваяваў на розных франтах. А.Л.Санташову выпаў гонар прадстаўляць сваю часць на Парадзе Перамогі, які адбыўся ў Маскве на Краснай плошчы 24 чэрвеня 1945 г. Узнагароджаны ордэнамі Айчыннай вайны II ступені, Чырвонай Зоркі, двума медалямі «За адвагу», медалём «За баявыя заслугі». У пасляваенны час за самаадданую працу Аляксандр



Л. Дз. Памазкоў.

Лявонавіч адзначаны ордэнам «Знак Пашаны» і медалём «За доблесную працу». У азнаменаванне 100-годдзя з дня нараджэння У.І.Леніна».

Момант вайны

— Ёсць! Адлятаўся, — закрываў радасна нехта з зеніткаў, назіраючы, як падбіты фашысцкі сцягвіцкі урэзаўся ў зямлю. Бачыў гэта і франтавы фотакарэспандэнт. І адразу паспяўся да месца падзення самалёта і да збіўшага

яго зенітнага разліку, якім камандаваў наш зямляк Мікалай Міхайлавіч Бычынскі, каб засняць для гісторыі вынікі бою. Гэтыя здымкі, што захаваліся да нашага часу, дазваляюць чытачам убачыць тыя моманты ўжо далёкай вайны.



М. М. Бычынскі.



Разлік сяржанта М. Бычынскага (крайні злева) і збіты ім самалёт.

Праз пекла Бухенвальда

Іосіф Іванавіч Сёмкін нарадзіўся ў 1910 г. у в. Крамянка Слаўгарадскага раёна. Пасля сканчэння школы працаваў сакратаром Старынскага сельсавета. У 1933 г. прызваны ў рады Чырвонай Арміі, дзе яго накіравалі на курсы каманднага саставу. Скончыўшы курсы, атрымаў званне лейтэнанта артылерыі. У пачатку 1941 г. у званні капітана І.І.Сёмкін прызначаны камандзірам асобнага 479-га артылерыйскага зенітнага дывізіёна, які дыслацыраваўся за 3 км на захад ад Беластока, непадалёку ад граніцы з Польшчай. 22 чэрвеня 1941 г. воіны дывізіёна першымі сустрэлі атакі фашысцкіх полчышчаў і да канца чэрвеня 1941 г. мужа абаранялі заходні рубжэ краіны. У адным з цяжкіх баёў у час адбіцця танкавай атакі ворага камандны пункт 479-га дывізіёна быў падвергнуты інтэнсіўнаму артылерыйскаму абстрэлу і бамбёжцы з паветра. Сярод забітых і параненых камандзіраў і чырвонаармейцаў, якія там знаходзіліся, быў цяжка паранены і кантужаны Іосіф Сёмкін. Ён трапіў у палон і быў адпраўлены ў фашысцкі канцлагер Бухенвальд, сумна вядомы жорсткім і

нечалавечым абыходжаннем з вязнямі. Асабліва жудаснымі ўмовамі вызначалася ўтрыманне савецкіх ваеннапалонных. За нязначныя парушэнні лагернага рэжыму каралі смерцю. У лагеры дзейнічала некалькі падпольных арганізацый. У групу па кіраўніцтве падпольнай работай увайшоў і Іосіф Сёмкін. Інтэрнацыянальны лагерны цэнтр здолеў аб'яднаць намаганні падпольных груп і арганізаваць узброенае паўстанне вязняў. 11 красавіка 1945 г. паўстанцы авалодалі лагерам. А назаўтра, 12 красавіка, у лагер увайшлі войскі саюзнікаў. Пасля вызвалення І.І.Сёмкін узначальваў камісію па рэпатрыяцыі савецкіх вязняў на радзіму. Пасля заканчэння тэрміну работы камісіі Сёмкіну было прысвоена чарговае вайсковае званне — маёра. У гэтым званні ён дэмабілізаваўся ў сакавіку 1946 г. Потым працаваў майстрам, прапрабам будаўнічага ўчастка ў Слаўгарадскім прамкамбінаце. Памёр у жніўні 1997 г. Узнагароджаны ордэнамі Чырвонай Зоркі, Айчынай вайны I ступені, медалямі.

А.А.Сёмкін, А.І.Сёмкін.

На апошніх рубяжах

З успамінаў П.С.Ерашэнкі

Павел Сафронавіч Ерашэнка нарадзіўся 27.6.1926 г. у в. Васыкавічы Слаўгарадскага раёна ў сялянскай сям'і. Пасля вызвалення раёна ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў добраахвотна ў снежні 1943 г. пайшоў у дзеючую армію. Удзельнічаў у баях на 1-м і 2-м Беларускіх франтах у якасці сувязіста-тэлефаніста. Мае звыш 20 узнагарод, у т.л. ордэны Чырвонай Зоркі, Айчынай вайны II ступені, медалі «За адвагу», «За баявыя заслугі», «За ўзяцце Берліна» і інш. Скончыў Горкаўскае ваенна-палітычнае вучылішча імя М.В.Фрунзе (1951), БДУ імя У.І.Леніна (1963), партыйную школу пры ЦК КПСС (1967). Як ваенны журналіст працаваў у газетах «Во славу Родины», «Советская Армия» (ГСВГ), ваенным карэспандэнтам газеты «Срвачу» у Чэхаславакіі. З 1977 г. у адстаўцы, палкоўнік. У 1981—1992 гг. рэдактар, старшы рэдактар выдавецтва «Універсітэцкае». Лаўрэат прэміі Саюза журналістаў СССР 1990 г. Адзін з аўтараў і складальнікаў гісторыка-дакументальнай хронікі «Памяць. Слаўгарадскі раён». Жыве ў Мінску.

Гісторыя да гэтага часу не выявіла імя чалавека, які першы кінуў баявы кліч «Даеш Берлін!». Але ўжо ў суровым 1942 г. гэтыя словы штыкамі пісалі на руінах Сталінграда байцы легендарнай 62-й арміі. А праз два гады амаль на ўсіх франтавых шляхах з'явіліся ўказальнікі: «Да Берліна 540 км... 142... 67...»

І нішто не магло спыніць наша пераможнае шэсце.

У пачатку красавіка 1945 г. нашы войскі, якія вялі наступленне на Франкфурт-на-Одэры, занялі вёску Кунерсдорф. Напярэдадні палкавы агітатар распавядаў нам, што менавіта ў гэтых мясцінах яшчэ ў сярэдзіне XVIII ст. рускія воіны праславілі ў баях сваю зброю. Яны ўшчэнт разбілі 48-тысячнае войска Фрыдрыха II.

І вось мы, трое байцоў, сядзім у акопе, які спехам абсталявалі паблізу Кунерсдорфа. Мы толькі праклалі сюды лінію сувязі. Яфрэйтар Иван Шык наладжвае мацаванне кабелю, а я ўключаю тэлефонны апарат.

— Сувязь ёсць! — дакладваю на агнявую пазіцыю. — Рыхтуемца ісці далей.

— Дай мне трубку, — просіць малодшы сяржант Прывалаў. І, ігнаруючы строгія правілы тэлефонных перамоў, дэкламуе:

Парящий слыша шум орлицы,
Где пышный дух твой, Фредерик?
Прогнанный за свои границы,
Еще ли мнишь, что ты велик?..

І просіць «Клён» перадаць гэтыя словы ў Берлін, фюрэру.

— Адкуль гэта, — пытаюся, — няўжо сам склаў?

— Не, гэта Міхайла Ламаносаў. А я ўчора ў маентку знайшоў рускую старую кніжку з гэтымі радкамі. Напэўна, фашысты аднекуль вывезлі. Пасля вайны перадам яе ў нашу вясковую чытальню, няхай людзі падзівацца рэліквіі.

Але не здзейснілася мара салдата. На Зеелаўскіх вышынях загінуў Прывалаў. Склалі там свае галовы і шмат іншых байцоў і камандзіраў нашай 64-й стралковай Магілёўскай ордэна Суворова дывізіі. Ды і не толькі нашай.

Да самых апошніх сваіх дзён не забуду два баявыя эпізоды, якія здарыліся на працягу аднаго дня, а дакладней — адной гадзіны ўжо на апошніх рубяжах вайны.

Нашаму лінейнаму разліку спатрэбілася шпуля тэлефоннага проваду. Я прыхапіў дзве, ды яшчэ цэлы кацялок кашы з тушонкай: як казалі тады, на мяне і на таго хлопца. На зваротным шляху трапіў пад моцны агонь праціўніка. Бягу праз сапраўднае пекла. Раптам чую: «Паўлуша!» Кулём звальваюся ў акоп, а ў ім — аўтаматчык, мой аднавясковец і цёзка па прозвішчы Иван Восіпавіч Ерашэнка. Дзялюся з ім кашай, абменьваемся некалькімі фразамі і — зноў наперад!

Прыбег на НП літаральна за нейкія секунды да часу «Ч», не паспеў выцерці



І.І.Сёмкін.



П.С.Ерашэнка.

пот з твару, як па сігнале ракеты нашы стралковыя роты ўзняліся ў атаку. Па іх ланцугу фашысты адразу ўдарылі з усіх сваіх агнявых сродкаў. Выратавацца ад гэтага шквалу можна было толькі рашучым кідком на ворага. Разам з пехацінцамі цягну кабель. Апярэджваю аднаго з іх і бачу: яго аўтамат вісіць на шыі. Чаму не ў руках? О божухна! — у руках ён нясе ўласныя вантробы, якія вывальваюцца з распаласаванага жывата. Ён адстае ад іншых, але робіць апошнія крокі — на Берлін...

21 красавіка наша авіяцыя нанесла моцны ўдар па ваенных аб'ектах варожай сталіцы. Як потым я даведаўся, за ўдзел у гэтых баявых аперацыях атрымаў званне Героя Савецкага Саюза і мой стрыечны брат — Віктар Іванавіч Ерашэнка.

— Калі б ведаў, што ты там, на зямлі ваюеш, абавязкова памахаў бы табе крылом, — жартаваў Віктар пры сустрэчы...

Ды я ўсё роўна нічога б не убачыў праз заслону пажараў, якія некалькі сутак шугалі над Берлінам. Але варожы гарнізон працягваў упартае супраціўленне. Над рэйхстагам ужо лунаў чырвоны сцяг, а кананада ўсё не сціхала.

Толькі ў сярэдзіне дня 2 мая абаронцы гітлераўскай сталіцы пачалі здавацца. Міма нашых аўтаматчыкаў на гарадскіх скрыжаваннях ішлі палонныя салдаты фюрэра, кідаючы да ног пераможцаў зброю і амуніцыю. Клац, клац, клац... На вачах уздымалася гара зброі, якая толькі што сеяла смерць.

Праз некалькі гадзін берлінскія вуліцы і плошчы сталі для нас сваімі. Тут мы шукалі аднапалчан і землякоў, знаёмых. Ранялі скупыя мужчынскія слёзы, калі даведваліся аб загінуўшых смерцю храбрых ужо на парозе перамогі.

Хутка таварышы па службе ад'язджалі на Радзіму: адны на Парад Перамогі, іншыя — да мірнай працы. Нам жа, 18—19-гадовым трэба было яшчэ заставацца ў Германіі і добрых пяць-шэсць гадоў чакаць сваёй чаргі на дэмабілізацыю.

З цікавасцю прыглядаліся мы да сваіх былых ворагаў, а яны — да нас. Згаладалыя берлінцы паціху выходзілі са сваіх сховішчаў, а калі на вуліцах з'яўляліся нашы паходныя кухні, побач з імі ў немцаў знікалі ўсялякія жахі. Напэўна, гэтая акалічнасць была не апошняй у ліку тых, што садзейнічалі ўсталяванню з цягам часу паразумення паміж намі і мясцовымі жыхарамі.

Мой пасляваенны лёс склаўся такім чынам, што ў Германіі я сустрэў не толькі першую пераможную вясну, але і дваццатую. На гэты раз я прыехаў у Патсдам ужо ў якасці афіцэра-журналіста. І не адзін, а з сям'ёй. Жылі мы хоць асобай «калоніяй», але сярод немцаў. Нашы дзеці разам гулялі, часцей за ўсё ў вайну.

І вось аднойчы да нас заявіўся заплаканы нямецкі хлопчык Іорг і звярнуўся да маёй жонкі. Не хоча ён быць «фашыстам». Нават у дзіцячай гульні. Не хоча ім быць і наш сын.

— А вы гуляйце ў чырвоных і сініх. Па колеры вашых піянерскіх гальштукаў, — параіла жонка.

Вярнуліся пераможцамі

Звыш двух тысяч слаўгарадчан за мужнасць і адвагу, праяўленыя ў час Вялікай Айчыннай вайны, адзначаны баявымі ордэнамі і медалямі. На жаль, складалінікі раённай хронікі «Памяць» не змаглі назваць усіх іх паімённа. Няхай яны даруюць нам. Але ж і гэты далёка няпоўны пералік нашых ардэнаносцаў, які змяшчаецца ніжэй, дазваляе ўявіць сабе тое, што барацьба беларускага народа з

Іорг усё зразумеў і радасны пабег на вуліцу...

Хутка мы пазнаёміліся і з яго бацькамі. Пётр Мыло быў архітэктарам горада. Яго жонка Брыгіта — медсястрой. Гадавалі траіх дзяцей. Мы сталі сустракацца сем'ямі. З часам знаёмства перарасло ў сяброўства. Нашы святы мы праводзілі ў нас, іхнія — у іх. З адпачынку, які праводзілі ў Беларусі, ніколі не вярталіся без падарункаў нямецкім сябрам. І не памятаю выпадку, каб на мытні што-небудзь адабралі ў нас.

Праз пяць гадоў вярнуліся на радзіму. І неўзабаве запрасілі нашых сяброў у Мінск. Паказалі ім усё, што змаглі. Горад вельмі ўразіў нашых гасцей. Пётр зрабіў фільм пра Мінск і Беларусь і паказваў яго ў Патсдаме бліжэй і знаёмым.

Ужо мінула не адно дзесяцігоддзе. Аднак і да гэтага часу мы абменьваемся лістамі, падарункамі, па-магчымасці сустракаемся. Самае прыемнае — тэлефонны званок з Патсдама: «Надя, Павел, як вашы справы? Можа, маеце ў чым патрэбу?» Непакояцца, нагледзеўшыся маскоўскіх тэлеперадач. А калі іх малодшы сын Цвен тэлефануе майму сыну, або дачка Ульрыка маёй дачцэ — у іх размова атрымліваецца больш аптымістычная.

Трэць стагоддзя працягваецца наша сяброўства. З цягам часу яно не толькі не слабее, а мацнее. Вось я і мяркую: як гэта добра, калі людзі розных краін гэтак па-сяброўску абменьваюцца поціскамі рук, усмешкай, жадаюць адзін аднаму ўсяго найлепшага. Наколькі больш цікавым і змястоўным ад гэтага становіцца жыццё.

ворагам была самаадданая, а гераізм — масавы.

БАБІНАЎ Анато́ль Восі́павіч — адзін з нямногіх юнакоў Слаўгарадчыны, які атрымаў баявы ордэн у шаснаццацігадовым узросце. І хоць у падраздзяленні ён быў самы малады, але змагаўся з ворагам не горш за іншых.

БАЛЫЧАЎ Я́хім Фё́даравіч узначальваў падраздзяленне разведкі. Зараз цяжка падлічыць, колькі разоў ён вадзіў сваіх падначаленых на

самыя рызыкоўныя заданні. А вось тое, што ён быў 5 разоў паранены, узнагароджаны 3 баявымі ордэнамі і шэрагам медалёў, вядома са старонак франтавых газет. Яны не аднойчы пісалі аб подзвігах нашага земляка з в. Людкоў.

БОНДАРАЎ Лука Еўдакімавіч вярнуўся ў родны Сычын з ордэнам Славы III ступені і медалём «За адвагу».

БУБНОЎ Міхаіл Парфенавіч вярнуўся ў родную Бахань з ордэнам Чырвонай Зоркі і медалямі «За перамогу над Германіяй» і «За перамогу над Японіяй» і інш. Узнагароды сведчаць аб гераічным шляху салдата.

БУРАКОЎ Мікалай Раманавіч з в. Кабіна Гара свой другі баявы ордэн — Айчынай вайны II ступені — атрымаў у баях за вызваленне роднай Беларусі. Тады ж яго і цяжка параніла.

ГАЙЧУКОЎ Аляксей Аляксеевіч трапіў на фронт у лютым 1942 г. і прайшоў вялікі баявы шлях. Перамогу сустрэў на захадзе, далёка ад родных Кульшыч. Потым яму давялося яшчэ ваяваць з японскімі мілітарыстамі, у баях з якімі ён атрымаў трэцяе раненне. Шмат у былога воіна урадавых узнагарод. Адных баявых ордэнаў аж 4, а медалёў амаль удвая больш.

ГАРЦУЕЎ Міхаіл Раманавіч — адзіны на Слаўгарадчыне ветэран Вялікай Айчынай вайны з ліку радавога і сяржанцкага складу, адзначаных вышэйшай урадавай узнагародай — ор-

дэнам Леніна. Яго наш зямляк атрымаў за подзвіг, здзейснены на падыходзе да Варшавы. Абставіны бою склаліся так, што разліку зенітнай гарматы, які ўзначальваў старшыня Гарцуеў, давялося весці знішчальны агонь не толькі па самалётах, але і па варожых танках. Агонь быў скрышальны і трапны, што вырашыла зыход бою на нашу карысць. Ордэн Леніна — сёмай баявая ўзнагарода мужанага воіна.

ГАРЭЛКАЎ Іван Фёдаравіч узнагароджаны ордэнам Славы II і III ступеней. Першы атрымаў у Карэліі за здабытага «языка», другі — у Запаляр'і. Імя былога разведчыка добра вядома слаўгарадчанам.

ДРАЗДОВА Рыгора Максімавіча, які родам з в. Пацяраеўка, вайна застала ў Вільнюсе, дзе ён служыў механікам авіязброі. Пасля таго, як яго полк панёс адчувальныя страты, Драздова накіроўваець у Казань, дзе фарміруецца новы авіяполк. У яго складзе наш зямляк удзельнічаў у баях пад Сталінградам, у Прыбалтыцы, за Прагу і Берлін, нярэдка вылятаў на баявыя заданні, у якасці кулямётчыка, калі не хапала членаў экіпажу.

ДРАЛОЎ Аляксей Адамавіч у пачатку вайны абараняў Ленінград, а ў канцы яе штурмаваў Берлін. У родную Чарнякоўку вярнуўся з двума баявымі ордэнамі і медалямі. У пасляваенны час адзначаны медалём «За доблесную працу. У аз-



Удзельнікі Вялікай Айчынай вайны каля зямлянкі баявой славы 324-й стралковай дывізіі на беразе р. Проня каля в. Ляцягі.

наменаванне 100-годдзя з дня нараджэння Уладзіміра Ільіча Леніна».

ДУБОВІКАЎ Міхаіл Дзям'янавіч родам з в. Гайшынь. У Чырвонай Арміі з 1938 г. З першых дзён вайны — на фронце. Удзельнік абароны Масквы, Сталінградскай і Курскай бітваў. У час бамбёжкі пад Сталінградам быў засыпаны зямлёй. Яго падабралі байцы іншай часці, а з той, дзе ён служыў, дадому быў адпраўлены пахавальны ліст. Міхаіл Дзям'янавіч вярнуўся з вайны інвалідам I групы, працаваў на розных пасадах у народнай гаспадарцы раёна.

ДУДКО Дамітрый Рыгоравіч нёс кадравую службу на Далёкім Усходзе. Калі пачалася вайна, у складзе батальёна марскіх пяхацінцаў, трапіў на Заходні фронт, абараняў Маскву, вызваляў Беларусь. У родны Слаўгарад вярнуўся з ордэнам Чырвонага Сцяга, медалямі.

ЕРАФЕЕЎ Міхаіл Ермалаевіч. Слаўгарадчане добра ведаюць яго як сціплага і мужнага чалавека. За мужнасць і адвагу, праяўленыя ў барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі, адзначаны ордэнамі Чырвонай Зоркі, Айчыннай вайны II ступені, медалямі.

ЖУЛДЫБІН Ціхан Сямёнавіч, нарадзіўся ў Бранскай вобласці. Але прывабіла франтавіка Беларусь, якую ён вызваляў, а дакладней — беларусачка з в. Старынка. Сюды і прыехаў пасля вайны назаўсёды былы камандзір гарматы. Яго баявыя подзвігі адзначаны трыма ордэнамі Чырвонай Зоркі і двума медалямі «За баявыя заслугі».

ЖУРАЎКОЎ Васіль Дзям'янавіч з в. Церахоўка быў камандзірам кулямётнага ўзвода. Удзельнічаў у абароне Масквы, Сталінграда, у іншых баявых аперацыях. Атрымаў ён і шмат узнагарод, у тым ліку два ордэны Чырвонай Зоркі, медаль «За адвагу».

ЖЫВАДЗЁРАЎ Віктар Карпавіч — былы кулямётчык. Яму давялося неаднойчы глядзець смерці ў вочы. Быў двойчы паранены. Апошні раз у баі за Кёнігсберг. Перамогу салдат сустрэў у шпіталі. Узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны I ступені, медалямі.

КАВАЛЁЎ Міхаіл Паўлавіч у в. Рагі лічыцца, як кажучь, ветэранам з ветэранаў. Ён неаднойчы быў паранены, неаднойчы ўзнагароджаны, у тым ліку ордэнамі Чырвонай Зоркі і Айчыннай вайны I ступені.

КАЗЛОЎ Канстанцін Герасімавіч прайшоў праз тры вайны. З апошняй вярнуўся ў родную в. Новая Слабада з трыма раненнямі. Узнагароджаны ордэнам Славы III ступені і двума медалямі «За адвагу».

КАМАНДЗЕНКА Уладзімір Кузьміч у пачатку вайны адправіўся на ўсход з калгасным

статкам. Прыгнаў яго ў Пензенскую вобласць, здаў у мясцовыя калгасы. А яго самога накіравалі ў ваеннае вучылішча. А праз некаторы час ён вадзіў у атаку ўзвод, потым роту. Першы раз быў паранены на Курскай дузе, другі — пад Кіевам. Ад паганятага калгаснага статка да капітана Чырвонай Арміі прайшоў шлях за гады вайны хлопец з Людкова. Грудзі яго ўпрыгожыла шмат урадавых узнагарод.

КАПЛІНСКІ Пётр Сцяпанавіч да вайны настаўнічаў у Васькавіцкай школе. На фронт пайшоў у ліку першых. Ваяваў пачаў салдатам, а закончыў старшым лейтэнантам. Баявыя подзвігі адзначаны ордэнам Чырвонай Зоркі, медалямі «За адвагу» і «За баявыя заслугі».

КАРДЗЯНКОЎ Уладзімір Мікалаевіч ваяваў спачатку аўтаматчыкам, потым узначаліў аддзяленне, быў памочнікам камандзіра ўзвода. Дадому вярнуўся з ордэнамі Чырвонай Зоркі, Славы III ступені і двума медалямі «За адвагу». І калі ён потым раскажаў аб гераізме на вайне вучням Новаслабодскай школы, у якой шмат гадоў настаўнічаў, то далёка за прыкладамі не хадзіў.

КАРЖОЎ Сцяпан Елісеевіч, нарадзіўся і вырас у в. Кульшычы. У канцы 1930-х гадоў закончыў вайсковае вучылішча, удзельнічаў у савецка-фінляндскай вайне 1939—1940 гг.

Абараняў Ленінград, пасля перамогі над Германіяй удзельнічаў у баях на Далёкім Усходзе. Тут у час баёў з японцамі атрымаў падпалкоўнік Каржоў цяжкую кантузію. Узнагароджаны ордэнамі Чырвонай Зоркі і Айчыннай вайны I ступені, многімі баявымі медалямі.

КІРАЁНАК Дамітрый Пятровіч, н. у 1912 г. у в. Лясная. Удзельнік баёў пад Гомелем, Растовам, Сталінградам. На зенітным браньпоездзе № 142 прайшоў шлях ад берагоў Волгі да Берліна. Тройчы быў паранены, узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі, медалямі. Памёр у 1983 г.

КЛІМЯНКОЎ Сямён Паўлавіч, нарадзіўся ў в. Аляксандраўка ў 1916 г. На фронце з першага да апошняга дня. Прайшоў шлях ад камандзіра ўзвода да камандзіра палка. Узнагароджаны ордэнамі Айчыннай вайны I і II (двойчы) ступеняў, Чырвонага Сцяга, медалямі. Пасля вайны працаваў загадчыкам РайФА, дырэктарам райпрамкамбіната і КБА.

КОКАНАЎ Фёдар Міхайлавіч з в. Прудок пайшоў у Чырвоную Армію ў 1940 г., а вярнуўся дамоў аж у 1946 г. Прайшоў час і побач з баявымі ўзнагародамі на грудзях у ветэрана заззялі і працоўныя.

ЛУКАШЭНКА Іван Ісаевіч сустрэў вайну ў радах Чырвонай Арміі. Ён зведаў горьч адступ-

лення і радасць перамогі. Шкадуе, што крышачку не дайшоў да Берліна. Быў паранены. Дамоў вярнуўся з ордэнам Славы III ступені і медалямі.

ЛЮБЧАНКА Нікан Ісакавіч — мінёр з в. Бязуевічы. Сваю першую баявую ўзнагароду — медаль «За адвагу» — атрымаў за фарсіраванне р. Тур'і. Потым яшчэ неаднойчы вызначаўся ён на полі бою. Аб гэтым сведчаць атрыманыя ім ордэны Чырвонай Зоркі, Айчыннай вайны II ступені, медалі.

ЛЯЎКОЎ Якаў Васільевіч з в. Аляксандраўка вызначыўся яшчэ ў Маскоўскай бітве, за што атрымаў ордэн Чырвонага Сцяга. А ў канцы вайны лейтэнанту Я.В.Ляўкову быў уручаны балгарскі ордэн «За храбрасць».

МАЁРАЎ Міхаіл Максімавіч з в. Ржаўка — удзельнік абароны Масквы. Яго ўзвод 45-міліметровых гармат, які знаходзіўся на Махайскім напрамку фронту, вытрымаў не адну атаку ворага. Потым былі дні наступлення, першыя крокі на вызваленай беларускай зямлі. Старшы лейтэнант Маёраў у баях пад Крычавам камандаваў дывізіёнам 76-міліметровых гармат. Пад Пінскам у час адной з танкавых атак ворага начальнік артылерыі палка М.М.Маёраў асабіста арганізаваў абарону супраць нямецкіх «тыграў» і сваім прыкладам натхняў маладых байцоў. У час гэтага бою М.М.Маёраў быў паранены. У шпіталі ў Кіеве адшукала героя ўзнагарода — ордэн Айчыннай вайны II ступені. Толькі праз 2 месяцы дагнаў свой полк Маёраў. Разам з ім фарсіраваў Віслу, Одэр, штурмаваў гарады і варожыя ўмацаванні, святкаваў Перамогу ў Берліне.

МАЙСЕЕНКА Ягор Іларыёнавіч самай дарагой сваёй узнагародай лічыць медаль «За абарону Масквы». Таму што менавіта адсюль пачаўся яго шлях да перамогі. Пад Смаленскам наш зямляк атрымаў першае раненне і першую ўзнагароду — медаль «За адвагу». Потым на яго грудзях заззялі ордэны Чырвонай Зоркі і Айчыннай вайны II ступені.

МАЛАХОЎСКИ Міхаіл Васільевіч за мужнасць у барацьбе з нямецкімі захопнікамі адзначаны двума баявымі ордэнамі і медалямі. А пасля вайны ён лічыўся лепшым механізатарам у калгасе імя Суворова.

МАРГУНОЎ Канстанцін Фаміч трапіў у дзеючую армію ў самым пачатку вайны. Абараняў Сталінград. І ўжо тут атрымаў сваю першую ўзнагароду — медаль «За баявыя заслугі». Потым вызваляў Прыбалтыку, Польшчу, біў фашыстаў ва Усходняй Прусіі. Калі вярнуўся ў сваю в. Васькавічы, то побач з першай узнагародай у яго на грудзях заззялі і іншыя ордэны і медалі.



С. Е. Каржоў.



С. П. Клімянкоў.



М. М. Маёраў.



А. Ф. Мельнікаў.

МЕЛЬНИКАВА Таццяна Мікалаеўна родам з в. Рудня. Вайну сустрэла ў Гомелі, дзе працавала. Эвакуіравалася ў Курск, дзе нейкі час працавала ў шпіталі, потым пераехала на Далёкі Усход. Была прызвана на Ціхаакіянскі флот, дзе і праслужыла да 1945 г. у берагавой ахове.

МЕЛЬНИКАЎ Аляксей Фёдаравіч лічыўся сярод аднапалчан камандзірам гераічнай роты. Толькі за фарсіраванне Дняпра званне Героя Савецкага Саюза атрымалі чацвёрта яго падначаленых. Не застаўся без узнагарод і сам камандзір. Ён двойчы адзначаны ордэнамі Чырвонага Сцяга, Айчыннай вайны, Чырвонай Зоркі і медалямі «За баявыя заслугі». Жыхары в. Віравая ганарацца сваім земляком падпалкоўнікам у адстаўцы А.Ф.Мельнікавым.

МЕЛЬНИКАЎ Васіль Іванавіч з в. Васькавічы тройчы глядзеў смерці ў твар. Першы раз ён праліў сваю кроў пры вызваленні роднага раёна. Быў ён тады мінамётчыкам. Пасля шпіталя трапіў на курсы снайпераў, сваю часць потым адшукаў пад Быхавам. Тут ён атрымаў другое раненне. Трэці раз Васіль Іванавіч глядзеў смерці ў твар ужо на падыходзе да Германіі, дзе атрымаў цяжкае раненне і быў кантужаны. Дадому франтавік вярнуў-



В.І.Мельнікаў.



Н.І.Якавенка.

ся з двума баявымі ордэнамі і некалькімі медалямі.

МЕЛЬНИКАЎ Пётр Андрэевіч абараняў Маскву, вызваляў ад акупантаў Смаленск, Бранск, іншыя гарады. Узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі і медалём «За баявыя заслугі».

МУРАЎЁЎ Рыгор Васільевіч з калгаса «Камінтэрн» ваяваў у танкавых войсках. Біў ворага храбра, самааддана. Гарэў у танку. Дадому вярнуўся інвалідам (амаль сляпым). Узнагароджаны ордэнам «Чырвонай Зоркі» і медалём «За баявыя заслугі».

ПАДЛОЎ Якаў Еўдакімавіч — вядомы на Слаўгарадчыне партызан. Фашысты расстралялі яго жонку, сястру і яе мужа. Таму ў яго з ворагам былі асабістыя разлікі. Вось што піша аб ім у службовай характарыстыцы камісар партызанскага атрада № 600 Станкевіч: «Таварыш Падлоў прайшоў баявы шлях ад камандзіра ўзвода да камісара батальёна. Ва ўсіх баявых аперацыях праявіў мужнасць і гераізм. Вёў за сабой радавых байцоў. За мужнасць і адвагу партызан Падлоў узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны II ступені, медалём «За адвагу» і іншымі.

ПАЗНЯКОЎ Іван Міхайлавіч прывёз з фронту баявы лісток, у якім ёсць такія радкі: «Баец!.. Бі фашысцкага звера моцна і трапна». У баі дзейнічай гэтак, як снайпер І.М.Пазнякоў». Ордэн Чырвонай Зоркі і медаль «За адвагу» сведчаць аб тым, што недарэмна быў прысвечаны баявы лісток нашаму земляку з Чарнякоўскага сельсавета.

ПАПКОЎ Сцяпан Цітавіч лічыцца ў в. Бахань чалавекам мужнасці. І не беспадстаўна. Ордэн Чырвонай Зоркі і два медалі «За адвагу» яскрава сведчаць аб гэтым.

ПНТУСАЎ Іван Паўлавіч з в. Прудок прыняў баявое хрышчэнне 21 лістапада 1941 г. на Калінінскім фронце, двойчы паранены. Узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі, медалямі.

ПІШЧАНКА Мікалай Рыгоровіч, калгаснік калгаса «Новы шлях» Чарнякоўскага сельсавета, быў прызваны ў Чырвоную Армію ў 1940 г. Ён абараняў рубяжы Радзімы ў карэльскіх лясах. Потым змагаўся з японскімі мілітарыстамі на Далёкім Усходзе. Тры ўрадавыя ўзнагароды ўпрыгожвалі ў канцы вайны грудзі патрыёта.

ПІШЧАНКА Фёдар Аляксеевіч семнаццацігадовым юнаком пайшоў у Чырвоную Армію. І хоць ваяваць яму давялося ўсяго адзін год, але праявіў сябе як мужны баец. Аб гэтым сведчаць яго баявыя ўзнагароды: медалі «За баявыя заслугі» і «За адвагу», ордэны Славы II і III ступеней і Чырвонай Зоркі. Апошні ён атрымаў за вызваленне г. Прага.

ПРАКОПАЎ Ягор Лаўрэнцьевіч абараняў Маскву. Потым ваяваў пад Сталінградам, дайшоў да Берліна. А закончыў свой баявы шлях аж на Далёкім Усходзе. Шмат урадавых узнагарод упрыгожваюць грудзі ветэрана. Але адна з іх — ордэн Чырвонай Зоркі — вельмі дарагая: атрымаў яе клінаўскі хлопец у дзень свайго нараджэння, які сустрэў на фронце.

ПЧАЛОЎ Адам Сяргеевіч ваяваў пад Масквой, на Курскай дузе, у Чэхаславакіі. Быў паранены, меў узнагароды. Пасля вайны працаваў у калгасе «Радзіма».

РАБЦАЎ Вавіла Данілавіч з в. Нямілья зведаў за час вайны ўсе яе нягоды. У першых жа баях трапіў у палон, адтуль яму пашанцавала ўцячы. Доўга блукаў па лясах і балотах, пакуль не спаткаўся з людзьмі, якія дапамаглі яму трапіць у партызаны. Потым зноў была дзеючая армія, у радах якой ён і дайшоў да Берліна. Грудзі ветэрана вайны і працы ўпрыгожваюць ордэны Чырвонай Зоркі, Славы III ступені, медаль «За адвагу».

РЫЦІКАЎ Мікалай Аляксандравіч удзельнічаў у Вялікай Айчыннай вайне з першага і да апошняга дня. У 1942 г. трапіў у палон, уцёкшы з палону, пайшоў у партызаны. Потым зноў у радах Чырвонай Арміі працягваў біць ворага. У родны Слаўгарад вярнуўся з ордэнамі Чырвонай Зоркі, Славы II і III ступеней і медалямі.

САЎЧАНКА Дзмітрый Антонавіч удзельнічаў у вызваленні Беларусі, Польшчы. Штурмаваў Берлін. На Вісле атрымаў сваю першую ўзнагароду — ордэн Чырвонай Зоркі, потым — медаль «За адвагу» і іншыя. Узначальвае слаўгарадскую раённую ветэранскую арганізацыю.

СКАРАХОДАЎ Аляксей Міронавіч прайшоў з баямі ад роднай в. Дабранка да Кенігсберга.

Дамоў вярнуўся з узнагародамі. Аб былых баях і паходах ён часта расказваў сваім падрастаючым сынам. Потым усе пяцёра — Аляксандр, Іван, Мікалай, Пётр і Уладзімір — добрасумленна служылі ў радах абаронцаў Радзімы.

СЛАЎНІКАЎ Аляксей Майсеевіч вайну сустрэў малодшым лейтэнантам на паўвостраве Рыбачы, дзе служыў у 143-м артылерыйскім палку. Тут ён атрымаў баявое хрышчэнне і сваю першую ўзнагароду — медаль «За адвагу». А завяршыў свой франтавы шлях наш зямляк у Берліне.

СТАРАВОЙТАЎ Васіль Пятровіч семнаццацігадовым юнаком пакінуў родную Лебядзёўку і пайшоў на фронт. Тры разы быў паранены, апошні — за 5 км ад Берліна. Узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі, медалямі «За адвагу» і «За баявыя заслугі».

УЗГОРСКІ Міхаіл Прохаравіч закончыў вайну ў Берліне. Узнагароджаны двума баявымі ордэнамі і трыма медалямі. Аўтограф юнака са Слаўгарадчыны застаўся на руінах звергнутага рэйхстага.

ХАСІМ Мінай Маркавіч закончыў вайну ў званні маёра. Ён па праву лічыцца адным з правафланговых сярод ветэранаў Слаўгарадчыны. У яго дванаццаць урадавых узнагарод, у тым ліку 2 ордэны Чырвонай Зоркі і ордэн Айчыннай вайны II ступені.

ХРУБЕРАЎ Сцяпан Радзівонавіч, н. у 1925 г. у в. Аляксандраўка. На фронт пайшоў добраахвотнікам у маі 1942 г. Уздзельнічаў у абароне Каўказа, Сталінградскай бітве, вызваляў Кіеў, Мінск, Брэст. Вайну закончыў на Эльбе, быў двойчы паранены. Узнагароджаны двума ордэнамі Славы II і III ступеняў і іншымі ордэнамі і медалямі.



С. Р. Хрубераў.



В. І. Цыганаў.

ШАБЛОЎСКІ Павел Антонавіч прайшоў спачатку дарогамі савецка-фінляндскай вайны, а потым — Вялікай Айчыннай. Ордэн Чырвонай Зоркі і шмат медалёў сведчаць аб мужнасці нашага зямляка.

ШЫШКОЎ Васіль Пятровіч на фронце быў разведчыкам. Неаднойчы хадзіў за «языкамі». За аднаго з іх ён атрымаў ордэн Айчыннай вайны. А яшчэ ў яго ёсць медаль «За баявыя заслугі» і іншыя.

ЯКАВЕНКА Ніна Іванаўна ў час вайны працавала медыцынскай сястрой. Падмаскоў'е, Беларусь, Усходняя Прусія — гэта толькі некаторыя этапы пройдзенага медсястрой баявога шляху. Узнагароджана медалямі, да якіх у мірны час прыбавіўся ордэн «Знак Пашаны».

ЯНЧАНКА Мікалай Архінавіч за баявыя подзвігі ўзнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі і медалём «За адвагу». А добрасумленна мірная праца былога мінамётчыка ў калгасе «Кастрычнік» адзначана сярэбраным медалём ВДНГ СССР.

Імёны з альбома

Шмат зрабіў на прапагандзе баявой доблесці сярод жыхароў раёна Слаўгарадскі райком ЛКСМБ. Да ліку яго добрых спраў можна аднесці і альбом, прысвечаны тым, хто на фронце і ў тыле каваў перамогу над ворагам.

Вось імёны з гэтага альбома:

Маёраў Міхаіл Максімавіч, Цыганаў Васіль Іванавіч, Краснабаеў Мікалай Іванавіч, Жаранкоў Іван Фролавіч, Камандзенка Ніна Іванаўна, Бубноў Сямён Васільевіч, Саўчанка Іван Іванавіч, Ганчароў Іван Ягоравіч, Пацёмкін Дзяніс Іванавіч, Гапееў Васіль Яўхімавіч, Мірошнікаў Мікалай Іванавіч, Моўчыкаў

Леанід Іларыёнавіч, Драздоў Іван Мікалаевіч, Гамшэеў Сяргей Максімавіч, Быкаў Іван Цімафеевіч, Шпакаў Цімафей Данілавіч, Рыжанкоў Васіль Васільевіч, Шкірманкоў Уладзімір Іванавіч, Самусенка Аляксандр Якаўлевіч, Лапацуеў Апанас Анісімавіч, Грыневіч Сяргей Міхайлавіч, Пруднікаў Мікалай Цітавіч, Свірыдзенка Фёдар Міхайлавіч, Клімянкоў Сямён Паўлавіч...

Прозвішчы, прозвішчы, прозвішчы...

І за кожным прозвішчам — лёс, цяжкі, трагічны.

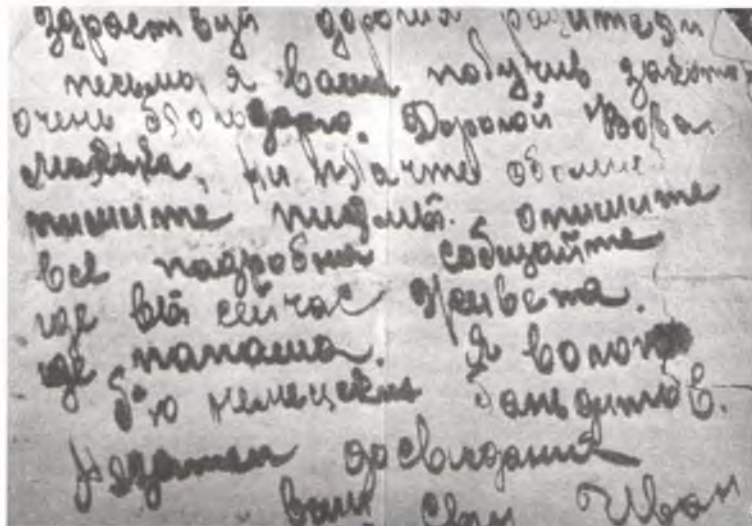
Адыходзяць з жыцця ветэраны, але нішто не сатрэ з памяці імёны тых, хто ў грозны для

Радзімы час хадзіў у штыкавыя атакі, кідаўся са звязкай гранат пад танк, у тыле пускаў пад адхон эшалоны з тэхнікай і жывой сілай ворага.

Ёсць сярод нашых землякоў зажива «пахаваныя». Але яны засталіся жывымі і прынеслі нам Перамогу.

Міхаіл Прохаравіч Узгорскі, Кірыла Паўлавіч Чарткоў, Сямён Паўлавіч Клімянкоў, Васіль Прохаравіч Радчанка... Гэта нашы дзяды і бацькі, наш гонар. Слава ім і пашана!

А.П.Верын.



Франтавое пісьмо Івана Еўдакімава.



У час святкавання 35-годдзя вызвалення раёна. Уздзельнікі былых баёў і раённае кіраўніцтва на месцы фарсіравання р. Сож каля в. Рудня. Стаяць: былы камсорг 283-й стралковай дывізіі С.Н.Логінаў (другі злева), другі сакратар Слаўгарадскага РК КПБ Р.С.Нікалаева і старшыня Слаўгарадскага гарвыканкома М.С.Міроненка (у цэнтры), былы камандзір 283-й стралковай дывізіі генерал-маёр В.А.Канавалаў (другі справа).